

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ оқу-әдістемелік кешені

Бағыты: Құқықтану

Шифрі: 5В030100

Пән: Адвокатура және адвокаттық қызмет

Лекция

Демократияның аса маңызды сипатты белгісі мынада, азаматтардың құқықтары мен бостандықтары жарияланып қана қоймай, оларға әртүрлі кепілдіктерде беріледі. Олар экономикалық, әлеуметтік, саяси және заңдық кепілдіктер болып бөлінеді. Осылардың ішінен заң кепілдігіне тоқталатын болсақ, алдымен кепілдік дегеніміз – қамтамасыз ету деген мағынаны білдіретінін білеміз. Ал заң кепілдігі дегеніміз қолданылып жүрген заңдар арқылы мемлекеттің субъективтік құқықтардың жүзеге асырылуын қамтамасыздандыру құралдары мен тәсілдері. Бұл ең алдымен әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау, білікті заң көмегін алу құқықтары т.б.

Бұзылған құқықты қорғау үшін өкімет билігі немесе басқару органына өтініш жасау, егер заң құжаттарында өзгеше көзделмесе, құқық қорғау туралы талап қойып сотқа жолдануға кедергі жасалмайды. Ол үшін әрбір адам заң тұжырымдарын біліп қана қоймай, оны қолдана алатын болуы қажет. Өкінішке орай әзірше азаматтардың құқық сауаттылығы жоққа тән.

Сондықтан адвокаттардың (қорғаушылардың, өкілдердің) көмегіне жүгінуге әкеп соқтырады.

Конституциясының 13-бабында: «Әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Заңда көзделген жағдайларда заң көмегі тегін көрсетіледі» - деп жазылуы кепілдіктің тағы да бір көрінісі.

Көмектің түрі әртүрлі. Ол – конституция (заңдарды түсіндіру) ретінде, не адвокаттардың қылмыстық, азаматтық, әкімшілік істерге байланысты сот істеріне қатысып, заң көмегін беруі ретінде болуы мүмкін. Ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам сол ұсталған, тұтқындалған немесе айып тағылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы.

Адвокатураның қызметі көмек сұраған азаматтар мен ұйымдарды білікті заң көмегін көрсету жолымен құқықтық қорғауды қамтамасыз етуге тиіс, ондай көмек, мысалы, сотта қылмыстық, азаматтық және өзге де істер бойынша олардың мүдделерін білдіру, негізсіз қылмыстық қудалаудан қорғау және т.б. арқылы көрінуі мүмкін.

Қазақстан Республикасындағы адвокат дегеніміз - заңгерлік жоғары білімі бар, заңгерлік мамандық бойынша жұмыс стажы 2 жылдан кем емес, адвокаттық қызметті іске асыруға құқық беретін лицензиясы бар және адвокаттар алқасының мүшесі болып табылатын Қазақстан республикасының азаматтарын айтамыз.

Оқу құралының мақсаты - заң қызметінің бір түрі ретінде адвокатура адвокаттық қызмет және адвокат ұғымдары нені білдіреді және Қазақстан Республикасындағы адвокаттардың ұйымдық және құқықтық негізі ретінде Адвокаттар алқасының құрылу тәртібі, оның жоғарғы органдары, заң консультациялары мен адвокаттардың қызметтері қандай, осыларды жете зерттеуге ден қойылады. Болашақ заң мамандарына адвокаттар көрсететін заң көмегінің түрлерін, олардың өзін-өзі қаржыландыратын коммерциялық емес ұйымға яғни адвокаттар алқасына бірігетінін және жекеше адвокаттардың да болатынын көрсету.

Ал Адвокатура және адвокаттық қызмет пәнін оқыту мақсаты- іс жүзіндегі осы қатынастарды реттейтін заңнамаға және адвокатура органдарының адвокаттық қызметті қолдану практикасына талдам жасау, сонымен қатар осы негізде туындалған мәселелерді анықтау мен оларға баға беру және адвокаттық қызмет туралы заңнаманы жетілдіру жолдарын айқындау болып табылады.

Болашақта адвокаттық қызметпен айналысу үшін заң мамандарының өзіне тән нәтижесі, адвокаттық қызметтің алдағы құрылып жатқан құқықтық мемлекетте алар орны да, мәртебесі де жоғары болатынына сеніміміз мол.

Бір сөзбен қорыта айтқанда, адвокаттардың әділ шешім шығаруда қылмыстық және азаматтық істерде, сотта мәні бойынша қарап талдауының құқық қорғау үшін азаматтар мен

заңды тұлғалардың мүдделерін, бостандықтарын, құқықтарын қалпына келтіруінің негізгі көзі, қызметі, кәсіби қорғаушылық ісі болып табылады. Сондықтан оқу құралында адвокаттардың азаматтық қылмыстық және әкімшілік істерге басынан қалай қатысатынын, құқық қорғау тактикасы ретінде нені қолданатынын өзіміздің қазақстандық авторлармен қоса шетелдік авторлардың да еңбектерін пайдалана отырып, кеңінен зерттеуге ден қойылды. Адвокатура және адвокаттық қызмет бойынша қазақ тілінде шыққан заң әдебиеттері жоқтың қасы, сондықтан, оқу құралын өзіміздің ана тілімізде жазуға біраз қиындықтар болды. Бірақ ол қиындықтарды жеңген сияқтымыз деп ойлаймын, өйткені алда баяндалар еңбегіміз соның жемісі.

ТАҚЫРЫП № 1. Адвокатура курсының ұғымы, пәні және міндеттері

Дамудың демократиялық қағидаларын қамтамасыз етуде адвокатураның алатын орны ерекше. Ол ең алдымен қоғамның әртүрлі салаларында жиі-жиі кездесіп тұратын заңсыздықтарды болдырмау үшін күреседі. Ал қазіргідей өтпелі кезеңде, орын алып отырған келеңсіздіктермен қатар күні кеше ауылшаруашылығында жүргізілген жекешелендіру барысында туындаған проблемалар және әртүрлі жеке фирмалар мен ЖШС-тер өмір сүріп жатқан қазіргі кезеңде орын алып жатқан заңсыздықтардан аяқ алып жүре алмайсың. Сонымен қоса тергеу, тексеру, жауап алу барысында құқық қорғау орындары тарапынан жіберіліп жатқан заңсыздықтар да аз емес.

Соңғы кездері әлеуметтік көмек мәселесі көп проблемаларды туындатып отыр. Көп жағдайларда әлеуметтік көмекті мүшелерінің заң талаптарын жете білмеуі салдарынан кейбір азаматтарға тиесілі әлеуметтік көмек көрсетілмей келеді. Немесе керісінше, алуға тиісті емес азаматтар көмек алып жатады. Әрине, соңғыларына көп жағдайларда қылмыстық іс қозғалатыны да заңды құбылыс. Бірақ, соған тек әлеуметтік көмек алып жүрген адам ғана кінәлі ме? Міне, осындай кездері адвокат қорғаушылардың атқаратын рөлі зор.

Азаматтардың өздерінің сот істерін өздері жеке жүргізуге көптеген жағдайларда мүмкіндіктері бола бермейді. Олар басқа қалада өтетін сот отырысына өздерінің күнделікті шаруасынан қол үзіп барулары керек болады, сондай-ақ ертедегі римдіктердің айтуы бойынша, «өз істерін жеке жүргізу ауруда, жасының келуі де, аяқ астынан жолсапарларда және көптеген басқа себептерде кедергі келтіреді демекші, шын мәнісінде барлық уақытта ойлағанындай, барам деген жеріңе бара алмайсың, айтсам ба деген ойыңды айта алмайсың. Сондықтан кейбір нақты іс-әрекеттерді атқару үшін басқа адамдарға өз атыңнан өкілдік беріп, өз істеріңді атқаруды тапсыру қажеттілігі туындайды яғни соттағы іс-әрекетіңді

атқару, соттағы өкілдік дегеніміз – бір тараптың яғни өкілдің екінші тараптың, яғни екінші өкілдік берушінің мүддесін қорғап, іс жүргізуге қатысуы.

Сотта өз істерін табысты жүргізу үшін заңдарды жақсы біліп және сот өндірісінің формальдылығын жете сезініп түсінумен қатар, өз ойын анық бір-бірімен байланыстыра жеткізе білуі керек. Бірақ кез-келген азамат мұндай білімдер мен қасиеттерге ие емес. Осылардың негізінде қажетті заң көмегін алуда сот істерінде тек қана кеңестер беріп қоймай, сот ісін де өзінің сөзімен, сөйлеу өнерімен алып шығатын адамның қажеттігі туады. Сот ісіне қатысып отырған заң көмегін беруші тараптың әрекетіне қосымша оның атынан іс жүргізу құжаттарын толтырып, сот жарыссөзінде азаматтың құқығымен мүддесін қорғап сөйлеуін құқық қорғау деп атайды.

Шынында, құқық қорғау соттағы өкілдіктің жеке оқиғасы іспеттес. Бірақ, егер өкіл негізінен өкілдік берушіні толық сотта ауыстырады, ол юрист-консульт, яғни заң кеңесшісі құқық қорғаушы өкіл берушіні ауыстырмай-ақ бірақ оған іс жүргізуде көмектесе отырып, сот өндірісінде жеке маңызды рөлге ие болады. Құқық қорғау қажеттілігі арқасында адвокатура атты кәсіби мамандық пайда болды. Бұл термин «advokatus» атты латын сөзінен шыққан, яғни шақыру деген мағынаны білдірген. Сонымен римдіктер, өздерін сот ісіне ертіп апарып, сот отырысында кеңестер берген достары мен туыстарын осылай атады. Империя кезінде бұл сөз қандай мағынаға ие боса, қазіргі кезде де сондай-ақ көптеген тілдерде де сол кездегі мағынаға ие болған қалпында сақталып қалды. Яғни Адвокат – бұл маман-заңгер және оратор-шешен болсын, кез-келген істе тараптармен бірге болсын, яғни тараптарсыз болсын, олардың ісін жүргізуші, көмектесуші болып табылады.

Адвокаттық қызметпен айналысу үшін заңмен бекітілген қатаң білім мен адалдық бағасы болуы керек. Адвокаттар өздерінің мүшелерінің заң дайындығы мен моральдық қасиеттерінің сай келуін бақылау мақсатында кәсіби корпорацияларға бірікті.

Ежелгі Римнен бері адвокатура тарихында құқық қорғау өз әрекетімен соттағы өкілдікпен тығыз байланысты. Бұл дегеніміз бірден екі жақты жүгінбей, біреуіне яғни істі шынайы жүргізу де толық және бөлінбейтін жауапкершілік алатын жаққа жүгінуге тиімділігін көрсетеді.

1864 жылғы сот реформасынан кейін ресейде құқық қорғау мен өкілдік бағыттары бірге бірігіп кеткінімен, адвокаттардың екі түрі болды, олардың бірі корпорацияға біріккен сенімді өкілдер болса, енді бірі соттарда болатын жеке сенімді адамдар. Біріншісі – адвокаттық элита болса, екіншісі одан бір саты төмен болды. Бұлардың бірігу бағыттарының кері әсерлері де жақтары да бар.

Адвокатура сотта құқықты дұрыс қолданып пайдалану үшін барлық қоғамның мүддесі үшін күреседі. Бұдан шығатын қорытынды, бұл кәсіп қоғамға қызмет ету үшін аянбай еңбек етумен қатар арамдық ойламай, адалдықты қажет ететін кәсіп.

«Ғалым-эксперттен құқық пен сот ораторы ретінде таза құқық қорғау қасиетінен қандай болмасын адвокат заң жағынан маклер, көпшілік арасында құрметке ие, практика іскері ретінде өзінің клиенттерінің мүддесін материалдық тұрғыда биік қоятын кәсіби маман.»¹

Қазіргі кезде Қазақстанда өкілдік пен құқық қорғау бағыттары бір-бірінен бөлінген.

Өкілдікті адвокаттар да басқа да тұлғаларға да белгіленген. Ал құқық қорғау бағыттарын сотта прокуратура органдары мен мемлекеттік басқару органдары, сондай-ақ басқа тұлғалардың құқықтары мен мүдделерін сотта қорғау үшін қатысатын қоғамдық ұйымдар мен азаматтар болады.

Сонымен, «адвокатура» ұғымы бірнеше анықтамаға ие, соның ішінде:

1. Адвокатура – сотта басқа адамдардың мүдделерін жүргізуге қатысатын белгілі маман адвокаттардың іс әрекеті.

2. Адвокатура – бұл соттағы өкілдікке қарама-қарсы құқық қорғау.

3. Адвокатура – адвокаттар құрамы, яғни өздерін осы кәсіпке арнаған тұлғалар класы.

Осыларға қарап адвокатураға толық ұғымды былай беруге болады.

¹ Шаламов.М.П. История Советской адвокатуры.М.1939.

Адвокатура – елді мекендер мен заңды және жеке тұлғаларға заң негізінде юридикалық көмек көрсететін кәсіби ұйым.²

Адвокатураның қызметі, сөз жоқ құқық қорғауға жатады. Ол Қазақстан Республикасының Конституциясымен 1997 жылғы 5 желтоқсандағы «Адвокаттық қызмет туралы» Заңның негізінде жүзеге асырылады, кәсіпкерлікке жатпайды, өйткені негізгі мақсаты ретінде пайда табуды көздемейді және міндеттері мыналар болып табылады.

1. қылмыстық істер бойынша қорғауды;
2. азаматтық әкімшілік, қылмыстық және басқа да істер бойынша өкілдікті;
3. сондай-ақ азаматтар мен заңды тұлғаларға өзге де заңгерлік көмек көрсетуді алға қояды.

Мәселен, ол консультациялар, түсіндірулер, кеңестер беруден, кәсіпқойлық білімді талап ететін мәселелер бойынша жазбаша тұжырымдамалар жасаудан, талап арыздарын, шағымдарын, құқықтық сипаттағы өзге де құжаттар жазудан, жеке және заңды тұлғаларға анықтау органдарында, алдын-ала тергеуде, соттарда, мемлекеттік және өзге де органдарда, ұйымдарда және азаматтармен қарым-қатынаста өкіл болудан және оларды қорғаудан көрінеді.

Адвокатура мемлекет кепілдік берген және Конституциямен бекітілген адамның өзінің құқықтарын, бостандықтарын сот арқылы қорғау және білгірлік көмек алу құқығын жүзеге асыруға көмектесуге міндетті.³

Адвокаттың өз өкілеттігін жүзеге асырарлықтай жеткілікті құқықтары бар.

Сонымен, барша адамдар заң көмегін, сондай-ақ ол көмекті адвокаттың қатысуымен алуға құқығы туралы конституциялық ережені сақтау, сотта тараптардың бәсекелестігі және тең құқықтылығы негізінде жүзеге асыруға, іс бойынша ақиқатты анықтап, заңды да негізді сот шешімін шығаруға ықпал етеді.

Адвокат азаматтың заңды құқығын қорғағанда ол тек қана нақты тұлғаға ғана емес бүкіл қоғамға маңызы бар іс жасайды. Өйткені қате сот шешімдерінің кетуіне кедергі жасай отырып, заңдылық пен құқықтық тәртіпке деген сенімді нығайта түседі. Міне сондықтан, кәсіби және белсенді және шапшаң түрде азаматтардың мүддесін заңға байланысты өзінің дегенінде тұруы азаматтармен қатар қоғам мен мемлекеттің мүддесіне жауап береді.

Қылмыстық және азаматтық істер бойынша әділсотты жүзеге асыру үшін тиімді әрекет ететін мемлекеттік органдармен қатар, сондай-ақ күшті тәуелсіз кәсіби адвокатура қажет.

Адвокат айыпталушы немесе басқа субъектінің өкілі. Дегенмен, адвокаттар қызметі жеке сипатқа ие емес, өйткені оның қызметі тек айыпталушыға ғана емес, сондай-ақ іс жүргізуші мемлекеттік органдар үшін де ауадай қажет. Сондықтан оның құрылу бағыттары тиісті заң бойынша әділсотқа жіберудің маңызды шарттары бойынша адвокатура ролін тез арада көтеру керек.

Адвокаттық қызметті реттейтін заң актілері.

Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыра отырып, адам және азаматтың өмірі, құқықтары мен бостандықтарын ең басты қазынасы ретінде қарастырады.

Қазақстан Республикасындағы Ата Заңымыз адам және азаматтық құқықтары мен бостандықтарын қорғауды басты мақсатқа қояды және оларға кепілдік береді. Қазақстан республикасының Конституциясында адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарына арналған 32 бап бар.

² Тыныбеков С. Адвокатура и адвокатская деятельность в Республике <казахстан. Алматы, Данекер, 2001.

³ Бұлғақбаев.А.Б. Советская адвокатура. Алма-Ата, 1982

Қазақстан Республикасы Конституциясының 13 бабының 3 тармағында «әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Заңда көзделген жағдайда заң көмегі тегін көрсетіледі» делінген.

Осыған орай 1997 жылы 5 желтоқсанда «ҚР Адвокаттық қызмет туралы» заңы қабылданды. Бұл заңның негізгі мақсаты- адамның өз құқықтарын бостандықтарын сотта қорғауға және білікті заң көмегін алуға мемлекет кепілдік берген және ҚР Конституциясымен баянды етілген құқықтарын жүзеге асыруға жәрдемдесуге арналған.

Адвокатура адвокаттардың азаматтық, әкімшілік, қылмыстық және басқа да істер бойынша қорғау және өкілдік ету жөніндегі, сондай-ақ азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау және оның іске асырылуына заңгерлік көмек көрсету мақсатындағы қызметін ұйымдастырады. Адвокаттардың адвокаттық қызмет аясында жүзеге асыратын заңгерлік көмек кәсіпкерлік қызмет болып табылмайды.

«Адвокаттық қызмет туралы» ҚР. Заңының мазмұнын құрайтын барлық нормативті материалдар 4 тарау 34-бапқа жүйеленген.

Баптар өз кезегінде бөлімдерден, пункттерден, пункт ішіндегілерден тұрады. Олар нормативтік құқықтық актінің құрылымына байланысты:

- жалпы бөлім;
- адвокаттар мәртебесі;
- қорытынды және өтпелі кезеңдерден тұрады.

Адвокаттық қызметтің құқықтық негіздері «Адвокаттық қызмет туралы» Заңның 2 бабында бекітілген. Адвокаттық қызмет туралы заңдар осы заңнан және адвокаттық қызметті реттейтін өзге де заңдардан тұрады (ҚІЖК, АІЖК «Сот орындаушыларының мәртебесі және атқарушылық ісін жүргізу туралы» Заң және т.б.).

Негізінде, адвокаттық қызметті реттейтін заңдардың тізімін келтіретін болсақ, ол былай шығар еді.

1 ҚР Конституциясы 1995.30.08. 7.10.1998 жылы өзгертулер мен толықтырулар енгізілген.

2 ҚР «Адвокаттық қызмет туралы» заңы 5.12.1995 жылы.

3 Қазақстан Республикасының Президентінің 1994 жылғы 12 ақпандағы "Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы туралы" қаулысы

4 Қазақстан Республикасының Президентінің "Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы" 2004 жыл қаңтар.

5 Қазақстан Республикасындағы Азаматтық Іс Жүргізу Кодексі 1999 жылы 13 шілде..

6 Қазақстан Республикасы Қылмыстық Іс Жүргізу Кодексі 13.12.1997ж.

7 Қазақстан Республикасындағы Әкімшілік құқық бұзушылық кодексі 30 қаңтар 2001 жыл.

8 Общий кодекс правил для адвокатов. Европейского сообщества. «Адвокат» 1995. №10.

9 ҚР Президентінің лицензиялау туралы заң күші бар Жарлығы. 17 сәуір 1995 жыл.

10 «Адвокаттық қызметпен айналысуға лицензия беру тәртібі туралы Ереже» ҚР Әділет Министрінің 1998 жыл 21 қаңтар № 19 бұйрығымен бекітілген.

Адвокаттық қызметтің кәсіби стандарты – бұл қолданыстағы заңдар мен халықаралық актілерде көрсетілген, адвокаттардың тиімді негіздерде жалпы және нақты бір істер бойынша адвокаттар қызметінің ұйымдастыру құралдары мен адвокаттық практикамен пісіп-жетілген тәсілдерді адвокаттардың іс жүргізуде қолданудағы сапасына қойылатын талаптарды айтамыз.

Адвокаттар қызметінің кәсіби сапасына қойылатын ең маңызды және жалпы талаптар Нью-Йоркте 1990 жылы тамыз айында өткен қылмыстарға ескертпелер негізінде БҰҰ-ның сегізінші конгресінде қабылданған Адвокаттар ролінің Негізгі Ережелерінде бекітілген.

Бірақ бұл Ережелер адвокаттардың қылмыстық және әкімшілік істерге қатысуы бойынша қарастырылса да ол адвокаттардың азаматтық және басқа да істерге қатысуына қолданылады.

Халықаралық Пакте азаматтардың азаматтық саяси құқықтарымен бірге экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарында БҰҰ Жарғысына сай адамдардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау және құрметпен қарау мемлекеттің міндеті екені баса айтылған.

Біздің мемлекетіміздің ең басты қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып есептеледі.

Қазақстан мемлекеті өз азаматтарының белгілі бір іс әрекетінің заң жүзіндегі мүмкіндіктерін таниды және оларға кепілдік береді. Адам мен азамат құқығы – Қазақстан Республикасы Конституциясының іргелі категориясы, ол адамды қазақстандық қоғамның ең жоғарғы құндылығы ретінде орнықтырады.

Қазақстан азаматтары өз құқықтары мен бостандықтарын заңға қайшы келмейтін әдістермен қорғауға құқығы бар. Қазақстан азаматтары ғана емес, сонымен қатар, Қазақстан аумағында тұратын азаматтығы жоқ адамдар, сондай-ақ басқа елдің азаматтығы бар шетелдік азаматтар Қазақстан аумағында құқықтары мен бостандықтарына қысым жасалған болса, олар өз құқықтары мен бостандықтарын қорғауды сұрай алады.

Адвокаттық қызметті реттейтін нормативтік актілердің қайнар көзіне жатпаса да адвокатураны ұйымдастыру мен қызметін реттеуде тиісті заңдар негізінде жасалған адвокаттар алқасының Жарғысы мен оның Жалпы Жиналысының шешімдері үлкен маңызға ие болады.

Адвокаттардың барлығы осы заң талаптарымен басқа да құқықтық нормативтер, заң актілеріне сүйенеді.

Жақсы адвокат болу оңай емес. Ол үшін білімді, білікті, жоғары мәдениетті болумен бірге ҚР заңдарын терең білу қажет. Сонда ғана оның беделі өсіп, мәртебесі биіктей түседі, азаматтар құқығының нағыз қорғаушысы, тағдырымыздың арашашысы бола алады. Сонда ғана адвокатқа деген адамдардың сенімі артады

«Адвокатура және адвокаттық қызмет» оқу курсының пәні, мазмұны және жүйесі.

Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет құру жолында және нарықтық экономиканың даму барысында қоғамның құқық қорғау жүйесінде адвокатураның ролі арта түсті. Адвокаттық қызметсіз барлық жеке тұлғалар мен заңды тұлғалардың, азаматтар мен кәсіпкерлердің заңды мүддесін, құқықтары мен бостандықтарын тиімді қорғау мүмкін емес.

Оның үстіне күні кешеге дейін заң оқу орындарының оқу бағдарламасында сот, прокуратура сияқты құқық қорғау органдарына қарағанда адвокатураға тиісінше назар аударылмады. Ресейдің «Адвокатура и современность» жинағының авторлары бұл олқылықты дұрыс көрсете білді. Олар «...бұндай теңсіздік студенттердің адвокатураға деген тұрақсыз қатынастарын қалыптастырады. Адвокаттық қызмет туралы сұрақтар тек қылмыстық іс жүргізу, сот және прокуратура органдарын ұйымдастыру курстарында қаралғаны жеткіліксіз болады. Сондықтан болашақ құқық қорғау қызметкерлерінің қызметіне дұрыс көзқарас қалыптастыру үшін адвокатура жайлы жеке оқу курсы керек.»⁴

Заң оқу орындарының студенттеріне тек қана адвокаттардың қорғау қызметіне жақсы көзқарас қалыптастыру үшін ғана емес, одан да кең ауқымды жоспар бойынша адвокаттық қызметтің тек қылмыстық іс жүргізуде ғана қорғау функциясын жүзеге асырмай, азаматтық, әкімшілік іс жүргізулерде өкілдікті және тағы да басқа көптеген салаларда кәсіби заң көмектерін көрсететінін жүйелі түрде олардың саналарына қалыптастыра білу керек.

Болашақ судья, тергеуші, прокурор, адвокаттар мен басқа да маман-заңгерлерге жүйелі қалыптастырылған білім беру бағытында «Адвокаттық қызмет» оқу курсы аясында осы оқу-әдістемелік оқулық даярланып отыр. Оның үстіне соңғы жылдары жоғары заң оқу орындары да заң мамандарын даярлауда жан-жақты кірісуде. Оның үстіне көптеген ведомствалық мекемелер – Ішкі Істер Министрлігі, Ұлттық Қауіпсіздік Комитеті, Салық қызметтері, сот

⁴ Институт государство и право СССР. 1987 ст 73

және прокуратура органдары да өздерінің бағытында қызмет жасайтын мамандарды өздері дайындау үстінде.

Келешекте адвокаттарды да арнайы мамандандырылған оқу орындарында оқытылуы, кәсіби білімін көтеру үшін адвокаттарда соттар сияқты яғни Сот Академиясында даярланатындай Адвокатура Академиясында оқытылу керек деп ойлаймын. Өйткені қазіргі кезеңде Адвокаттардың мәртебесін сот және прокурордың мәртебесімен теңестіру алда кезек күттірмейтін істердің бірі. Сондықтан «Адвокатура және адвокаттық қызмет» туралы оқу-әдістемелік оқулық осы курсты оқып үйрену үшін таптырмайтын оқу құралы деп ойлаймын.

«Адвокатура және адвокаттық қызмет» оқу курсының пәні болып, Қазақстан Республикасындағы адвокатура және адвокаттық қызметтің және жеке адвокаттың кәсіби маңызды қасиеттері, Адвокатура тарихы, адвокаттық қызметтің құқықтық, ұйымдық және этикалық негіздері, адвокаттың сотта сөйлеу, шешендік өнері, сондай-ақ адвокаттар көрсететін әртүрлі кәсіби заң көмектерінің түрлеріне жалпы сипаттама бере отырып, осы мәселелерді зерттеуді айтамыз.

«Адвокаттық қызмет» курсының мазмұны мен жүйесін Жалпы және Ерекше бөлімде көрсетілген тақырыптар бойынша оқу-практикалық материалдар құрайды.

Оқу курсының Жалпы бөлімі 9 - тақырыптан тұрады.

ЖАЛПЫ БӨЛІМ.

1. Адвокатураның дамуы мен құрылуы.
 2. Адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызметінің негізгі қағидалары.
 3. Адвокатураның құрылу сатылары.
 4. Адвокаттық қызметтің ұйымдық және құқықтық негізі.
 5. Адвокаттардың құқықтық жағдайы.
 6. Адвокаттар еңбегіне ақы төлеу .
 7. Кәсіби адвокаттық қызмет стандарттары.
 8. Адвокаттың сөйлеу шешендік өнерінің негіздері.
 9. Адвокаттық қызметтің этикалық негіздері.
- Ал ЕРЕКШЕ БӨЛІМ мына тақырыптарды қамтиды.
10. Адвокаттың қылмыстық іске қатысуы.
 11. Адвокаттың азаматтық іске қатысуы
 12. Әкімшілік құқық бұзушылық істер бойынша адвокаттың қызметі.

Бақылау сұрақтары:

1. Құқық қорғау органдар жүйесінде адвокатураның алатын орны және атқаратын қызметі.
2. Адвокатураның маңызы мен мақсаты қандай?
3. Адвокаттық қызметті реттейтін заң актілерінің негізгілері?
4. Адвокатураға қандай анықтама беруге болады және адвокаттық қызметтің міндеттері қандай?

ТАҚЫРЫП № 2. Адвокатураның пайда болу және даму тарихы.

1917 жылғы октябрь төңкерісіне дейінгі Ресейде адвокатура институтының құрылуы Қазақстандағы адвокатура институтының пайда болуы мен дамуының алғышарты.

Қазақстандағы адвокатура институтын қарап ұғыну үшін оның ең алдымен құрылу, даму тарихын зерттемей, қоғамдық-құқықтық институт болып саналатын адвокатураның маңызы мен міндетін білу мүмкін емес. Өйткені соңғы қорытындыда бұл бізге құқықтық-демократиялық мемлекетте адвокатураның орны, ролі және маңызы қандай екенін анықтауымызға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар Қазақстандағы адвокатура институтын зерттеу үшін алдымен Ресейдегі адвокатура институтының дамуы мен қатар отырып зерттеу керек. Адвокатураның қызметінің бағыты, құқықтық қатынастары жүйесіндегі жағдайы әр кезеңдерде қоғамның саяси жүйесінің, экономикалық жағдайы, құқықтық мәдениеті мен азаматтардың құқықтық сана-сезімін өзгеруіне байланысты ол да өзгеріп дамып отырады.

Адвокатураның құрылу жолы қиын болды және әрқашан әр кезеңдерде қоғамның дамуы адвокаттық қызметтің құрылу, дамуының құралдары мен әдістерін іздестіріп отырды.

1917 жылға дейінгі адвокатураның дамуы Ресей империясының заңдарының құрылу және даму тарихымен және 1864 жылғы прогрессивті сот реформасының құрылуымен де тығыз байланысты. Юридикалық терминологиядан сол кездегі уақытта "адвокат" ұғымы 1864 жылы пайда болды, бірақ бұл термин неге екені белгісіз 1939 жылғы совет кезеңіне дейін заңда көрсетілген жоқ. Ал, адвокатураның қызметінің ұйымдық-құқықтық формасы бойынша адвокаттар алқасы қандай болады деген сұрақ осы кезеңде де бұрында дамыған демократиялық елдерде АҚШ-та, Германия, Франциядағыдай қоғамдық-құқықтық маңыз бен корпоративтік бірлестік ретінде бізде әлі де мән-мағынаға өз дәрежесінде ие болмай келе жатыр.

1864 жылы сот уставтары шықты. Олар "Сот мекемелерінің құрылуы туралы Устав", "Қылмыстық сот өндірісі туралы Устав", "Бітімгершілік соттардың жаза тағайындауы туралы Уставтары" Қазақша осы сот жарғы – уставтары негізінде Ресейде сот жүйесінің нақты біртұтас жүйесі құрылды.

20 ноябрь 1864 жылғы "Сот мекемелерінің бекітулері туралы" билік етуші Сенаттың қаулысымен бекітілген Уставы, адвокатураны Ресейде жаңа юридикалық-заңды мекеме ретінде қалыптастырды.⁵

Патшалық билікте адвокатураның дамуы азаматтық қоғамда жаңа тәуелсіз институт яғни кәсіби адвокаттар ұйымының құрылуына мемлекеттің өзінің мүддесі болмағандықтан теңемелікке ұшырады. Барлық императорлар І Петрден бастап І Николайға дейін Ресей империясында батыс үлгісіндегі адвокаттар корпорациясын құруға үзілді-кесілді қарсы тұрды.⁶

І Петрдің өзі адвокаттарды "ұрылар мен қарылар, жүрегі таза еместерді құрайтын топ, өздерінің қажет емес әртүрлі келтірулері арқылы соттарды адасушылыққа әкелетін бұл топ жақын арада құритынын айтса, І Николай: "Францияны адвокаттар құртпай кім құртты. Мирабо, Марат Робеспьер деген кімдер еді? Жоқ, мен билік етіп тұрғанда Ресейге адвокаттар керегі жоқ оларсыз-ақ күн көреміз", - деді.⁷

Осыған қарап-ақ сот реформасына дейін қорғау институты өзінің формалық-ұйымдық қоғамдық тпо ретінде өзінің алдына қойған міндеттері, бағыттары және мүдделері түгілі, олардың өкілдерінің тиісті кәсіби білімі, өздерінің ұйымдық құрылымы, керек десеңіз аты болған жоқ. Адвокаттардың ролін көптеген ғасырлар бойы жеке тұлғалар – іс бойынша ұсыныс түсірушілер атқарды. Олардың қызметі заң бойынша бекітілген жоқ, және оларға тиісті нақты талаптар қойылмады. Ереже бойынша олардың міндеті аз ғана құжаттар мен қағаздар толтырумен оны берімен шектелді. Керек десеңіз, 1832 жылы құрылған алқалы "стряпчих" институттары, ресейдің әлеуметтік топтарының алдарына бөгде адамдардың құқығын қорғауда олар кепілдік бере алмады.

Сот бекітулерінің жаңа Ережелеріне сәйкес жалпы империялық соттар жүйесі – біріктіруші судьялар, облыстық және жоғарғы сот инстанциясы қалыптасты. Бірақ бұл реформаның барлығы да отаршылдық және феодалдық езгіні күшейте түсуге бағытталған еді. Сондықтан адвокатураның құрылу негізі өзіне карама-қарсы жағдай қалыптастырды, оның адвокаттың бір тұлға ретінде құқық қорғаушы шешен, және өзінің өкілдік берушісінің атынан өкіл болып қатысуы қазіргі заман талабындағы адвокаттың қызметінің бағытымен міндеттеріне сай келмейді. Көрсетілген құқықтық анықтама біздің ҚР заңдарында сақталған,

⁵ Учреждение судебных установлений, утверждение Указом Правительствующего сената от 20 ноября 1864 г. – Российское Законодательство. Суд. Реф. М., 1991.

⁶ Буробина В.Н. Адвокатская деятельность. Учебно-практическое пособие. Москва 2001, стр 36-37

⁷ Калмаков Н. Очерки и воспоминания // Русская старина. 1886. №12. Стр. 535-536.

біздің көзқарасымызша бұл дұрыс емес. Өйткені Еуропа елдерінің көбісінде құқық қорғау мен сот өкілдігі екі бөлек институт ретінде жеке-жеке дамыды.

Адвокаттар үлкен екі категорияға бөлінді – оның бірі төрелік өкілдік етушілер – адвокаттарға ант қабылдауға және өкілдік етушілерге, адвокаттық практикамен жеке айналысатындарға кәсіби басшылық жасайтын корпорация болса, екіншісі сот талаптарында төрелік өкілдік етушілердің кеңесі құрылды. Бұл жоғарыдағы төрелік өкілдік етушілердің мүшелерінің арасынан сайланды. Олардың міндеті болып жеке адвокаттардың қызметіне бақылау жасау және т.б. бағыттарда қызметтер кірді. Төрелік өкілдік етушілер кеңесінен қызметіне жоғарғы бақылау, қадағалау жұмысы соттар Палатасы мен Билік етуші Сенатқа жүктелді.

Төрелік өкілдік етушілер өзін-өзі басқару органы ретінде, кәсіби мүшелерден тұра отырып соттар палатасында кеңесте әрекет жасады. Олардың кеңесі, төрелік етуші – Председательден, оның жолдастарынан, және сайлау тәртібімен қызмет жасайтын өзге кеңес мүшелерінен тұрды. Кеңеске сайлау әр лауазымға жеке және көпшілік дауыспен сайланды. Кеңес мүшелері әр жыл сайын өткен кеңес мүшелерінің есебін тыңдай отырып қайтадан сайлау жүргізеді.

Кеңес өзінің қызметін әртүрлі бағыттарда жүргізеді. Ол кеңес мүшелерін қабылдайды, шығарады және тәртіптік тәжірибе ұйымдастырады. Төрелік өкілдік етушілер арасында "тегін" істерді бөледі. Өздерінің арасындағы әртүрлі дауларды шешіп отырады. Өзінің шешімін ол көпшілік дауысымен қабылдады.

Сонымен, адвокаттар төрелігі – бостандықты кәсіптен құралған тұлғалардың корпорациясы бола отырып жоғарғы сот орындарының сырттай бақылауына ие.

Қылмыстық құқықта қорғаушы, азаматтық іс жүргізудегі өкілдіктен басқа оларға жергілікті жерлерге оның ішінде кедей тұратын аумақтарға тегін қызмет көрсету де кірді.⁸

Сот бекітулерінің жаңа Ережелеріне сәйкес жаңа қоғамдық-құқықтық институтқа қатаң талаптар қойылды. Онда төрелік өкілдік етушілердің құқықтары, міндеттері және жауапкершіліктері анық көрсетілді. Төрелік өкілдік етуші болып сол талаптарға жауап беретін және белгіленген тәртіпте адвокаттар корпорациясына қабылданғандар ғана алынды.

Бұл нормативті құқықтық талаптар 2 категорияға бөлінді. Біріншісі, қалыпты, яғни кім болады және кері кім болмайды деген сұрақтарға жауап берді.

Сонымен Сот бекітулерінің 354-бабы бойынша төрелік өкілдік етуші болып жасы 25-ке толған, жоғары заң білімі бар, және сот ведомстволығының чиновнигінен және төрелік өкілдік етушіден 5 жыл сот сынағынан өткендер бола алады.

Ал 355 бап бойынша төрелік өкілдік етуші бола алмайтындар анық көрсетілген. Олар:

- 1) 25 жасқа толмағандар;
- 2) шетелдіктер мен жағдайы жоқ;
- 3) қарызын өтеуге жағдайы жоқ деп жарияланғандар;
- 4) үкімет қызметінде айлық жалақы алып тұрғандар;
- 5) сот үкімі бойынша бас бостандығынан айырылғандар немесе құқықтық жағдайы шектелгендер, сондай-ақ діни соттардың үкімі бойынша дін шенінен айырылған діни қызметкерлер;
- 6) сот тергеуі бойынша қылмыстары мен әрекеттері бас бостандығы мен құқықтық жағдайын шектейтін жаза қолданылатын болса не оларға сот ақтау үкімін шығармағандар;
- 7) қызметтен сот бойынша діни мекемеден кемшіліктерімен немесе қоғамнан дворяндық жиналыстар мен үкімдермен кеткендер;
- 8) сот бойынша басқа біреудің ісіне араласуға тыйым салынғандар мен төрелік өкілдік етушілер мүшелігінен шығарылғандар.

Осы жағдайларды негізге ала отырып төрелік өкілдік етушілер кеңесі өз құрамына кандидатураларды қабылдағанда осылармен қатар олардың адамгершілік қасиеттерін есепке алады. Жан-жақты мәліметтер жиналады. Сот бекітулері туралы Ережелерде төрелік өкілдік

⁸ Черкасова Н.В. Формирование и развитие адвокатуры в России в 60-80 годы 19 века. М., 1987 стр. 29.

етуші қызметін жүзеге асыру үшін оған қабылдау тәртібі анық көрсетілумен қатар тағы да мынадай талаптар қойды:

1. Қабылдау және тіркеу, қабылдау. Кеңестің өкілеттілігінде болды. Оның шешімі – төрелік өкілдік етушілер корпорациясына қабылдау туралы негізгі құжат болып есептелді. Кей жағдайда І кеңес қабылдауға қарсы болғанда, ол тұлға келесі кеңеспен қабылданды. Кеңестің формальды құқық қабілеттілік шарттарына сәйкес қабылдамауы жоғары тұрған Сенат арқылы сот палаталарына шағымдануға болады. Бірақ тұлғаның адамгершілік қасиеттеріне қарап кеңестің қабылдамауы ешқандай шағымдануға жатпайтын.

Тіркеу – формальды анықтамаға ие болатын. ол тек сот палатасының кеңестің анықтамасы бойынша нақты тұлғаны төрелік өкілеттік беруші етіп алған турады ғана анықтама болатын тіркеу процесі округ бойынша төрелік өкілеттік етушінің аты-жөнін жазумен және кеңес берген куәлікке қол қоюмен және оны қабылдау туралы жариялаудан тұрады.⁹

Кейірек 1874 жылғы реформаға қарсылық адвокатура ролін әлсіретіп жіберді, және оған арнайы қоғамдық қызметтерді жүзеге асыратын юристтердің бірігуін көрсететін "сословие" таптар деген термин қолданды.

Тараптардың мүшелерінің құқықтары мен міндеттері заңда регламенттеліп көрсетілген жоқ, олар тек Ережелерді аз ғана көрсетіп өтті.

Төрелік өкілдік етушінің еңбек ақысына сыйақы төлеу оның клиентімен келіскен жазбаша келісімде, ол жоқ болған жағдайда тек азаматтық істер бойынша әділет министрі бекіткен арнайы такса, яғни қаржымен анықталатын.

Еңбекке ақы төлеудің негізгі критеріі талаптың бағасы болды. Талаптың бағасы көтерілсе, процент кеміді, талапкердің өкілі, жауапкердің өкілінен оған белгіленген еңбек ақының 1/3 бөлігін алып отырды.

Адвокаттар яғни төрелік өкілдік етуші өзі қабылдаған антында өзінің кәсіби міндетін орындау барысында заң талаптары мен адвокат талаптарын қатаң сақтауға және оны орындалуына міндетті болатына ант береді.

Төрелік өкілдік берушілер өздерінің қызметін Сот бекітулерінің Ережесі бойынша бір-ақ округте атқарады, және оны сот палатасы бойынша тұрғылықты жері бойынша тіркелген округте жүзеге асырады.

Өздерінің мүшелерінің қызметіне тиісті кеңсе округ бойынша басшылық жасайды. Егер сот округінде басталған іс, аяқталуы басқа округте бітетін болса адвокат іс басталған жердің кеңесіне бағынады.

Егер ұсыныс бойынша басқа қалаға барып іс қарайтын болса, ол жоқ кездегі сот өндірісі өкілдік берушінің келісімімен басқа төрелік өкілдік білдірушіге ауысады.

Төрелік өкілдік берушінің міндетіне өзіне тапсырылған істердің тізімін жасау берілген, және оны кеңес талап еткен уақытта бірден көрсетуге міндетті.

Сот бекітулері Ережесінің 355 бабының 4-тармағы бойынша мемлекеттік қызметке тұруға құқығы болмады. Өйткені бұл оның мемлекеттік органдар мен чиновниктерге қызметінің тәуелді болып, қызметіне шек қойып, тәуелсіздігін бұзар еді.

Осы кезеңдерде төрелік өкілдік берушімен бірге оның көмекшілерінің институты пайда болды. Сот бекітулерінің 355-бабы бойынша оларға төрелік өкілдік берушілердің қарамағында 5 жыл көмекші ретінде сот практикасынан өткендерді айтамыз. Бұған түсініктеме бергенле, төрелік өкілдік берушілерінің көмекшілерінен тәжірибе қызметін ғана, заң курсы бітірген, еш жерде істемеген сондай-ақ сот практикасы бар адамдар қабылданатынын айтқан.

1874 жылы 6 маусымда төрелік өкілдік берушімен бірге жеке өкілдік берушілер институты құрылды. Бұлардың төрелік өкілдік берушілерден айырмашылығы, бірінші кез келген сотта қатыса алса, жеке өкілдік берушілер тек олар қатысуға рұқсат беретін соттарда тек іс бойынша іске қатысу ұсынысы болғанда ғана қатыса алатын.

⁹ Черкасова Н.В. Образование и развитие в России адвокатуры. М. 1986. Стр. 7.

Қазақстанда 1917 жылға дейін адвокатура институтының бекітілуі

Ресейдегі Адвокатураның дамуына Қазақстандағы адвокатураның дамуының алғышарты ретінде қарап бітсек, енді нақ Қазақстандағы адвокатураның құқықтық жағдайының қандай болғанына көшуге болады.

Қазақстанда жоғарыда көрсетілген сот реформасы патша үкіметі жүргізгендіктен колониалдық соттарда қаралған істер бойынша маңызы зор болды. Сонымен қатар қорғау институты қазақ қоғамында нақты тарихи салт-дәстүрлерге негізделді. Қазақ құқығының негізін қалаушылардың еңбегінде қазақтарда әділсотты жүзеге асырғанда қорғаушылардың қатысуы міндетті екені тікелей көрсетілмейді. Бірақ қорғаудың өзіндік институттары не сол сияқты механизмдері Ресей империясының колонизациясына енбей тұрып та бар екенін керек десеңіз оның соңы өткен ғасырдың 20-жылдарына дейін сақталғанын білуге болады. бұл жұмыстармен қазақстандық атақты ғалымдар еңбегінен көруге болады. олар: Л. И. Баллюзек, Н.А. Гродекова, К.А.Жиренчин, С.А. Сабатаев, С.С. Фукс және З.К. Кенжалиевтың еңбектерімен қатар, С.С. Сартаев, Н.У. Әсеровтың еңбектерінде айтылып өткен. Қазақтардың әдет-салт құқықтарындағы айыптаумен қатар, іздеу басы деп саналатын құқық бұзушылық себептерін объективті жан-жақты талдауды, сонымен қатар айыпкерге негізсіз претензиялар қоюдан қорғауға жағдай туғызатын қылмыстық істі қарауды тез қарау мен бірден шешуге тиісті тергеу мен іс қарау және "қоғамдық" пікірге беру арқылы жүзеге асатын.

Көптеген жағдайларда билер сотының шешімімен қатар мүліктік дауларды ақсақалдар кеңесі шешіп отырған. Олар сот билігін жүзеге асырмаса да адамгершілік беделге ие болғандықтан олардың билігі сот билігінен кем болмаған. Осы ойды өрбіткен С.А. Сабатаев "ақсақалдар соты таза халықтық сот ретінде ежелгі салт-дәстүрлерді басшылыққа алып жүргенін тікелей көрсетеді. Оқымысты ғалымдар Қ.А. Жиренчин мен А.Н. Тәукелов және т.б. өздерінің еңбектерінде қазақтардың әдет-ғұрып заңдарында қорғаудың элементтері болғанын тікелей көрсетпейді, бірақ біздің көзқарасымыз бойынша, "Соттарға қарсылық білдіру институты", "Істерді қарау келісімі", "Ант беру институты" механизмдерінің болуы олардың болғаны туралы пікірді қалыптастырады.¹⁰

Қазақ қоғамына төрелік өкілеттілік беру институты мен Ресей империясының басқа заңдарының енуі өте жаймен жүрді. Бұны 1867-1868 жылғы реформалар негізінде билер сот мен қазылар сотының өздерінің ұлттық және жергілікті ерекшеліктеріне сай міндеттері мен бағыттарының сақталуынан көруге болады. билер соты дауларды шешу барысында әдет-ғұрып құқық нормалары мен шарифат заңдарына сүйенді, ал қазылар соты тек шарифат заңдарына сүйенгендіктен біздің елімізде қазылар соты кең дамымады. Әйткені Қазақстанда исламның кең етек жаюына кедергі болған Ресей колонизациясында болуы да әсер етті, және қазақтардың өздерінің шаруашылық әлеуметтік жағдайларының ерекшеліктері де, Ресей мемлекетінің саясатына қарай қалыптасты.

Облыстық басқармалар барлық азаматтық істерді қарады. Олар тек әскери және уездік соттар қарамағына берілетін істерді қарамады. Сонымен қатар, жоғарыда келтірілген актілер негізінде адвокаттар қызметінің негізгі заңдық күшке ие бола отырып қазақ қоғамындағы әділсот жүйесіне біртіндеп ене бастады.

19 ғасырдың соңында Қазақстандағы сот құрылымы 1886 жылы Түркістан және дала аймақтарын басқару ережелерімен және 1898 жылғы жаңа бекітулермен жүзеге аса бастады.

1898 жылғы сот реформасы адвокаттық қызметінің құқықтық негіздері мен оны реттеуді қортындылады. Мысалы, 1898 жылы 2 июньдегі "Уақытша Ереженің" 24-бабы бойынша адвокаттар қызметін жүргізу куәлік беру, округтік соттарға берілді. Бұл куәлік адвокаттар тәжірибесін бігістіруші соттарда өтуге құқық беретін құжат болды. Және оған 75 сом көлемінде мүшелік жарна төлеу керек болды. Бұл соманың жартысы мемлекеттік қазынаға кетсе, жартысы жергілікті жер қорына аударылды.¹¹

¹⁰ История государства и права Казахской ССР. Алма-Ата 1982. Стр. 80-81.

¹¹ Фукс С. Обычное право казахов в 18 первом половине 19 вв. – Алма-Ата. 1981.

Қорытындылай келе қазақ даласы өзінің істерін дау айтуда билерге берген. Би –кесім айтушы сотта, айыптаушы прокурор да , қорғай отырып бітімгершілік келісімге келтіруші адвокат қорғаушы да болған. Осындай бірнеше функцияны қатар алып жүрген би-ақсақалдардың арқасында қазақ даласында түрме де, зынданда болмаған.

1917 жылдан кейінгі адвокатура институтының ҚССР-да дамуы

1917 жылы қазан айында Ресейде саяси билікті большевиктер партиясы басып алды да, сол кезден бастап бүкіл сот жүйесі, прокуратура сияқты адвокатураға да елдің барлық түкпірлерінде, соның ішінде Қазақстанда да эксперименттер жасалып, өзгеріске ұшырай бастады.

Кеңестер кезеңі адвокатура институтына елеулі өзгерістер әкелді. Бұл бәрінен бұрын жаңа тоталитарлық саяси жүйелердің құрылуымен және басқа факторлармен байланысты.

Кеңестік саяси жүйе бекітілген соң 1864 жылғы реформа бойынша төрелік және жеке адвокаттардың қызметі кеңес билігінің бірінші декреттерімен алынып тасталды. Өйткені ол жаңа социалистік мемлекет құру принципке кері әсерін тигізеді. Адвокатура біртіндеп, кеңестік әділсоттың көмекші, негізгі қызметтерін атқара бастады. Қорғау институтын ұйымдастыру және сотта қорғаушылардың қатысуы бірнеше рет өзгеріп отырды. Бір форманы алып тастап, екіншісін кіргізе отырып кеңес заңдары біртіндеп тоталитарлық режимнің міндеттеріне талаптарына жауап беретінін қорғаушылар қызметінің коллективтік формасын бекітті.

Оның үстіне қылмыстық іс жүргізу бойынша қорғаудың, азаматтық іс бойынша өкілдік етуде көп жылғы ізденістердің арқасында жаңа ұйымдық негізде адвокатура өзінің дамуын жалғастыруда. Нақты тәжірибелік және теоретикалық білімдерді қайта қарауда нақты ұсыныстар негізінде адвокаттар қызметінің жаңа формалары пайда болды, оның нормативтік базалары бекіді. КСРО-ның құлдырап, тарауы және жаңа тәуелсіз мемлекеттердің пайда болуы, кеңес кезеңінде жиналған позитивті тәжірибелер арқасында ұлттық адвокатура қызметінің негізін қалады.

Қарап отырсақ, кеңес кезеңіндегі адвокатура революцияға дейінгі адвокатурамен ұйымдық формасы жағынан да мемлекет тарапынан қатынасынан да көптеген жағынан ұқсас болды. Екі адвокатураның да жергілікті деңгейде ұйымдастырылды, олардың орталық аппараты болмады және идеялық платформасы да жеткіліксіз болды. Осылар болғанда олар патша саясаты мен кеңес билігіне шақыру тастар еді.

Адвокатуралар өз қызметін Әділет Министрлігінің бақылауында болды, соттар тарапынан жеткіліксіз сый-құрметке, сотта қарау сатысына дейінгі ролінің төмендеуіне де келісе алады. Екі адвокатура да соңғы есепте мемлекетке өзінің құқықтары мен міндеттемелері шегінде мемлекетке тәуелді.¹²

"Сот туралы" Ресей Федерациясының халықтық комиссариатының №1 Декреті бойынша 24 ноябрь 1917 жылы төрелік өкілдік етуші мен жеке адвокатура институты қысқартылды. "Айыптаушылар мен қорғаушылар ролінде қылмыстық алдын ала сатысында ал азаматтық істер бойынша өкілдік сенім алушылар ретінде азаматтық құқыққа ие екі жыныстағы бұзылу жасына түспеген барлық азаматтар жіберіледі", делінген. Бірақ Декрет бойынша азаматтардың құқығын қорғау үшін арнайы орган құрылған жоқ.

7 март 1918 жылы жұмысшы, солдаттар, шаруа және казак депутаттарының кеңесінің қарауымен ВЦИК Декретімен "Соттар туралы" №2 құжат шықты. Бұнда құқық қорғау ретінде қоғамдық айыптаушы мен қоғамдық қорғаушылардан тұратын алқалы құрам құру қаралды. Бұл алқаға жоғарыда көрсетілген кеңеспен шақырылған және сайланған тұлғалар кірді. Тек осы тұлғалар ғана сотта еңбектеріне ақы алып қана қатысуға құқығы болды.

Құқық қорғау алқасынан сот әр іс бойынша қоғамдық айыптаушыны шақыра алды. Қоғамдық айыптаушы қорғаушыны шақыру, пайдалану құқығын қолданбаса, сот оның өтінішімен құқық қорғау алқасынан қорғаушы тағайындай алды. Көрсетілген айыптаушылар

¹² Барщевский М.Ю. Организация деятельности адвокатуры в России. М. 1997. Стр. 14.

мен қорғаушылардан басқа сот мәжілісіне мәжіліске қатысып отырғандар арасынан бір айыптаушы мен бір қорғаушы қатыса алды.

Кенестік сот өндірісінің құрылуы құқық қорғаушылар қызметінің өзгеруіне әкеп соқты. Біртіндеп айыптау мен қорғау функциясы бір-бірінен нақты ажырай бастады. Құқық қорғау алқаларының мүшелеріне еңбекақы төлеу мәселелері шешіле бастады. Сотта қорғауға жіберілетін тұлғалар біртіндеп қысқара бастады. Яғни қорғауды кез келген тұлға емес, тек заңда көрсетілген тұлғалар ғана қатыса алады.

1918 жылғы 30 ноябрьде шыққан халықтық сот туралы Ереженің бекітуі бойынша соттардың барлық жағдайларды толық білу үшін айыптау мен азаматтық процеске қатысушы тараптардың мүдделеріне қатысты жұмысшылар және шаруа депутаттарының уездік атқару комитетінің кеңесінің жанынан қорғаушылар, айыптаушылар және азаматтық процеске тараптардың өкілдерінің алқасын біріктіру мәселесі қаралды. Ол алқаның мүшелері жұмысшылар мен шаруа депутаттарының атқару комитеттерінің лауазымды адамдарынан Ресей Федерациясының 1918 жылғы 10 июльдегі конституциясының 64 бабының талаптарын қанағаттандыратын тұлғалар құрамынан тұратын болды.¹³

Алқа мүшелері Кеңес Республикасының лауазымды тұлғасы ретінде Әділет Халықтық комиссариатының сметасы бойынша халық соттарына берілетін оклад размерімен бірге қамтамасыз етіледі.

Қылмыстық істер бойынша айыптаушының сұрауы бойынша іске қорғаушыны тарту міндетті бола отырып ол іс алты халық заседательдің қатысуымен қаралатын. Қалған қылмыстық істер бойынша іске қорғаушыны жіберу сот мәжілісінде сотпен анықталатын.

Қорғаушылар алқасын ұйымдастыруды жақсартудың бірқатар шаралары жасалса да жаңа мемлекет қойған жаңа талаптарға жауап бере алмады. Сондықтан халықтық сот туралы 21 октябрь 1920 жылғы Ереже қорғаушылар алқасын қысқартып, сот қорғаушының жаңа формасын бекітті. Қорғаушы ретінде сот органдарына осы міндетті орындай алатын азаматтар жіберілді, (бұл негізгі кеңес үкіметіне шын берілген тұлғалар болды) ол азаматтар Әділет халық комиссариатының инструкциясы бойынша аудандық, қалалық және уездік атқару комитеттері берген ерекше тізім бойынша жіберілді.

1920 жылғы 23 ноябрьдегі сотта қорғау құқығын және айыптау құқығын ұйымдастыру туралы инструкция бойынша қорғаушының міндетін атқара алатын азаматтар тізіміндегі тұлғаларды кез келген қызметтен белгілі бір мерзімге босатуға міндетті. Олардың жұмыс орны бойынша сот мәжілісіне қатысқан уақыты бойынша еңбек жалақысы сақталып, мемлекеттік қордан жергілікті жерден біркүндік еңбекақы көлемінде тәуліктік еңбекақы қосып төленеді. Егер жоғарыда көрсетілген тұлғалардан қорғаушылар жетіспесе әділет органдарында тұратын консультанттар іске қатыстырылды. Қорғауды ұйымдастырудың бұндай формасы 1922-1924 жылды сот-құқықтық реформасына дейін жалғасты.

1922 жылы 26 майдағы ВЦИК-тің Қаулысымен бекітілген "Адвокатура жайлы Ереже; адвокаттар қызметін реттейтін тұңғыш нормативтік-құқықтық акт болды. Бұл Ереже бойынша адвокатура бірінші рет еңбекшілерге азаматтық дауларды шешу мен қылмыстық іс жүргізуде қорғауды ұйымдастыру барысында өзін-өзі басқаратын ұйым ретінде көрінді. Губерния бөлімшелерінің әділет органдары жанынан қылмыстық және азаматтық істер бойынша қорғаушылар алқасы құрылды. Қорғаушылар алқасының мүшелерінің бірінші құрамы губерниялық әділет органдарының ұсынуымен губерниялық атқару комитетінің президиумымен бекітілді. Ары қарай мүшелікке қабылдау қорғаушылар алқасының президиумымен жүзеге асырылды. Және олар қабылдау жайлы анықтаманы губерниялық атқару комитетінің Президиумына хабарлап отырды. Өйткені олар ғана жаңадан қабылдаған мүшелерге қарсылық білдіре алды. Алқа мүшелері мемлекеттік мекемелер мен кәсіпорындарда лауазымды қызметпен айналыса алмайды. Бұл тек мыналарға қолданыла алмайды:

1) сайлау бойынша мемлекеттік лауазыммен айналысатын тұлғалар;

¹³ Хаскин Ю. Российское адвокаты и советское государство. Происхождение и развитие советской адвокатуры (1917-1939) М. 1993.

2) заң ғылымдарының профессорлары мен оқытушылары.

Губерниялық мемлекеттік алқасының мүшелерінің жалпы жиналысы өз құрамынан президиум сайлады.

Қорғаушылар алқасының президиумына мына міндеттер жүктелді.

- 1) қорғаушылардың өзінің міндеттерін атқаруға бақылау және қадағалау жасау;
- 2) губерниялық атқару комитетіне тиісті алқа президиумының қаулысымен мүдделі тұлғалардың шағым беру құқығына өздерінің мүшелеріне тәртіптік жауапкершілікке тарту;
- 3) алқа фондына келіп түскен ақша сомаларын бөлу;
- 4) тегін көмек тағайындау және такса бойынша қорғау;
- 5) губерниялық әділет органдарының тапсырмасы бойынша жергілікті халықтарға заң көмегін беруді ұйымдастыру.

Қорғаушылардың еңбегіне ақы төлеу келесі негіздер бойынша жүзеге асады.

- 1) халықтық соттың қаулысымен тұрмысы нашар тұлғаларға, қылмыстық істер мен азаматтық істердің барлығынан ақы төлеуден босатылады;
- 2) мемлекеттік және жеке кәсіпорынның жұмысшылары қорғаушылар еңбегіне халықтық әділет комиссариаты бекіткен такса бойынша төлеуге құқы бар.
- 3) қалған барлық жағдайларда мүдделі тараптармен қорғаушының арасындағы келісіммен белгіленеді.

Қорғаушылар өздеріне берілген сыйақыдан қорғаушылар алқасының фондына проценттік аударып отырылады. Ол ақының материалдық-құқықтық жағдайын қамтамасыз ету үшін керек.

Қорғаушылар алқасының мүшелерінен басқа қорғауға айыпталушылар мен жәбірленушілердің жақын туыстары қатыса алады. Сондай-ақ мемлекеттік мекемелердің өкілдері, яғни олар Кәсіподақтар Одағы, тұтыну қоғамы және кәсіптік және қоғамдық ұйымдар қалған тұлғаларға істі қарап жатқан соттың рұқсатымен ғана қатысуға құқылы.

Бұл жағдайлар қазіргі адвокатураның құқықтық жағдайының фундаменті тәрізді. Яғни азаматтық, қылмыстық істер бойынша кәсіби адвокаттармен бірге іске заңды өкілдердің де қатысуға құқығы бар.

Мәселе ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 70-бабының айыпталушының жақындары мен туыстарының, айыпталушы қамқорлығында болған мекеме мен ұйым өкілдерінің т.б. қылмыстық іске қорғаушы ретінде қатысуына рұқсат беруінде болып отыр

КСРО-ның құрамы ретінде Қазақ РОдағындағы адвокатура институтының дамуы.

Қазақстандағы адвокатураның құрылуы субъективті және объективті сипаттағы қиындықтарға тап болды. Бәрінен бұрын кәсіби дайындалған маман кадрлар жоқ болды. Екіншіден, сот қызметкерлері халық комиссариатының басшылары, әділет және басқа құқық қорғау органдары адвокатураға кері әсермен қарады, өйткені олар пролетарлық құрамы жағынан совет, яғни Кеңес Соты адасуы мүмкін емес және кез келген істі жеке өзі шешуге қабілетті деп санады. Және соңғысы қоғамда, адвокатура деген патшалық самодержавиядан қалған сарқыншақ күні өткен институт деп санады және сондай пікір қалыптасты.

1920 жылы 6 октябрьде Қазақ Қырғыз (Қазақ) Автономиялы республикаларының 1 құрылтай съезі өтіп, онда "Еңбекшілердің құқықтарының Декларациясын" қабылдады. Онда: "Халықтық әділетті Ресей Кеңесінің Халық Революциялық Сотының тәжірибесінің дәл нұсқасын алып, қырғыз халықтарының тұрмыстық ерекшеліктерін еске ала отырып нақты декларациямен бекітілген еңбекшілердің негізгі Ережелеріне қайшы келмейтіндей етіп бекіту керек.

Съезд өзінің Кеңестік әділет органын ұйымдастыру - резалюциясында өзінің тұрған жерінде азаматтарға тегін заң көмегін консультация және сот қорғауы түрінде іске асыруын талап етті.

Құқықтық қорғауды жүзеге асыруды съезд партия, кәсіподақ және қоғамдық қызметкерлерді тартуды ұсынды.

Әділет кадрлерін дайындау үшін үшін заң курстары ашылды.¹⁴

Қорғауды ұйымдастыру мәселелері Қырғыз Автономиялы Республикасының Халық Соты туралы Ережесінің арнайы тарауымен Орталық Атқару Комитетінің 8 апрель 1921 жылғы Декретінде арнайы тараумен бекітілді. Онда 1920 жылғы 21 октябрьдегі Ресей Федерациясының Халық Соты туралы Ережесінің кейбір баптары дәлме-дәл қайтalandы. Ол үшін әділет органының губерниялық бөлімдері ерекше тізімдер жасады. Қорғауға жіберу мәселесін халық соты шешті. Сот өзінің алдын ала мәжілісі мен сот отырысында істің сипаты мен айыпталушының жеке басына және ол іс кассациялық шағымдануға жатпайтындығына карап шешті.

Тек халық соты егер қамауда отырған айыпталушының сұрауы бойынша, айыпкердің ісі бойынша қорғаушы жіберілуге және тағайындауға міндетті болды. Халық соты қорғауға осы іс бойынша айыпталушы тұрған кәсіподақ одағы, завод комитеті және т.б. болсын командировкаға жәберілген осы ұйымның мүшелерін қалыптастыруға жібере алды. Және айыпталушының жақын туған туыстары қатыса алады.

КАССР халық комиссариатының жанындағы әділет органымен жергілікті жерлерге заң көмегін беру үшін 3 адамнан тұратын бюро құрды.

Адвокатураны ұйымдастыру республикада қиындық тудырғанына карамастан шама-шарқынша адвокаттық кадрларды дайындау жұмысы жүріп жатты. Сонымен, 1936 жылы адвокаттар алқасында 141 адвокат тіркелді. Осы жылы жергілікті жерлерге заң көмегін жақсарту үшін адвокаттар қызметін анықтайтын бірінші бүкіл қазақстандық адвокаттар алқасының жұмысшыларының съезі шақырылды.

30-40 жылдары белгілі себептермен қылмыстық әсіресе саяси істер бойынша қорғаушылар қызметінің пайдалылығы төмен түсіп кеткенін айтуға болады. бұған әсіресе КСРО орталық комитетінің 1 декабрь 1934 жылғы "Одақтас республикалардың қылмыстық іс жүргізу кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қаулысы кері әсер етті. Өйткені мұнда террористік ұйымдар мен террористік актілердің істері бойынша сот өндірісінің тыйым салынған тәртібі бекітілді. Өйткені мұнда тергеу мерзім 10 күн ішінде біту керек болды, ал айыптау қорытындысын айыпталушыға сотта карауға бір күн қалғанда беру, сотта айыпталушы мен қорғаушыны қатыстыру алынып тастады. Кассациялық шағым мен кешірім беру туралы ұсыныс қабылданбады.

Кейінірек КСРО Орталық Комитетінің Қаулысымен 14 сентябрь 1937 жылы Контрреволюциялық жаулар мен диверсия үшін осы тәртіпті қолданды.

1936 жылы КСРО-ның жаңа Конституциясының қабылдануымен 16 август 1939 жылы Халық комиссариатының бекітілуімен прокуратура туралы Жаңа Ереже қайта жасалды. Дәл осы Ереже түпкілікті кеңес құқықтық жүйесінде адвокатура орнын анықтап берді. Және Халық Комиссариаты әділет органының директивалары қатаң түрде орындайтын оның бір бөлімшесі ретінде адвокаттар алқасы шын негізде қабылданды.

Осы Ережеге байланысты адвокаттар алқасы аймақ, облыс, автономия және одақтас республикалық көлемінде құрылды. Тек аймақтық бөлінісі жоқ республикаларда бір одақтас республиканың бірінде құрылады.¹⁵

Адвокаттар алқасының мүшелері болып келесі тұлғалар бола алды: яғни жоғары білімі бар, сот, прокуратура және басқа әділет органдарында практика стаждары болып, заң мектептерін бітіргендер, заң білімдері жоқ болғанымен жоғарыда көрсетілген құқық қорғау органдарында кемінде 3 жыл жұмыс жасағандар.

Заң мектептерін бітірушілер бірақ практикалық стаждары жоқ сынақтан өтушілер болып қабылданады.

Адвокаттар алқасының басқару органы болып адвокаттардың жалпы жиналысы, отблыстық, аймақтық және республикалық адвокаттар алқасының президиумы және ревизиялық тексеру комиссиясы болып табылады.

Адвокаттар өздерінің барлық қызметін заң консультацияларында жүргізді.

¹⁴ Положение он народном суде Киргизской Автономной Соц. Республке. Утверж. Декретом ЦИК 8.04.1921.

¹⁵ Тыныбеков С.Т. Адвокатура и адвокатская деятельность в РК. – Алматы, 2001 стр. 86.

Адвокаттар алқасының басшылық жасау одақтық-республикалық халық комиссариатының әділет органдары мен үлкен өкілеттіліктерге ие жергілікті органдарға жүктеледі. Олар адвокаттар алқасының ісіне кедергісіз араласып, оларға басшылық жасайды.

Адвокатура жайлы кері көзқарас қалыптасқанына қарамастан адвокаттарды қызмет көрсету сферасының жұмысшылары деп санау туралы пікірді теріске шығарды. Заңгерлер ортасында адвокатура басқа салаларға қарағанда өз қызметін сататындардан емес өзі жай кәсіптен жоғары дәрежеге көтерілген еңбегінің арқасында энергиялық қарқынмен өсті деген көз алдыда пікір қалыптасты.

Сол жылдардың өзінде еліміздің қоғамдық-саяси өмірінің дамуында, шыдамсыздық атмосфера, бір-біріне қастандық, сезікпен қарау, жауап алу мен ізге түсуден қорқу қатты әсер етті. Осындай жағдайда адвокатураның маңызды ролі туралы айтып жатудың қажеті жоқ. Дегенмен бұл жағдайлар адвокатураның корпоративті бірлестігімен шектелген автономиялылығының сақталуы мен дамуына кедергі келтірген жоқ. Біртіндеп кәсіби адвокаттық корпустың формаға келу процесі жүріп жатты. Бұнда көптеген адвокаттар өзінің кәсіби борышын адалдықпен атқарып жатты.

ұлы Отан соғысы жылдары адвокатураның негізгі қызметі, әскери қызметкерлерге олардың жаняұларына, соғыс мүгедектеріне заң көмектерін беру болды.

Соғыстан кейінгі жылдарда адвокаттар қызметі біздің республикамызда өзгеріссіз қалды. Жалпы басшылықты бұрынғыдай Қазақ ССР-ның халық комиссариатының әділет органдары іске асырды. Тікелей басшылықты адвокаттар алқасының сайланбалы органдары - өздерінің президиумы болды. Тек адвокатура да кәсіби мамандарға қажеттілік қатты білінді. Оның материалдық базасы жай дамыды. Олардың қызметкерлері арасында құқықтық регламентация жеткіліксіз болды. Адвокатураны бекіту, олардың ұйымдық формаларын дамыту және авторитетін көтеру міндеті тұрды.¹⁶

1958 жылы 25 декабрьдегі "Сот өндірісі туралы заң негіздерінде "сотта қорғауды ұйымдастырып іске асыру бағытында, сондай-ақ азаматтарға, кәсіпорындарға, мекемелер мен ұйымдарға заң көмегін көрсету үшін адвокаттар алқасы әрекет етеді. Адвокаттар алқасы дегеніміз – Одақтас республикалардың Жоғарғы Кеңесі бекіткен Ережелер негізінде адвокаттық қызметпен айналысатын ерікті ұйым болып табылады", - деп бекітті.

Осы заң негіздерінде әр Одақтас республикалар өздерінің Адвокатура туралы Ережелерін қабылдады. Қазақстанда ондай Ереже 1960 жылы 5 июльде ҚазСРО-ның Жоғарғы Кеңесімен бекітілді.

1977 жылы кеңес заңдарының тарихында бірінші рет КСРО-ның Конституциясында адвокатураның құқықтық жағдайы бекітілді. Сондықтан, мемлекет ресми жағдайда адвокатураны сот өндірісіне іске асыруға тікелей қатысушы ретінде ресми бекітті. 1979 жылы 30 ноябрьде СССР-де тұңғыш рет адвокаттық қызмет туралы заң қабылданды. Бұл құқықтық нормативтік актімен кеңес адвокатурасының қызметі мен ұйымдастыру мәселелері бүкілодақтық маслихатта қамтылды. Осы заң негізінде әр одақтас республикаларда "Адвокатура жайлы Ережелер" қайта жасалынды. Бұл Ереже Қазақстанда 13 ноябрь 1980 жылы бекітілді. Бұл актілердің қабылдану адвокатура қызметін бір жерден реттеуді қамтамасыз ету және бір жағынан адвокаттар алқасының ролін көтеру, адвокаттарға бірқатар мәселелерді жеке дара шешуді үлкен мүмкіндіктер беруі. Осы кезеңде оларға тиісті мәселелер қатары өсті. Осы кезеңде мемлекет тарапынан адвокатураға қатысты сұрақтар өсті. Сонымен адвокаттар алқасы мемлекеттік органдар мен Әділет министрінің келісімімен рұқсат берумен құрылатын болды және осы орган алқа мүшелерінің сандық құрамнан реттеді. Адвокаттардың соттағы тәртібіне қадағалау жасады.

Ережеде адвокатураның міндеті, адвокаттар алқасының мүшелігіне қабылдау және шығару тәртібі, алқаның қызметін ұйымдастыруды жетілдіру шаралары қарастырылды және адвокаттар қызметінің ерекшеліктері мен кепілдіктері формаға келтіру есептелді.

Кей жағдайларда мемлекеттік органдар заң консультациясы арқылы заң көмегін көрсету үшін адвокаттар сұрауына қажетті құжаттарды беруге міндетті болды. Сот

¹⁶ Булгакбаев А. Советское адвокатура. Алма-Ата, 1982.

тәртібімен адвокатурадан шығып кеткен адвокаттардың шағымы қаралатын болды. Адвокаттар алқасының басшы органдарын сайлау тәртібінің ережесі, өкілеттілік мерзімі бекітілді. Осының бәрі адвокатураның кеңестік сот жүйесіндегі ролі мен маңызын көтерді, азаматтар мен ұйымдарға көрсетілетін заң көмегінің сапасы көтерілді және олардың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғауға кепілдік беретін орган болды.

Ереженің көптеген баптары "ҚР Адвокаттық қызмет туралы" қазіргі қолданыстағы заңның негізін қалады.

Адвокаттар қызметін конституциялық реттеу, Қазақ ССР-ның адвокатура турал Ережені қабылдауы қылмыстық сот өндірісінде заңдылықты қамтамасыз ету барысында қорғау институтының ролінің өскенін көрсетеді және сотпен заңды, негізді және әділетті үкім шығаруына ықпал жасайтын орган ретінде көрінеді.

Кеңес қоғамындағы қайта құру мен либерализация кезеңінде, 80-жылдардың екінші жартысында заң аясында кооперативтік қозғалыс үлкен даму алады. Сонымен бірге әртүрлі кооперативтік құқықтық ұйымдар, ассоциациялар, одақтар құрыла бастайды. Бұлар барлық мүмкін болатын заңды көмек көрсетуді жергілікті елді-мекендерге ақылы түрде қызмет көрсетуді жүзеге асырады. Бұл құқықтық кооперациялардың мүшелері болып, бұрынғы құқық қорғау органының қызметкерлері, оқытушылар және заң оқу орындарының, техникумдарының практикалық стажы жоқ бітірушілері болды. Олар шын мәнінде нақты қосымша дәстүрлі қорғау институтын құрушылар болды. Оның үстіне Қазақ ССР Жоғарғы Сотының Пленумының Қаулысымен 30 июнь 1984 жылы Құқықтық кооператив мүшелерінің өздерінің жарғысы негізінде азаматтарға, кәсіпорындарға, мекемелер мен ұйымдарға заң көмегін көрсету көзделген. Және олар қылмыстық сот өндірісінде сотталушының қорғаушысы есебінде, азаматтық сот өндірісінде азаматтар мен заңды тұлғаларға өкіл болып қатыса алады.

Бірақ практикада бұл шешімнің қателігі көрінді. Өйткені бұл жерде қорғаушы болып, өзінің асыра сілтеушілікпен мүддесін көздеуші, адвокаттар этикасын өрескел бұзып қолдану, өте төмен дәрежедегі кәсібилігі мен тәжірибесінің аздығы, адвокаттар алқасынан шығып кеткен, құқық қорғау органдарынан шығарып жіберілгендер, тәртіптік жауапкершілік тартқандар кіруімен байланысты болғандықтан бұл заңсыз сот шешімдерін шығарудың тез арада өшіріп кетуіне жол берілді. Сондықтан артынша ол 1991 жылы 28 июньдегі заңмен күшін жойды.

Қылмыстық сот өндірісінің ерте сатысындағы қорғауға құқық 10 апрель 1990 жылы КСРО-ның заң негіздерімен және Одақтас республикалардың заңдарымен бекітіліп қылмыстық сот өндірісінің 13, 22, 23 баптарына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Осыға сәйкес заңдар ҚазақССР-інде 23 ноябрь 1990 жылы мен 16 февраль 1991 жылы қабылданды.

Осы заңдардың қабылдануынан соң Республика Әділет министрі мен адвокаттар алқасының президиумымен бірлесе отырып прокуратура органдары және ішкі істер министрлігімен бірге айыптау қорытындысымен тұтқына алу саны өсті. 1989-1990 жылдары қылмыстық істер қысқартылу көбейді. Осы негіздер бойынша азаматтардың заң көмегіне жүгінуі есепке алынды. Бұл факторлар адвокаттар санының өсуіне әсер етті, қылмыстық істің алдын-алу сатысында қорғау құқығы заңын реттеу шараларын қабылдау қажеттілігін сездірді.

Сондықтан барлық заң консультацияларында график бойынша адвокаттар кезекшілігі ұйымдастырылды. Бұл прокуратура органдары мен ішкі істер органдарының келісімімен жүзеге асты.

Жоғарыда көрсетілген өзгертулер ҚР 28 июнь 1991 жылғы "Адвокатура туралы Ережеге өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы Заңнан көрініс тапты. Бұнда ең алдымен адвокаттар алқасының санына шек қойылу алынып тасталды. Біліктілік емтиханын тапсырып адвокаттық қызметке патент алған тұлға сонымен бірге адвокаттар алқасына мүше болумен қатар тек қана заң консультациясында ғана жұмыс істеумен шектелмей жеке адвокаттық конторалар құрумен бірге азаматтарға заң көмегін ұйымдастырудың басқа формаларын құра алатын болды.

Осы заңның негізінде адвокатураға кандидаттарды қабылдауды қамтамасыз ету бағытында олардан жоғарғы біліммен қатар, қажетті тәжірибе мен кәсіби біліктілігін анықтау мақсатында облыстың атқару комитеті жанындағы әділет басқармасы, Алматы қалалық халық депутаттарының кеңесі мен біліктілік комиссиясы құрылды.

Комиссия тиісті әділет басқармасының бастығының бұйрығымен және адвокаттар алқасының жалпы жиналысының ұсынуымен, Қазақ ССР облыстық атқару комитеті заңгерлер одағының мүшелерінен заң ғылымдарының өкілдерінен 3 жылдық стажы бар тәжірибелі заңгер-практиктерден тұрады. Комиссия мүшелерінің құрамына адвокаттардың 50% кіруі керек.

Бұл комиссия адвокаттық қызметке адвокат атына ие боламын деген тұлғалардан емтихан алды. Ережеде көрсетілген талаптарға кандидаттардың сәйкестігін тексерді. Адвокаттық практикамен айналысуға патент берді.

Нақты заң адвокаттық корпустың заң жағынан да сапа жағынан да сан жағынан да өсуіне жағдай жасады. Және қылмыстық іс бойынша айыпкердің қорғаушыны таңдауына жағдай жасады.

Қаз ССР-ның қылмыстық іс жүргізу кодексін қолдануда алдыңғы кезеңде жәбірленушіден бірінші жауап алу да қорғаушының қатысуына қамтамасыз етуде және заңның басқа ережелері бойынша көптеген кедергілерге жолығатын, оның ішінде әкімшілік-территориялық бірлігінің көлемі, алыстығы, регионның халықтарының аз орналасуы, кейде бір ауданға бір адвокаттан келуі, кәсіби заң кадрларының жетіспеушілігі, адвокаттар алқасының материалдық мүдделілігінің жоқтығы (өйткені, мемлекетпен анықталған адвокаттың гонорарының орташа айлықпен жоғарғы көрсеткіші жылдық календармен көрсетілген соманы көтермейді. Сонымен қатар 16 февраль 1991 жылы кәмілетке толмаған тұлғаларға қорғау мүмкіндігін жүзеге асыруға кедергі келтіретін дене, ақыл-есінің кемдігі, сот тілін білмегендерге ұсыталғаннан және тұтқынға алу кезеңінде хаттама және қаулы толтырғаннан бастап қорғаушының қатысуының міндетті екенін кіргізді).

12 февраль 1994 жылы ҚР Президентінің Қаулысымен ҚР құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасының негізгі бағыттары бекітілді. Онда республикада заң системасы үлкен кризистерге ұырауда, өйткені құқықтық реформаның даму нарықтық экономиканың дамуынан көптеген кейін қалды. Мемлекеттің жеке бөлінуі, приватизация, жекелену қазіргі заманның парламентаризмінің тұруы және демократиялық институттарының дамуы бұған әсерін тигізуде деді.

Бұл жағдайда мемлекет елді мекендерге құқықтық көмек беруде, қызмет көрсетуде құқықтық реттеуден бас тартуына болмайды. реттеудің негізгі бағыты – жоғары сапалы құқық қорғау жұмысымен құқықтық көмекпен әрбір азаматтардың конституциялық құқығына кепілдік беру.

Құқықтық реформаның концептуальды бағыты республикада құқық қорғау жүйесінде адвокатура институты беделді орынға ие болуын көздейді

Яғни адвокатура өзінің тәуелсіздігін сақтай отырып өзін-өзі басқаратын өзін-өзі қаржыландыратын коммерциялық емес ұйым бола отырып ондағы адвокат тиісті процессуалдық өкілеттіліктерге ие болады және өзінің кәсіби борышын орындауды жүзеге асырады.

Құқықтық реформа аясындағы қайта құру 80 жылдардың басы мен 90 жылдарда кәсіби адвокатураның құрылу формасының негізін қалады.

Бұрынғы адвокатура соттың көмекші мекемесі деген жалған көріністі біртіндеп қоғамдық стереотиві жоққа шығара бастады.

Сонымен адвокатура мемлекеттің қажетті институты ретінде құрыла бастады. Мысалы: 1995 жылы адвокаттардың жалпы санының көлемі 1989 жылға қарағанда 3/1 есе өсіп, олардың саны 2000-ға жетті.

Алматыда, 1992 жылы 244 адвокат тіркелген¹⁷, ал 1 январь 1997 жылы Алматы қалалық адвокаттар ақласының саны 300-ден асты.

¹⁷ Рогов И.И. Адвокатура сегодня и завтра // Мысль, 1992 №11.

Тек айта кету керек, адвокат іс жүргізудің толық құқықты қатысушысы ретінде тараптардың айтысу принципін қамтамасыз ету мәселесінде, тұлғаның тәуелсіздігі абыроймен бедедің сақталуы, кінәсіздық презумпциясының жүзеге асыруда соттың кез келген өндірісінде заңды көмек пен қорғауды жүзеге асыра алады.

Қазіргі кездегі Қазақстандағы адвокатураның дамуының мәселелері мен болашағы

1995 жылы 30 тамызда ҚР Конституциясының қабылдануы қолданыстағы барлық заңдарының Конституция бойынша қайта жанданып, қабылдануы еді.

Оның дәлелі адвокатура саласы бойынша 1997 жылы 5 желтоқсанда қабылданған ҚР "Адвокаттық қызмет туралы" заңы болатын. Адвокатура туралы заңдардың өзгеруі оның демократиялық негізде одан әрі дамуы іске асыру үшін алдына жаңа міндеттеме мен мақсаттар қойды. Бұның бәрі қазіргі даму заманындағы адвокатураға басқа жағынан келу қажеттілігін тудырды. Оның ішінде адвокатура қызметінің құрылуын және дамуын жүзеге асыру мәселелері, проблемаларды толық жан-жақты зерттеу, яғни сот өндірісіне адвокаттардың қатысу барысында және ҚР заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізуге дайындық жүргізу барысында туындаған мәселелер бойынша, заң көмегіне еңбекақы төлеу мәселесі мен қорғау мен өкілдікке байланысты, кеткен шығындарды республикалық бюджет қорынан өтеуді ұйымдастыру мәселелері тұрды.

Адвокатураның жағдайы және адвокаттардың құқықтық мәртебесі әр елде, мемлекетте әртүрлі. Бұл тек сол мемлекеттің қандай құқықтық режим ұстауына, сол қоғамдағы тұлға құқықтары мен бостандықтары бойынша қандай құқықтық жағдайға ие және сол елдегі заңдарға ғана байланысты емес. Сондай-ақ ол мемлекеттің құқықтық жүйесінен де және ұлттық салт-дәстүр мен экономикалық жағдайына да көруге болады.

Адвокатура қызметін реттейтін негізгі заң қазіргі кезде жоғарыда көрсетілген адвокатура туралы арнайы заң болып табылады. онда адвокаттық қызметті және осы қызметтен пайда болған қатыстарды реттейтін құқықтық нормалардың біріккен және жүйеленген тәртібі мен мазмұнын құрайды.

"Адвокаттық қызмет туралы" заң негізгі заң Конституция бойынша және құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы бойынша қабылданды. Онда конституция негізінде қабылданған нормативтік құқықтық актілер, алдындағы істелген жұмыстардың практикалық тәжірибелер, қазақстандық және шетелдік алдыңғы қатарлы ғалымдарының теориялық-құқықтық зерттеулері есепке алынады.

Адвокатура қызметінің негізгі бағыттары болып:

Біріншіден: мемлекет кепілдік берген және Конституциямен бекітілген әр азамат пен заңды тұлғаның өзінің бұзылған құқықтары мен бостандықтарын сотта қорғау үшін кәсіби заңды көмек алуын ұйымдастыру.

Екіншіден: адвокаттар қызметін қылмыстық іс бойынша қорғау, азаматтық, әкімшілік және басқа істер бойынша өкілдік ету үшін ұйымдастыру.

үшіншіден: заң тыйым салмаған басқа әдістермен түрлі заң көмектерін көрсету.

Бірінші рет адвокатқа тиісті ұғым берілді. Алдыңғы Адвокатура туралы Ережеде және Қазақ ССР-ның "қорғаушы" терминінің астарында қоғамдық және кәсіби қорғаушыларды бірге атаған еді. Сонымен қатар жаңа заңға:

- адвокаттардың кәсіби құқық нормасы;
- адвокаттық қызметтің кепілдіктері қарастырылды.

Алдыңғы адвокатура туралы Ережеде тек қана адвокаттардың құқықтары мен міндеттері жайлы қаралған да, адвокатқа құқықты қамтамасыз ету механизмі болмаған. Қазір Адвокатуралық қызмет туралы заңның 17-бабы бойынша бірқатар кепілдіктер берілді. Мысалы: бұрынғы ереже бойынша тергеушілер қылмыстық сот өндірісінде адвокаттарды жалдаған тұлғалардың қорғаушылары деп қана қарауы. Ал қазіргі кезеңде анықтама мен алдын ала тергеу әрекеттеріне іс жүргізу заңдарына байланысты тергеу және басқа іс жүргізу әрекеттеріне адвокаттарға белгіленген мерзімде қатысуын хабарлауға міндетті болды. Бұрын бұл процесс тек формальды түрде ғана өтетін, тергеу процесіне не басқа іс жүргізу

әрекеттеріне бір сағат қалғанда адвокатты шақырып алып, қол қойдырумен ғана бітетін. Бұл адвокатқа да оның клиентіне де заң көмегін көрсетудің кепілділігін және адвокаттық құпияны сақтаудың мүмкіндігін бермейтін.

Кейінгі заңда адвокаттардың құпиясы, сондай-ақ заңды тұлға құрмай-ақ жеке адвокаттар өз қызметін атқара беруге рұқсат берді.

Заңның мазмұнын құрайтын барлық нормативті материалдар 4 тарау 34-бапқа жүйеленген.

Баптар өз кезегінде бөлімдерден, пункттерден, аукнт ішіндегілерден тұрады. Олар нормативтік құқықтық актінің құрылымына байланысты:

- жалпы бөлім;
- адвокаттар мәртебесі;
- қорытынды және өтпелі кезеңдерден тұрады.

Оның маңыздылығы жағынан тиісті қолданыстағы заң ары қарай жүзеге асу үшін дамуды қажет етеді. Олар тек ұйымдастыру проблемаларына ғана қатысты емес, заңдық базаның өзі тұтастай іске аспауын болып отыр. Оның ішінде адвокаттардың анықтама органдары, тергеу, прокуратура, сот органдарымен қызмет ету байланысының нақты анық құқықтық реттеу тәртібі көрсетілмеген.¹⁸ Сондай-ақ ҚР Адвокаттар одағының халықаралық қызмет көрсету облысында құқықтық мәртебесі мен жағдайы анықталмаған.

Сондай-ақ заңда "адвокатура" термині мен "заң көмегіне" нақты заң анықтамасы берілмеген. Бірақ заң көмегінің түрлері көрсетілген. Адвокаттар коллегиясының нақты белгісін көрсететін анықтама берілмеген.

Заңның 9-бабы бойынша адвокаттық қызметпен айналысуға тілек білдіруші азаматтарда. Әділет Министрлігіндегі Біліктілік алқасынан олардың біліктілік сынағынан өткен соға ғана ұсыныстары бойынша адвокаттық қызметпен айналысуға құқық беретін лицензия беріледі. Тек адвокаттар қызметінің негізгі принципін "Тәуелсіздік" деп алған заң, бұл жерде көрсетілген құқықтық институт өз қызметін тек өздері жеке дара не мемлекеттік органдардың өкілдерінің араласуымен жүргізу керек. Бұл практика негізінен бізде болды. Жоғарыда айтып өткеніміздей 1991 жылғы 28 июньдегі заң бойынша адвокатураға кандидатураларды қабылдауды қамтамасыз етуді Облыстық атқару комитеттерінің халық депутаттар кеңесімен әділет басқармаларымен келісе отырып біліктілік комиссиясы құрылды. Оның құрамында кемінде 50 пайызы адвокаттар, сондай-ақ заң ғылымдарының өкілдері және тәжірибелі юрист-практиктер болды. Олар адвокаттық қызметке тілек білдірген тұлғаларды аттестациялаудан өткізді.

Айта кету керек, мемлекет адвокатура мен адвокаттық қызметтің дұрыс бағыт алуына және дамуына толық негізде ықпал жасады.

Оның үстіне соңғы кездері адвокаттық қызметпен айналысуға тілек білдірушілердің саны күрт төмендеп кетті. Егер 1996 жылы адвокаттар алқасының мүшелерінің саны үш мыңнан асса, қазіргі кезеңде біз жоғарыда айтқандай 2300 ғана адвокат болып отыр. Суммарлық есеп бойынша Қазақстанның әр ересек 4000 адамына бір-ақ адвокаттан келеді екен. Оның ішінде адвокаттардың 40 пайызы 50 жастағы тұлғалар. 64 ауылдық аудандарға бір адвокаттан қызмет жасаса 49-ында ешқандай адвокатсыз күндерін өткізуде.

Кәсіби қорғаушылардың жетіспеушілігі сонымен қатар лицензия берілумен байланысты. Соңғы 2000 жылға дейінгі 4 жыл ішінде 600 адам біліктілік сынағын жақсы тапсырып мемлекеттік лицензия алғанымен, олар адвокаттық қызметпен айналыспаған, қорытындысында 2000 жылы адвокаттар алқасының мүшесі болып 9-ақ адам қалған.

Адвокаттар санының төмендігі нарықтық қатынастарды азаматтар мен заңды тұлғаларды адвокаттық қызметпен байланысы жоқ заңды көмек көрсетудің жаңа түрлерінің шығуына да байланысты.

Ақылай заңды көмек көрсетуге құқық беретін лицензия формальды түрде ғана, ешқандай біліктілік сынағын тапсырмай-ақ берілді, және олардың адвокаттардан бір-ақ

¹⁸ Тыныбеков С.Т. Адвокатура и адвокатская деятельность в РК. – Алматы, 2001.

айырмашылығы 100 тұлға 300 формаға келетін болса да олар бәрібір қылмыстық процеске қатысуға құқығы болмады.

Көріп отырғанымыздай заң көмегіне ақы төлеу көлемі заңда бекітілген. Процесс жүргізуші органдардың тағайындауымен бөлінген еңбекақыға ҚР үкіметінің 26 тамыз 1999 жылы №1247 Қаулысы Заңға сәйкес келмейді.

Сонымен бірге ең үлкен проблемалардың бірі болып, мемлекеттің адвокаттардың қылмыстық іс бойынша тегін көрсеткен қызметтеріне ақы төлеуі бойынша қарызы болып табылады. яғни республикалық бюджет қорының тапшылығынан адвокаттар еңбегіне ақы төлеу, зиян орнын толтыру, қорғау мен өкілдік барысында толық көлемде өтелмей отыр.

Сондай-ақ адвокаттардың сот пен алдын ала тергеу сатысында міндетті қатысуына төленетін еңбекақыларының тәртібі мен көлемі қайта қаралуды талап етеді. Сондықтан "Адвокаттық қызмет туралы" заңның 5-бабына толықтырулар мен өзгертулерді тез арада қолданбаса қазіргі еңбекақылары бар болғаны сағат саны мен орташа табыстың соңғы 2 айдағы көлемі бойынша есеп жүргізгенде қорытындысында 32 теңгеден 400 теңгенің ғана арасын құрайды.

Қорытылай келгенде, жалпы қолданыстағы Заң адвокаттардың қызметінде кездесетін кедергілерге байланысты бар проблемаларды шешгі деп айтуға болмайды.

Сөйткені адвокаттар құқығы көбінесе қылмыстық іс жүргізуші органдардың жекелеген лауазымды адамдар тарапынан бұзылады.

Заң талаптарын бұза отырып бұл қызметкерлер қасақана және ешқандай енгізіс адвокаттарға өздерінің қорғаушыларымен кездесуде олардың саны мен ұзақтығына кедергі жасайды.

Тағы да, адвокаттар ролі мен маңызын қылмыстық сот өндірісі бойынша түсінбеу, құқық қорғау органдары тарапынан болатынын айта кету керек. Бұл жайлы 30 октябрь 1999 жылы болған ҚР Адвокаттар Одағының Съезінде айтылған болатын. Осы съездің үндеуінде "Уақытысында алған шақырулары бойынша съезд жұмысына бірде-бір Жоғары Соттың, Бас Прокуратураның, Әділет Министрінің, Ішкі істер Министрінің, Салық полициясы мен ұлттық қауіпсіздік комитетінің лауазымдары қатыспады. Съезде қаралған мәселелер тек адвокаттарды ғана емес бүкіл қоғамды ойландыратын мәселелер болатын.

Шын мәнінде, адвокаттың оның қорғауындағы адамның құқығын бұзу, оларға қарсы жоғарыда көрсетілген органдардың түсінушілікпен қарамауы Қазақстанның демократиялық және құқықтық мемлекет деп санай отырып, өзінің басты қазынасы адам және оның өмірі мен денсаулығы деп санайтын бекітіпелеріне байланысты шешілетін бірқатар проблемаларына кедергі жасайды. Бұл дегеніміз құқықтық нигилизм мен мемлекеттің олардың принциптерін жариялау мен іске асыру қабілетіне азаматтардың сенбеушілігін күмәнін туғызады. Және ол азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау үшін кәсіби заң көмегін алдына нұқсан келтіреді.

Бақылау сұрақтары

1. Қазақстандағы адвокатура институтының пайда болуы мен дамуының алғышарты қандай болды?
2. 1917 жылға дейін Қазақстандағы адвокатураның құқықтық жағдайы қандай болды?
3. Кеңестер кезеңі Қазақстандағы адвокатура институтына қандай өзгерістер әкелді?
4. КСРО-ның құрамы ретінде Қазақ РО -дағындағы адвокатура институтының дамуы қалай болды?
5. Қазіргі қолданыстағы «Адвокаттық қызмет туралы» заң бойынша Қазақстан Республикасындағы адвокатура мен адвокаттардың мәселесі бойынша перспективалар мен проблемаларды атаңыз?

3-ТАҚЫРЫП. Адвокатураның және адвокаттық қызметтің түсінігі, мәні және мақсаттары. Адвокатура ұйымының және қызметтің қағидалары және нысандары.

Азаматтар құқығын қорғауда адвокаттық қызметті жетілдірудің маңызы өте зор. Зайырлы мемлекет құруға қадам басқан Қазақстанда оның алар орны жөнінде айтып жатудың өзі артық.

Азаматтардың адвокаттық қызметке қол жеткізудегі тағы бір мәселе заң көмегінің сапасына байланысты болуда. Бұл бірінші кезекте адвокаттардың кәсіби міндеттерін орындаудағы жауапкершілікті нығайтуды көздейді.

Қазақстанда адвокатураның қызметінің негізгі ұйымдық мәртебесі болып өзінің аумақтық белгісі бойынша айқындалған адвокаттар алқасы танылады.

Адвокаттар алқасын құруға мемлекеттік органдардың арнайы рұқсаты талап етілмейді. Адвокаттар алқасын адвокаттық қызметпен айналысуға құқығы бар, лицензиясы бар адвокаттар құрай алады. Адвокаттар алқасы жеке және заңды тұлғаларға білікті заң көмегін көрсету үшін адвокаттардың құқықтары мен заңды мүдделерін білдіру және қорғау үшін құрылатын адвокаттардың коммерциялық емес кәсіби өзін-өзі қаржыландыратын ұйым болып табылады.

Адвокаттар алқасы облыстық және республикадағы үлкен басқа қалаларында бір ғана өзі жұмыс жасайды. Облыстық, республикалық маңызы бар қаланың, астананың аумағында адвокаттар алқасы болмаған жағдайда заң талаптарына сәйкес келетін кемінде 10 құрылтайшының бастамшылығы құрылады. Заң талаптарына сәйкес келетін адвокат деп адвокаттық лицензиясымен заң шеңберінде адвокаттық қызмет көрсететін адвокаттар алқасының мүшесі болып табылатын және жоғары заң білімі бар заңгер мамандығы бойынша кемінде екі жыл стажы бар адвокат бола алатынын білдік.

Жеке және заңды тұлғалардың істері бойынша қорғау мен өкілдік етуді жүзеге асырған кездегі адвокаттардың іс жүргізу құқықтары мен міндеттері Қазақстан республикасының заң актілерінде белгіленеді.

Адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызметі:

1) Адвокаттардың өз қызметін жүзеге асыру кезінде тәуелсіздігі;

2) Адвокаттық қызметті заңдарда тыйым салынбаған әдістермен және құралдармен жүзеге асыру;

3) Заң актілерінде тікелей көрсетілген жағдайларды қоспағанда, прокуратура, соттар, анықтау және алдын ала тергеу органдары, мемлекеттік органдар тарапынан адвокаттардың қызметіне араласуға жол бермеу;

4) Кәсіби мінез-құлық нормаларын ұстау және адвокаттық құпияны сақтау қағидаларына негізделеді.

Осы қағидаттарға жеке – жеке тоқталатын болсақ,

1. Адвокаттардың өз қызметін жүзеге асыру кезінде тәуелсіздігі:

а) адвокатура ұйымдастырылуы мен құрылуында мемлекеттік және басқа органдар мен олардың лауазымды тұлғаларына тәуелді емес. Оның ішінде адвокаттар алқасының санды құрамы, оған мүшелікке қабылдау, шығару және әрбір адвокаттар алқасының әрбір мүшесіне тәртіптік жауапкершілік қолдану туралы мәселелерді де адвокаттар алқасы өздері шешеді.¹⁹

б) Мемлекеттік органдардың, саяси партиялардың, қоғамдық бірлестіктердің және өзге де ұйымдардың лауазымды адамдарының адвокаттық қызметті жүзеге асыруға тікелей немесе жанама түрде кедергі жасауға құқығы жоқ.

Адвокатты ол заң көмегін көрсетіп отырған адам мен теңдестіруге тыйым салынады.

Адвокаттан өз кәсіби міндеттерін жүзеге асыруға байланысты оған мәлім болған мән-жайлар туралы куәгер ретінде жауап алуға тыйым салынады

2) Адвокаттық қызметті заңдарда тыйым салынбаған әдістермен және құралдармен жүзеге асыру;

Адвокаттарлан, адвокаттар алқасы төралқасының заң консультацияларының, адвокаттық кеңселердің басшылары мен қызметкерлерінен, заңмен белгіленген жағдайларды қоспағанда, белгілі бір адамға заң көмегін көрсетуге байланысты қандай да болмасын мәліметтер беруді талап етуге тыйым салынады.

¹⁹ Тыныбеков.С. Адвокатура и адвокатская деятельность в Республике Казахстан. Алматы. Данекер,2001

Адвокаттық іс жүргізу және адвокаттың соған байланысты өзге де материалдары мен құжаттары, заң актілерінде тікелей көзделгеннен басқа жағдайларда, тексеруге қарауға, алуға, алып қоюға және тексеріске жатпайды.

Адвокатқа өзі қорғайтын адаммен оңаша жолығуға рұқсат беруден бас тартуға тыйым салынады.

3) Заң актілерінде тікелей көрсетілген жағдайларды қоспағанда, прокуратура, соттар, анықтау және алдын ала тергеу органдары, мемлекеттік органдар тарапынан адвокаттардың қызметіне араласуға жол бермеу

Анықтау, алдын ала тергеу органдары мен соттар адвокатты іске қатысуға жіберген сәттен бастап оған өзі қорғайтын адам қамауда болатын бүкіл кезеңге іске қатысуға жіберілгені туралы дереу жазбаша растау беруге міндетті.

Анықтау және алдын ала тергеу органдары, іс жүргізу заңында көзделген жағдайларда, адвокатпен келісілген мерзімде тергеу және өзге іс жүргізу әрекеттеріне оның қатысуы қажеттігі туралы адвокатқа хабарлауға міндетті.

Мемлекеттік қызметшілер мен мемлекеттік емес ұйымдардың басшылары адвокаттың нақты іс бойынша заң көмегін көрсетуге байланысты өтінішіне заңда белгіленген мерзімнен кешіктірмей жазбаша жауап беруге міндетті.

Адвокаттардың заңсыз араласуға жол берген немесе осындай қызметті жүзеге асыруға кедергі келтіретін адамдар заңға сәйкес жауапқа тартылады.

4) Кәсіби мінез-құлық нормаларын ұстау және адвокаттық құпияны сақтау қағидаларына негізделеді яғни «Адвокат құпиясы».

Адвокат құпиясын адвокатқа жүгіну фактісі, көмек сұрап өтініш жасаған адаммен және басқа да адамдармен жасалған ауызша келіссөздердің мазмұны туралы, көмек сұрап өтініш жасаған адамның мүдделерінде жасалатын әрекеттердің сипаты мен нәтижелері туралы мәліметтер, сондай-ақ заң көмегін көрсетуге өзге ақпарат құрайды.

Адвокаттардың, адвокаттар алқасы төралқасы, заң консультациясы, адвокат кеңсесі қызметкерлерінің заң көмегін көрсетуге байланысты алынған мәліметтерді жария етуге, сондай-ақ өз мүдделері немесе үшінші бір адамдардың мүдделері үшін пайдалануға құқығы жоқ.

Заңға сәйкес жауапты болады!

Кейбір жағдайларда адвокаттық қызметті жүзеге асыратын адвокатура белгілі бір нақты дәрежеде мемлекеттің бақылауында болады. Яғни,

- адвокаттық қызметпен айналысуға рұқсат беретін лицензия беру, не одан бас тарту және күшін жою,
- адвокаттар еңбекақысынан салық алыну.
- Алдын ала тергеу органдары мен сот органдарының тағайындауымен тұлғалардың жеке бір категорияларына тегін заң көмегін көрсету (ҚР Адвокаттық қызмет туралы Заңның 5-6 баптары)

«Әділет органдары туралы» ҚР Заңының 19-бабының тармағының 1,3,6 пункттері бойынша Адвокатураның бұндай қызметтеріне бақылауды ҚР Әділет Министрлігі және оның аумақтық органдары жүзеге асырады.²⁰

Дегенмен ондай бақылауды адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызметіне араласпай жасау керек. Басқа да органдардың адвокатураның қандай болмасын адвокаттық қызметіне араласуына жол берілмейді.

Сонымен адвокатура – қылмыстық, азаматтық экономикалық іс жүргізу, әкімшілік жағынан болсын жеке бір сала ретінде өз қызметін жүзеге асыратын тәуелсіз ұйым.²¹

Бақылау сұрақтары.

1. Адвокаттардың өз қызметін жүзеге асыру кезінде тәуелсіздігі қандай қағидаттарға негізделеді?

²⁰ «Әділет органдары туралы» ҚР Заңы. 18 наурыз 2002 жыл. № 234-ІІ -// Казахстанская правда 2002 22 наурыз.

²¹ Г.Ж.Сүлейменова. Л.В. Воронина. Адвокатура и адвокатская деятельность в Республике Казахстан. Алматы//2002.

2. Адвокаттардың өз қызметін жүзеге асыру кезінде тәуелсіздігінің кепілдіктерін атаңыз?
3. 3.Адвокаттардың өз қызметін жүзеге асыру кезінде қандай тәсілдер мен құралдарды қолданады?
4. Адвокатураның қандай болмасын адвокаттық қызметіне араласуына жол берілмейтіндігі жайлы қандай заңдармен реттеледі?.
5. Кәсіби адвокаттар құпиясын сақтау дегеніміз нені білдіреді?

ТАҚЫРЫП №4. Қазақстан Республикасында адвокатура қызметінің құқықтық негізі

Азаматтарға кәсіби деңгейі жоғары құқықтық жәрдем көрсету бүгінгі күні аса маңызды конституциялық қағида болып табылады. Бұл қағида ата заңымыз ҚР Конституциясының 7-тарау, 35-бабымен бекітілген. Ал құқықтық мемлекет құру мақсатында қолға алынып отырған реформа жағдайында жеке тұлғаның құқықтық қорғалуын жан-жақты қамтамасыз ету бірінші кезекті міндет болуы тиіс. Бұл ретте құқықтық жүйе саласында болсын, қоғамдық немесе әлеуметтік қарым-қатынастар саласында болсын адвокатураның жөні бөлек, орны ерекше.

Қазақстанда адвокатураның қызметінің негізгі ұйымдық статусы болып өзінің аумақтық белгісі бойынша айқындалған адвокаттар алқасы танылады.

Адвокаттар алқасының негізгі міндеттері болып: адвокаттық қызметті жүзеге асыру кезінде алқа мүшелеріне жәрдемдесу, кәсіби көмек көрсету және оларды қорғау, сондай-ақ алқа мүшелерінің қызметін материалдық-техникалық және анықтамалық-ақпараттық қамтамасыз ету болып табылады, адвокаттық қызметті жүзеге асыруға кәсіптік бақылауды ұйымдастыру, алдын ала тергеу және сот органдарының белгілеуі бойынша тегін заң көмегін көрсету мен қорғауды ұйымдастыру болып табылады. Адвокаттар алқасы заң консультацияларын құра алады.

Адвокаттар алқасының Жарғысы алдымен оның атауын қызметінің мәні мен мақсатын, адвокаттар алқасының мүшесінің құқықтарын және – адвокаттар алқасына мүшелікке қабылдау, мүшелікті тоқтата тұру және мүшеліктен шығару мәселелерін қамтиды.

Адвокаттар алқасының құрылымын, оның органдарының қалыптасу тәртібі мен құзыретін, өздері құрған заң консультацияларының қызмет істеу тәртібін және мүлік жинау көздерін, оған иелік ету тәртібін және мүлік жинау көздерін, мүшелік жарнаны төлеу тәртібін адвокаттарды аттестациялаудан өткізу тәртібін т.б. мәселелерін қамтиды.

Адвокаттар алқасының жоғарғы органы алқа мүшелерінің жалпы жиналысы «конференциясы»; бақылаушы органы төралқа (президиум); бақылаушы органы тексеру комиссиясы болып табылады.

Адвокаттар алқасының жоғарғы органдары жалпы жиналыс адвокаттар қызметінің барлық мәселелерін шешеді. Оның ерекше құзыретіне мыналар жатады:

1. Адвокаттар алқасының Жарғысын және Жарғыға өзгерістер енгізу туралы шешімдер қабылдау;

2. Төралқаның, төралқа төрағасын, тексеру комиссиясын, тексеру комиссиясының төрағасын сайлау және олардың есептерін тыңдайды және бекітеді;

3. Есепті көрсеткішке еселенетін мөлшердегі мүшелік жарна ставкаларын белгілеу және

4. Жалпы жиналыс (конференцияны) адвокаттар алқасы мүшелерінің жалпы санының үштен екісі немесе конференция сайлаған делегаттар құрамы болған жағдайда шешімдер қабылдауға құқылы.

Жалпы жиналысты (конференцияны) жылында кемінде бір рет адвокаттар алқасының төралқасы шақырады. Тексеру комиссиясының немесе алқа мүшелерінің жалпы санының кемінде төрттен бірінің талап етілуі бойынша алқа төрағасы отыз күн ішінде жалпы жиналысты (конференцияны) шақыруға міндетті.²²

²² Қазақстан Республикасының Адвокаттық қызмет туралы Заңы 23-бап.

Адвокаттар алқасының төралқасы мен төралқа төрағасы жасырын дауыспен төрт жыл мерзімге сайланады.

Адвокаттар алқасының төралқасының міндеттері

1. Адвокаттар алқасының жеке және заңды тұлғаларға заң көмегін көрсету жөніндегі жұмысын ұйымдастырады;

2. Жалпы жиналыстың шешімдерін орындауды ұйымдастырады, жалпы жиналысты шақырады;

3. Адвокаттардың кәсіби және өзге де құқықтарын қорғайды;

4. Адвокаттар алқасының мүшелігіне қабылдайды және шығарады; Адвокаттардың тағлымадан өтуге даярлауды ұйымдастырады;

5. Адвокаттың әрекеттеріне жеке және заңды тұлғалардан түскен шағымдарды тексеру жөніндегі жұмысты ұйымдастырады. Адвокаттардың тәртіптік, теріс қылықтары туралы материалдарды қарайды және кінәлі адамдарға тәртіпті жаза қолданады;

6. Адвокаттарды аттестациялаудан өткізуді, және олардың кәсіби біліктілік арттыру жөніндегі жұмысты ұйымдастырады;

8. Заң консультацияларын құрайды, олардың меңгерушілерін қызметке тағайындайды және босатады;

9. Адвокат куәлігін береді; оның нысанын Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігі бекітеді.

10. Бухгалтерлік есепті, қаржы және статистикалық есептелікті және іс-жүргізуді ұйымдастырады.

Адвокаттар алқасының төралқасының төрағасы болып сайланған күйіне дейін кемінде екі жыл тікелей адвокаттар алқасының мүшесі болып адвокат сайлана алады. Ол төралқаның жұмысын ұйымдастырады, оның отырысында төрағалық етеді және шығарған шешімінің орындалуына бақылауды жүзеге асырады.²³

Адвокаттар алқасының бақылау тексеру органдары болып оның тексеру комиссиясы жүзеге асырады. Ол төрт жыл мерзімге сайланады.

Тексеру комиссиясының қызметі адвокаттар алқасының заң консультацияларының, адвокаттық кеңселердің қаржы шарушылық қызметіне сондай-ақ жеке-дара жұмыс істейтін адвокаттардың қаржылық қызметіне тексеру жүргізіледі.

Хабарлауға және оның қармағына адвокат кеңсесінің құрылтай құжаттарын беруге міндетті.

Адвокат кеңселерін құруға мемлекеттік органдардың арнайы рұқсат талап етілмейді.

Адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызметінің принциптері: адвокаттардың өз қызметін жүзеге асыру кезінде тәуелсіздігі. Адвокаттың қызметті заңдарда тыйым салынбаған әдістермен және құралдармен жүзеге асыру. Заң актілерінде тікелей Заң көмегін көрсету жөніндегі жұмысты ұйымдастыру үшін адвокаттар алқасының төралқасы заң консультацияларын құрайды және оның орналасатын жерін белгілейді. Оның өз атауы, мөрі мен мөртанбасы және өзге де атрибуты болады. Заң консультациясы адвокаттар жалпы жиналысы бекіткен Ереже іс-қимыл жасайды. Оны адвокаттар алқасының төралқасы тағайындайтын меңгерушісі басқарады.

Адвокат кеңсесі мекеме нысанындағы коммерциялық емес ұйым болып табылады. Ол адвокаттардың заң көмегін көрсетуінің материалдық, ұйымдастырушылық-құқықтық және өзге де шарттарын қамтамасыз ету мақсатында құрылады. Адвокат тек бір ғана адвокат кеңсесінің құрылтайшысы бола алады.

Адвокат кеңсесінің құрылтайшысы мемлекеттік тіркеуден өткен соң он күн мерзімде бұл туралы тиісті адвокаттар алқасына жазбаша хабарлауға және оның қарағына адвокат кеңсесінің құрылтай құжаттарын беруге міндетті.

Сонымен, қорыта айтатын болсақ, адвокатура – халыққа заң негізінде заң көмегін көрсететін кәсіби ұйым. Осы кәсіби ұйым болып адвокаттар алқасы танылады. Сонымен

²³ Сухарев. А. Я. Кадровые вопросы деятельности адвокатуры. Социалистическая законность - 1987, №10

бірге азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау және оның іске асырылуына заңгерлік көмек көрсету мақсатындағы қызметті ұйымдастырады.

Алдағы құрылып жатқан құқықтық мемлекетте адвокаттардың алар орны да, мәртебесі де жоғары болмақ.

Бақылау сұрақтары.

1. Адвокаттар өздерінің қызметтерін қандай нысанда ұйымдастырады?
2. Заң консультациясының құқықтық мәртебесі қандай және оның меңгерушісі қандай өкілеттіліктерге ие?
3. Адвокаттық кеңсе құрутәртібі және құқықтық мәртебесі қандай болады?
4. Заңды тұлға құрмай-ақ адвокаттық қызметпен айналысатын жеке адвокаттардың құқықтық мәртебесі қандай және оны жеке кәсіпкер ретінде тануға болады ма?

ТАҚЫРЫП №5. АДВОКАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Азаматтардың барлық жағдайда құқықтары мен бостандықтарын заң тұрғысынан көмек беріп, қорғайтын бірден бір жеке тұлға адвокат болып табылады.

Адвокат әркімге белгілі – жалпы азаматтарға заңдық көмек беруші тұлға болғандықтан өз өкілеттігін жүзеге асыруда басты міндеті азаматтың құқығы мен бостандығын қорғау арқылы жүргізеді.²⁴

Адвокат – Қазақстан Республикасының азаматы, міндетті түрде адвокаттар алқасының мүшесі болып табылатын және заң көмегін көрсететін адам.

Жоғарғы заң білімі бар, заңгер мамандығы бойынша жұмыс стажы екі жылдан кем емес және адвокаттық қызметті жүзеге асыру құқығына лицензия алған адам адвокат бола алады.

Бұрын басқа заң саласында жұмыс істеген болса, бұл мерзім алты ай болып есептеледі.

Адвокат болғысы келген заң мамандары әділет министрлігі бекіткен біліктілік комиссиясына арыз өтініш жазып адвокаттық қызметпен айналысу лицензиясын ала алады. Ол үшін біліктілік сынағынан өту қажет.²⁵

Қазақстан Республикасының «әділет министрлігі берген адвокат лицензиясы лицензияда көрсетілген адамның адвокаттық қызметпен айналысуына рұқсатнама болып табылады.

Лицензия адвокаттар алқасында үш айдан бір жылға дейінгі мерзімде тағлымдамадан өткен адамдарға олар аттестаттаудан өткен жағдайда беріледі. Аттестаттаудан өту ережесін Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітеді.

Ал аттестаттаудан өтпестен адвокаттық қызметпен айналысуға лицензия алуға тұрақты судьялардың және прокуратура, тергеу және анықтау органдарында кемінде он жыл жұмыс істеген прокурор, тергеушілер мен анықтаушылар адвокаттар алқасында тағлымадан өткеннен кейін емтихан тапсырудан босатылады. Бірақ бұған өз міндеттерін орындау кезінде атына кір келтіретін теріс қылықтары және заңды бұзғаны үшін қызметінен босатылған құқыққорғау органдарының қызметкерлері кірмейді.

Адвокаттық қызметпен айналысу құқығын беретін лицензияны беру мәселесін Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігі шешеді.

Адвокаттық лицензия негізінен әділет министрлігінде тіркеліп нөмерлік сандары реестрінде көрсетіледі.

Лицензия біліктілік емтиханын тапсырған жағдайда беріледі. біліктілік емтиханын тапсыру тәртібін «әділет біліктілік алқасы белгілейді.

Қазақстан республикасының Әділет министрлігі Адвокаттар лицензиясының мемлекеттік тізілімін ол туралы Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі бекіткен ережеге сәйкес жүргізеді.

²⁵ Адвокаттық қызметпен айналысу құқығына лицензия берутәртібі туралы Ереже ҚР Әділет Министрі бекіткен 21 қаңтар 1998 жыл №19

Біліктілік емтиханын тапсыруға жіберу туралы өтініш сонымен бірге лицензия беру туралы өтініш те болып табылады.

Лицензия беру туралы өтініш қабылдануы да қабылданбауы да мүмкін. Өйткені Лицензиялау туралы заң актілерінде көзделген негіздер бойынша лицензия беруден бас тартылуы да мүмкін.

Лицензия негізгі, тұрақты болып табылады және оның күші Қазақстан Республикасының барлық аумағында қолданылады.

Бұл лицензия Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 17 сәуірдегі Қазақстан Республикасының президентінің заң күші бар жарлығымен бекітіледі.

«Бұл лицензияны алғанымен адвокат бола алмайтын адамдар» тізімі де адвокаттық қызмет туралы заңда анық көрсетілген.

Яғни олар, қасақана қылмыс жасағаны үшін сотталған, белгіленген тәртіппен әрекетке қабілетсіз немесе әрекетке қабілеттілігі шектеулі деп танылған, адвокаттар алқасынан шығарылған, тәртіптік жағымсыз әрекет жасағаны үшін құқық қорғау органдарынан босатылған адам – босатылған күннен бастап бір жыл бойы, сондай-ақ лицензиясының қолдануы осы Заңда белгіленген тәртіппен тоқтатылған адамдар адвокат бола алмайды.

Лицензиялау туралы заң актілерінде көзделген жалпы негіздерден басқа лицензияны кері қайтарып алу Қазақстан Республикасы әділет органдарының талап қоюы арқылы сот шешімі бойынша сот тәртібімен мына жағдайларда.

1. адвокат адвокатураны ұйымдастыру және оның қызметі принциптерін өрескел бұзған және өз міндеттерін бірнеше мәрте орындамаған және біліктілігі жеткіліксіздігі салдарынан адвокаттың өз кәсіби міндеттерін орындауы мүмкін болмаған жағдайларда жүзеге асырылады.

Тиісті сот шешімінің негізінде лицензияның күші:

1. Белгіленген тәртіппен адвокат әрекетке қабілетсіз немесе әрекетке қабілеттілігі шектеулі деп танылған.

2. Адвокат қасақана қылмысы үшін сотталған жағдайларда тоқтатылады.

Адвокат лицензиясының күші адвокат Қазақстан Республикасы азаматтығынан шыққан жағдайда да тоқтатылады.

Адвокаттар лицензиясының күшін тоқтату мәселесі Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігінің талап арызы бойынша сот тәртібімен жүзеге асады.

Адвокат өз кәсіби міндеттерін орындау кезінде Қазақстан Республикасының заңдарының талаптары мен нормаларын, адвокатураны ұйымдастыру және оның қызметі принциптерін өрескел бірнеше рет бұзған және біліктілігі жеткіліксіздігі салдарынан адвокаттың өз кәсіби қызметін орындау мүмкін болмаған жағдайларда тиісті адвокаттар алқасының өтініші адвокаттың лицензиясын кері қайтарып алу туралы талап арыз дайындау үшін негіз болып табылады.

Лицензияны кері қайтарып алу лицензияның тоқтатылуына әкеп соғады.

Лицензияның қолданылуын тоқтату туралы шешімге сотқа шағым жасалуы мүмкін.²⁶

3. Адвокат лицензиясын кері қайтарып алу жөніндегі іс жүргізу Қазақстан республикасының заң актілерінде көзделген тәртіппен тек тиісті адвокаттар алқасының ұсынысы бойынша қозғалады.

Адвокаттарға берілетін лицензияның күші уақытша тоқтатыла тұратын жағдайлар да болады. Бұл адвокаттар лицензиясын кері қайтарып алу және оның қолданысын тоқтатудан айырмашылығы бар Соңғы мәселе бойынша Лицензияның күші біржола тоқтатылады да, одан кейін адвокаттың адвокаттық қызметпен айналысуға құқығы болмайды.

Ал Лицензияның күші адвокаттың мемлекеттік қызметке тұруы, оның парламент депутаты болып сайлануы, міндетті мерзімді әскери қызметте болуы, сондай-ақ лицензиялау туралы заң актілерінде көзделген өзге де негіздер бойынша адвокаттар алқасының мүшелігінен шығарылуы кезеңінде тоқтатыла тұрады.

²⁶ Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 3 маусымдағы № 425-ІІ Заңымен Адвокаттық қызмет туралы заңға толықтырулар енгізілді

Яғни бұл дегеніміз, адвокат мемлекеттік қызметтен шығып, не болмаса парламент депутатығының мерзімі біткеннен кейін адвокаттық қызметін қайтадан жалғастыра алады деген сөз. Адвокат бұл кезеңде адвокаттар алқасының мүшелігінен шығып кетеді. Лицензияның қолдануын тоқтата тұруды Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігі шешеді де оны бұйрық ретінде рәсімдейді де лицензиясының күші тоқтатылған адамға хабардар етіледі.

Адвокаттар лицензиясын беру, лицензиялардың қолданыла тұруын тоқтата тұру, лицензияны кері қайтарып алу және қолданылуын тоқтату туралы мәліметтер Қазақстан Республикасының бүкіл аумағына тарайтын мерзімді баспа материалдарында жарияланады.

Адвокаттың көмекшілері мен тағлымадан өтушілері

Адвокаттың көмекшілері тағлымдамадан өтушілері болуы мүмкін.

Адвокаттық көмекшілері еңбек шартының негізінде заң консультациясында, адвокат кеңсесінде немесе адвокаттық қызметпен жеке-дара айналысатын адвокаттың жанында жұмыс істей алады. Адвокаттың көмекшілерін адвокаттық алқаға мүшелікке қабылдау адвокаттың адвокатқа көмекші етіп алу туралы адвокаттар алқасының төралқасының төрағасының атына жазған өтініші негіз болады. Оның құқықтық мәртебесі тиісті Адвокаттар Алқасының Ережесімен және Адвокаттар Алқасының арасында жасалған жеке еңбек шартымен анықталады. Адвокаттың көмекшісі адвокаттық құқықтар мен өзіндік жеке істерге қатысу құқығына ие болмағандықтан, оның еңбек стажы заң стажы болып есептелмейді.

Ол тек адвокаттың нұсқауларымен мына істерді атқара алады.

- Әкімшілік, азаматтық және қылмыстық істер материалдарын зерттеуге көмектеседі
- кодификациялық-анықтамалық жұмысты жүргізуді ұйымдастырады, адвокат қызмет мәселелері бойынша әдістемелік құралдар мен ұсынымдар әзірлейді.
- әртүрлі істер бойынша сот практикасын зерделейді және зерттейді
- Іс қағаздарын жүргізумен яғни хатшы қызметімен айналысады. компьютерлік жұмыстар және көшірме-көбейту жұмыстары.
- ғылыми және арнайы әдебиеттер мен құжаттарды аударумен айналысады. және тағы да басқа адвокаттарға қажетті қызметтерге көмек көрсетеді.

Адвокаттың көмекшісі заң консультациясының ішкі тәртібін сақтауға, сотта және басқа да мемлекеттік органдардағы тәртіптерге бой ұсынуға, өзінің кәсіби біліктілігін көтеруге және адвокатқа атқарылған істер бойынша есеп беріп отыруға міндетті. Адвокаттың көмекшілері адвокаттың нұсқаулары бойынша және соның жауапкершілігімен адвокаттың тапсырмалдарын орындауға құқылы.

Адвокаттың көмекшісіне еңбекақы төлеу тәртібі мен шарты онымен жасалған жеке еңбек шартында көрсетіледі.

Адвокат сонымен қатар тағлымадан өтуші ұстауы мүмкін.

Тағлымдамадан өтушілер тағлымдама туралы шарттардың негізінде адвокатта тағлымдамадан өтеді.

Адвокаттың көмекшісінен тағлымадан өтушінің ерекшелігі тағлымадан өтушіде міндетті түрде жоғары заң білімі және Қазақстан Республикасының азаматы болуы керек. Өйткені, Тағлымдамадан өтуші ретіндегі жұмыс кезеңі заңгер мамандығы бойынша жұмыс стажына есептеледі.

Тағлымдаманың тәртібін, мерзімімен шарттарын адвокаттар алқасы белгілейді. Адвокаттың тағлымадан өтушілері болашақта адвокаттық қызметпен айналысуға үміткерлер болғандықтан, оларға да адвокаттарға қойылатын талаптар мен міндеттер қойылады. Яғни, қасақана жасаған қылмыстары үшін соттылығы болмауы, заң бойынша әрекет қабілеттілігі жоқ немесе шектеулі деп танылмауы, және құқық қорғау органдарынан соңғы бір жылдар ішінде тәртіптік жауапкершілігі үшін жұмыстан шығып кетпеуі есепке алынып, содан кейін ғана тағлымадан өтуші деп қабылданады.

Тағлымадан өту туралы типтік шартты адвокаттар алқасының Төралқасы бекітеді. Онда тағлымадан өтушінің және оған басшылық жасайтын жетекшінің құқықтары мен міндеттері, оларға төленетін еңбекақы мөлшері және тағлымадан өті мерзімі, орны уақыты көрсетіледі.

Тағлымадан өтуге жалпы басшылықты Адвокаттар алқасының төралқасы жасайды. ал тікелей басшылықты тағлымадан өтуші бекітілген жетекші жасайды. «...Біздің көзқарасымызша тағлымадан өтуге жетекшілік ету жайлы Ереже бойынша жетекші адвокаттың еңбек стажы кем дегенде бес жыл болу мәселесі жайлы ойлану керек сияқты»²⁷Тағлымадан өтуші жетекшісінің рұқсатымен

- құқықтық мәселелер бойынша заң кеңестерін беру үшін азаматтарды қабылдауды жүргізеді.

- заңды тұлғаларға заң көмегін көрсетеді

- жетекшісінің тапсырмасымен іс материалдарын зерттейді, жарыссөзде сөйлейтін тезистердің жобасын жасайды және сот отырыстарына қатысады.

- азаматтарға шарттық қатынастар негізінде азаматтық құқықтық көмектер көрсетеді

- атқару өндірісінде туындаған мәселелер барысында азаматтарға заң кеңестерін береді.

- және басқа да заң көмектерін көрсету барысында жетекшісінің басшылығымен жүзеге асырады.

Тағлымадан өту кезеңінде тағлымадан өтуші жетекшісіне және адвокаттар алқасына есеп беріп отырады. Өйткені тағлымадан өту мерзімі біткеннен кейін оған мінездеме беріп, адвокаттық лицензия беруге ұсыныс беретін осы адвокаттар алқасы болады. Тағлымадан өту мерзімі тиісті мерзімінен бұрын жетекшісінің ұсынысымен ерте бітуі мүмкін.

Тағлымадан өту аяқталысымен тағлымадан өтушінің басшысы сынақтан өтушінің жалпы дайындық деңгейі, оның тағлымадан өту барысында алған кәсіби білімдері мен іс жүзінде дағдылары көрсетілген қорытынды жасайды. Қорытындыға тағлымадан өтушінің жетекшісі қол қояды.

Тағлымадан өту туралы қорытындыны тағлымадан өтуші біліктілік емтиханын тапсыруға рұқсат беру үшін талап етілетін құжаттар тізбесінде Біліктілік әділет алқасына береді.

Жоғары заңгерлік білімі бар, адвокаттық қызмет құқығына лицензия алуды қалайтын құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне кемінде он жыл еңбек стажы болса, сондай-ақ заң ғылымының кандидаттарына құқық қорғау органдарында жұмыс істеу уақыты тағлымадан өту мерзіміне есептеліп, лицензия жедел түрде беріледі.

Бақылау сұрақтары.

1. Адвокаттар алқасының мүшелеріне қандай талаптар қойылады?
2. Адвокаттық қызметпен айналысу үшін біліктілік сынағынан өту тәртібі қандай?
3. Адвокаттық қызметпен айналысуға құқық беретін лицензия алу тәртібі қалай болады?
4. Адвокаттар алқасының мүшесі ретінде адвокаттың құқықтары қандай?
5. Адвокатқа қандай міндеттер жүктелген?
6. Адвокаттар алқасынан шығару үшін тәртіптік жауапкершілік негіздері қандай болу керек?
7. Адвокаттың көмекшісінің құқықтық мәртебесінен тағлымадан өтушінің құқықтық мәртебесінің айырмашылықтары қандай?

ТАҚЫРЫП №6 . Адвокаттар алқасының ұйымдастырушылық- құқықтық мәртебесі, оның органдары.

Қазақстанда адвокатураның қызметінің негізгі ұйымдық статусы болып өзінің аумақтық белгісі бойынша айқындалған адвокаттар алқасы танылады.

²⁷ Г.Ж. Сулейменова, Л.В. Воронина. Адвокатура и адвокатская деятельность в Республике Казахстан 2002

Адвокаттар алқасының негізгі міндеттері болып: адвокаттық қызметті жүзеге асыру кезінде алқа мүшелеріне жәрдемдесу, кәсіби көмек көрсету және оларды қорғау, сондай-ақ алқа мүшелерінің қызметін материалдық-техникалық және анықтамалық-ақпараттық қамтамасыз ету болып табылады, адвокаттық қызметті жүзеге асыруға кәсіптік бақылауды ұйымдастыру, алдын ала тергеу және сот органдарының белгілеуі бойынша тегін заң көмегін көрсету мен қорғауды ұйымдастыру болып табылады. Адвокаттар алқасы заң консультацияларын құра алады.

Адвокаттар алқасының Жарғысы алдымен оның атауын қызметінің мәні мен мақсатын, адвокаттар алқасының мүшесінің құқықтарын және – адвокаттар алқасына мүшелікке қабылдау, мүшелікті тоқтата тұру және мүшеліктен шығару мәселелерін қамтиды.

Адвокаттар алқасының құрылымын, оның органдарының қалыптасу тәртібі мен құзыретін, өздері құрған заң консультацияларының қызмет істеу тәртібін және мүлік жинау көздерін, оған иелік ету тәртібін және мүлік жинау көздерін, мүшелік жарнаны төлеу тәртібін адвокаттарды аттестациялаудан өткізу тәртібін т.б. мәселелерін қамтиды.

Адвокаттар алқасының жоғарғы органы алқа мүшелерінің жалпы жиналысы «конференциясы»; бақылаушы органы төралқа (президиум); бақылаушы органы тексеру комиссиясы болып табылады.

Адвокаттар алқасының жоғарғы органдары жалпы жиналыс адвокаттар қызметінің барлық мәселелерін шешеді. Оның ерекше құзыретіне мыналар жатады:

1. Адвокаттар алқасының Жарғысын және Жарғыға өзгерістер енгізу туралы шешімдер қабылдау;

2. Төралқаның, төралқа төрағасын, тексеру комиссиясын, тексеру комиссиясының төрағасын сайлау және олардың есептерін тыңдайды және бекітеді;

3. Есепті көрсеткішке еселенетін мөлшердегі мүшелік жарна ставкаларын белгілеу және

4. Жалпы жиналыс (конференцияны) адвокаттар алқасы мүшелерінің жалпы санының үштен екісі немесе конференция сайлаған делегаттар құрамы болған жағдайда шешімдер қабылдауға құқылы.

Жалпы жиналысты (конференцияны) жылында кемінде бір рет адвокаттар алқасының төралқасы шақырады. Тексеру комиссиясының немесе алқа мүшелерінің жалпы санының кемінде төрттен бірінің талап етілуі бойынша алқа төрағасы отыз күн ішінде жалпы жиналысты (конференцияны) шақыруға міндетті.²⁸

Адвокаттар алқасының төралқасы мен төралқа төрағасы жасырын дауыспен төрт жыл мерзімге сайланады.

Адвокаттар алқасының төралқасының міндеттері

1. Адвокаттар алқасының жеке және заңды тұлғаларға заң көмегін көрсету жөніндегі жұмысын ұйымдастырады;

2. Жалпы жиналыстың шешімдерін орындауды ұйымдастырады, жалпы жиналысты шақырады;

3. Адвокаттардың кәсіби және өзге де құқықтарын қорғайды;

4. Адвокаттар алқасының мүшелігіне қабылдайды және шығарады; Адвокаттардың тағлымадан өтуге даярлауды ұйымдастырады;

5. Адвокаттың әрекеттеріне жеке және заңды тұлғалардан түскен шағымдарды тексеру жөніндегі жұмысты ұйымдастырады. Адвокаттардың тәртіптік, теріс қылықтары туралы материалдарды қарайды және кінәлі адамдарға тәртіпті жаза қолданады;

6. Адвокаттарды аттестациялаудан өткізуді, және олардың кәсіби біліктілік арттыру жөніндегі жұмысты ұйымдастырады;

8. Заң консультацияларын құрайды, олардың меңгерушілерін қызметке тағайындайды және босатады;

9. Адвокат куәлігін береді; оның нысанын Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігі бекітеді.

²⁸ Қазақстан Республикасының Адвокаттық қызмет туралы Заңы 23-бап.

10. Бухгалтерлік есепті, қаржы және статистикалық есептелікті және іс-жүргізуді ұйымдастырады.

Адвокаттар алқасының төралқасының төрағасы болып сайланған күйіне дейін кемінде екі жыл тікелей адвокаттар алқасының мүшесі болып адвокат сайлана алады. Ол төралқаның жұмысын ұйымдастырады, оның отырысында төрағалық етеді және шығарған шешімінің орындалуына бақылауды жүзеге асырады.²⁹

Адвокаттар алқасының бақылау тексеру органдары болып оның тексеру комиссиясы жүзеге асырады. Ол төрт жыл мерзімге сайланады.

Тексеру комиссиясының қызметі адвокаттар алқасының заң консультацияларының, адвокаттық кеңселердің қаржы шарушылық қызметіне сондай-ақ жеке-дара жұмыс істейтін адвокаттардың қаржылық қызметіне тексеру жүргізіледі.

Хабарлауға және оның қармағына адвокат кеңсесінің құрылтай құжаттарын беруге міндетті.

Адвокат кеңселерін құруға мемлекеттік органдардың арнайы рұқсат талап етілмейді.

Адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызметінің принциптері: адвокаттардың өз қызметін жүзеге асыру кезінде тәуелсіздігі. Адвокаттың қызметті заңдарда тыйым салынбаған әдістермен және құралдармен жүзеге асыру. Заң актілерінде тікелей Заң көмегін көрсету жөніндегі жұмысты ұйымдастыру үшін адвокаттар алқасының төралқасы заң консультацияларын құрайды және оның орналасатын жерін белгілейді. Оның өз атауы, мөрі мен мөртаңбасы және өзге де атрибуты болады. Заң консультациясы адвокаттар жалпы жиналысы бекіткен Ереже іс-қимыл жасайды. Оны адвокаттар алқасының төралқасы тағайындайтын меңгерушісі басқарады.

Адвокат кеңсесі мекеме нысанындағы коммерциялық емес ұйым болып табылады. Ол адвокаттардың заң көмегін көрсетуінің материалдық, ұйымдастырушылық-құқықтық және өзге де шарттарын қамтамасыз ету мақсатында құрылады. Адвокат тек бір ғана адвокат кеңсесінің құрылтайшысы бола алады.

Адвокат кеңсесінің құрылтайшысы мемлекеттік тіркеуден өткен соң он күн мерзімде бұл туралы тиісті адвокаттар алқасына жазбаша хабарлауға және оның қарағына адвокат кеңсесінің құрылтай құжаттарын беруге міндетті.

Сонымен, қорыта айтатын болсақ, адвокатура – халыққа заң негізінде заң көмегін көрсететін кәсіби ұйым. Осы кәсіби ұйым болып адвокаттар алқасы танылады. Сонымен бірге азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау және оның іске асырылуына заңгерлік көмек көрсету мақсатындағы қызметті ұйымдастырады.

Алдағы құрылып жатқан құқықтық мемлекетте адвокаттардың алар орны да, мәртебесі де жоғары болмақ.

ТАҚЫРЫП №7 Заң консультациялары мен адвокаттар кеңсесі – Адвокаттар қызметінің ұйымдық формасы ретінде

Заң көмегін көрсету жөніндегі жұмысты ұйымдастыру үшін адвокаттар алқасының төралқасы заң консультацияларын құрады. Заң консультациясы орналасатын жерді адвокаттар төралқасы белгілейді. Заң консультациясы адвокаттар алқаларының құрылымдық бөлімшесі (филиалы) болып табылады. Оның өз атауы мен тиісті адвокаттар алқасына тиесілілігі белгіленген мөрі мен мөртаңбасы, заң көмегін көрсетуді ұйымдастыру үшін қажетті өзге де атрибуты болады. Заң консультациясы адвокаттар жалпы жиналысы бекіткен ереже негізінде іс-қимыл жасайды. Заң консультациясын адвокаттар алқасының төралқасы тағайындайтын меңгерушісі басқарады.³⁰

Адвокаттар кеңсесінде қызмет атқаратын адвокат көп күш-жігер не уақыт жұмсауды қажет ететін қажетті әрекеттер жасаудан жасқанбай ыждағаттылықпен құлшыныс білдіре

²⁹ Сухарев.А.Я. Кадровые вопросы деятельности адвокатуры. Социалистическая законность -1987,№10

³⁰ ҚР Адвокаттық қызмет туралы Заңы 32-бап

отырып, кәсіптік ережелерін сақтауға тиіс. Негізінде адвокат заң мәселелерін қарап жатқан органдар мен лауазымды адамдарға қатысты өзін әдепті ұстау керек.³¹

Адвокат кеңсесі мекеме нысанындағы коммерциялық емес ұйым болып табылады. Адвокат кеңсесі адвокаттардың заң көмегін көрсетуінің материалдық, ұйымдастырушылық-құқықтық және өзге де шарттарын қамтамасыз ету мақсатында құрылады. Адвокаттар кеңсесін адвокаттар алқасының мүшесі құрады. Адвокат тек бір ғана адвокат кеңсесінің құрылтайшысы бола алады. Бір адвокат құрған адвокат кеңсесі өз қызметін жарғының негізінде жүзеге асырады.

Адвокат кеңсесін бірнеше адвокат құрған жағдайда құрылтай шарты да құрылтай құжаты болуы керек. Адвокат кеңсесінің құрылтайшысы (құрылтайшылары) мемлекеттік тіркеуден өткен соң он күн мерзімде бұл туралы тиісті адвокаттар алқасына жазбаша түрде хабарлау керек. Басқа көзделген жағдайларды қоспағанда, прокуратура, соттар, анықтау және алдын ала тергеу органдары, мемлекеттік органдар тарапынан адвокаттардың қызметіне араласуға жол бермейді. Кәсіби мінез-құлық нормаларын ұстау және адвокаттық құпияны сақтау принциптеріне негізделетін адвокаттық қызметте адвокат өз кәсіби мінез-құлқын көмек сұрап келген өтініш жасаған адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне сәйкес қалыптастыра және тежей отырып, істі негізсіз сөзбұйдаға салуға, заң көмегін көрсетудің заңсыз әдістеріне, алдауға жол бермейді, сондай-ақ көмек сұрап өтініш жасаған адамның мүдделеріне адал болып, оның мүдделеріне қарсы қандай да болмасын әрекет жасамайды.³²

Құқықтық мемлекет құрудың маңызды принциптерінің бірі еліміздегі жүргізіліп отырылған құқықтық реформа болып табылады. Құқықтық реформаның алғашқы кезеңі адам құндылығының басымдылығына негізделеді. Бүгінгі күні еліміз құқықтық реформаның екінші кезеңіне шығып отыр. Бұл арада адвокаттық қызметті жетілдіру, адвокат мәртебесін көтеру, және олар көрсететін заң көмектерін ізгілендіру – ең өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Заңды тұлға құрмай-ақ адвокаттық қызметпен айналысатын жеке адвокаттар

Қазақстан Республикасының Адвокаттық қызмет туралы Заңының 19-бабы бойынша «Адвокат өз қызметін заң консультациясы арқылы жүзеге асыруға не дербес немесе басқа адвокаттармен бірлесіп, сондай-ақ заңды тұлғаны тіркемей-ақ жеке дара адвокаттық кеңсе құруға құқылы» - делінген.

Алайда адвокат тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік аумағында құрылған және әрекет ететін адвокаттар алқасының мүшесі болуға тиіс.

Кәсіби қызметті жеке дара жүзеге асыруға шешім қабылдаған адвокат бұл туралы адвокаттар алқасын хабардар етеді. Хабарламада адвокаттың тегі, аты, әкесінің аты, оның тұрақты тұратын жері көрсетіледі. Мүше болып тіркелген адвокаттар алқасының Төралқасы (Президиумы) заңды тұлға құрмай жеке дара адвокаттық қызметті жүзеге асыратын адвокаттардың тізімін жасайды. Заңды көмек көрсеткені үшін алынатын сыйақысы (гонарары) оның жеке есеп шотына аударылып отырылады. Өйткені адвокат банктерде есеп айрысу және өзге де шоттар, жеке мөр, мөртабандар, жеке бланкілер иеленуге құқылы.³³ Кәсіби қызметті жеке дара жүзеге асырушы адвокат заңды көмек алуға тілек білдірген тұлғамен келісім арқылы шартқа отырып, іске қатысуға ордер арқылы емес, нотариалды куәландырылған сенімхат арқылы шартпен қатысады. Бірақ ол да Адвокаттық қызмет туралы заңдар бойынша міндеттемелер атқарады.

Адвокаттар алқасының тексеру комиссиясы жеке дара кәсіби қызметпен айналысатын адвокаттардың қаржы-шаруашылық істеріне кез-келген уақытта тексеру жүргізе алады. Өйткені, олардың мүшелік жарналары адвокаттар алқасына уақтылы, заңды аударылып

³¹ Правила профессиональной этики адвокатов, принятое решением Алматинской коллегии адвокатов. От 20 августа 1998 года.

³² Шаламов М.П. История Советской адвокатуры М. 1939

³³ Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 3 маусымдағы № 425-ІІ Заңымен 33-бап, 33-1 баппен толықтырылды.

отыр ма, сол мәселелерді бақылайды. Жеке кәсіби қызметпен айналысатын адвокаттар еңбегінен салық салу Қазақстан Республикасының Салық кодексімен жүзеге асырылады. Салық және басқа төлемдерді төлеп тұрғаны туралы қаржылық қызметтерінің есептерін салық органдарына көрсетіп, мәлімдеп отырады.

Ал қалған кәсіби адвокаттық қызметтерін атқару барысында ол Қазақстан Республикасының Адвокаттық қызмет туралы Заңын басшылыққа алады

ТАҚЫРЫП № 8. Заңды және жеке тұлғаларға адвокаттарды құқықтық көмегі.

Адвокат көмек сұрап келген адамға ол мұқтаж болған кез-келген заң көмегін көрсетуге құқылы.

Адвокат өзіне өтініш жасаған адаммен заң көмегін көрсету туралы өз атынан келісім жасасады.

Адвокаттың нақты бір іс жүргізуге өкілеттілігі ордермен куәландырылады. Лицензия – белгілі бір қызметті жасауға рұқсат беретін құжат болса, ордер – белгілі бір іс жүргізуге қатысуға рұқсат беретін құжат болып саналады. Ордер мен лицензияның нысанын Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігі бекітеді.

Ал ордерлердің берілуін бақылау мен есепке алуды адвокаттар алқасының төралқасы жүзеге асырады.

Ал егер халықаралық шарт негізінде Қазақстанда адвокаттық қызметпен айналысуға келген шетел адвокатының өкілеттілігі оның жеке басын, адвокаттар мәртебесін және заң көмегін көрсету өкілеттілігін белгілейтін құжатпен расталады.

Адвокат, қорғаушы немесе өкіл ретінде әрекет жасай отырып, іс жүргізу заңына сәйкес.

-Барлық соттарда, құзыретіне тиісті мәселелерді шешу кіретін мемлекеттік, өзге де органдар мен ұйымдарда заң көмегін сұрап өтініш жасаған тұлғалардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға және білдіруге.

-Барлық мемлекеттік органдардан және мемлекеттік емес ұйымдардан адвокаттық қызметті жүзеге асыруға қажетті мәліметтерді сұратуға.

-Заң көмегін көрсету үшін қажет нақты мәліметтерді дербес жинауға және дәлелдер табыс етуге.

-Көмек сұрап өтініш жасаған адамға қатысты материалдармен, соның ішінде іс жүргізу құжаттарымен, тергеу және сот істерімен танысуға және олардағы ақпаратты заң актілерінде тыйым салынбаған кез-келген тәсілмен белгілеп алуға.

-Іске қатысуға жіберілген сәттен бастап, жолығулар санын, олардың ұзақтығын шектемей және мұндай жолығулардың құпиялығын қамтамасыз ететін жағдайларда өзі қорғайтын адаммен жолығып тұруға.

-Заң көмегін көрсетуге байланысты туындайтын және ғылым, техника, өнер мен басқа да салаларды арнайы білімді қажет ететін мәселелерді түсіндіру үшін шарттық негізде мамандардың қортындыларын сұратуға.

-Өтініштер мәлімдеуге, прокуратура, анықтау, алдын ала тергеу органдарымен соттың лауазымды адамдарының, сондай-ақ көмек сұрап өтініш жасаған адамдардың құқықтарына және заңдармен қорғалатын мүдделеріне қысым жасайтын өзге де лауазымды адамдардың әрекеттеріне белгіленген тәртіппен шағым жасауға.

-Мемлекеттік құпияларды құрайтын ақпаратпен, сондай-ақ әскери, коммерциялық, қызметтік және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қамтитын ақпаратпен, егер бұл анықтау, алдын ала тергеу кезінде және сотта қорғау немесе өкілдік ету үшін қажет болса, заң актілерінде көзделген тәртіппен танысуға.

-Заң көмегін сұрап өтініш жасаған адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың заңдарда тыйым салынбаған барлық құралдары мен тәсілдерін пайдалануға.

-Заңдарға қайшы келмейтін өзге де әрекеттерді жасауға құқылы.³⁴

³⁴ Петрухин.И.Л. Ваш прием адвокат – М. Прогресс Университет.1993.

Мемлекеттік орган немесе лауазымды адам адвокаттық заң көмегін сұрап өтініш жасаған адамның мүддесін білдіру құқығын танудан бас тарта алмайды.

Адвокаттың мемлекеттік органдарын, соттардың, прокуратураның, анықтау және алдын ала тергеу органдарының әкімшілік үйлеріне кіруі осы органдар мен соттар белгілеген тәртіппен өзінің адвокаттық куәлігін көрсетуі бойынша жүзеге асырылады.

Адвокаттың ұсталғандар, тұтқынға алынғандар және жазасын өтеп жатқандар отырған орындарға кіруі белгіленген рұқсаттық режимге сәйкес жүзеге асырылады.

Адвокаттың міндетті сақтандыру қаражаты есебінен жүзеге асырылатын мемлекет кепілдік берген әлеуметтік қорғалуға құқылы.

Адвокаттар алқасының мүшелері белгілі бір құқықтарға ие болады және міндеттер атқарады. Сонымен Адвокаттардың құқықтарын екіге бөліп қарасақ та болады.

Бірінші топқа мен адвокаттардың алқалығының мүшесі ретіндегі құқықтарын жатқыздым.

Екінші топта адвокаттардың азаматтық істер бойынша өкілі ретінде және де қылмыстық істер бойынша қорғаушысы ретінде қатысқан жағдайдағы кәсіби құқықтары.

Алқаның мүшесі ретінде адвокаттардың құқықтары:

- адвокаттар алқасының органына таңдауға және тандалу болуға;

- адвокаттар алқасының алдында сұрақ қоюға, осы жөнінде жұмысты жақсартуға ұсыныс енгізуге;

- адвокаттар алқасынан шығуға және т.б. құқықтарға ие.

Өкіл немесе қорғаушы ретінде адвокаттардың құқықтары:

- заң көмегін сұрап келген тұлғалардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға;

- барлық мемлекеттік органдардан және мемлекеттік емес ұйымдардан қажетті мәліметтерді сұратуға;

- заң көмегін көрсету үшін қажет нақты мәліметтерді дербес жинауға және дәлелдер табыс етуге;

- көмек сұрап өтініш жасаған адамға қатысты материалмен танысуға және олардағы ақпаратты заң актілерінде тыйым салынбаған кез-келген тәсілмен белгілеп алуға;

- заңдарға қайшы келмейтін өзге де әрекеттерді жасауға құқылы.

бұл құқықтар толығымен адвокаттық қызмет туралы заңның 14 бабында көрсетілген.

Адвокаттың міндеттері. Өзінің заң талаптарын сақтауға, заң көрсеткен барлық құралдармен тәсілдерді пайдалануға. Адвокаттық қызмет туралы заңның 15 бабының 2 тармағында көрсетілген жағдайда заң көмегін көрсету туралы тапсырмадан бас тартуға міндетті. Заң көмегін көрсетуге байланысты өзіне мәлім болған мәліметтерді құпия сақтауға және басқа да заңда көрсетілген міндеттерді атқарады.

Адвокаттан өз кәсіби міндеттерін жүзеге асыруға байланысты оған мәлім болған мән-жайлар туралы куәгер ретінде жауап алуға тыйым салынады.

Егер адвокат осы іс бойынша мүдделерді көмек сұрап өтініш жасаған адамның (тараптардың өзара келісім бойынша ара ағайын болған жағдайларды қоспағанда) мүдделеріне қайшы келетін адамдарға заң көмегін көрсетіп жүрсе немесе бұдан бұрын көрсеткен болса немесе судья, прокурор, анықтауды жүргізуші адам, тергеуші, сарапшы, маман аударушы, куә, жәбірленуші немесе куәгер, азаматтық талап қоюшы немесе азаматтық жауапкер ретінде іске қатысқан жағдайларда, сондай-ақ егер істі тергеуге немесе қарауға адвокатпен жақын туыстық қатынастағы лауазымды адам қатысса, ал заң көмегін көрсету туралы тапсырмадан бас тартуға міндетті.

Адвокат заң көмегін көрсетуге байланысты өзіне мәлім болған мәліметтерді құпия сақтауға міндетті және көмек сұрап өтініш жасаған адамның келісімінсіз оларды жария етуге құқығы жоқ.

Іс бойынша адвокаттық көмек сұрап өтініш жасаған адамның жағдайын нашарлататын құқықтық позиция ұстануына тыйым салынады.

Адвокаттың қылмыстық іс бойынша қабылданған тапсырмадан бас тартуға құқығы жоқ және ол қорғалатын адамның немесе адвокаттың өзінің көзқарасы бойынша әділетсіз үкім шығарылған жағдайда оған белгіленген тәртіппен шағым жасауға міндетті.

Адвокатқа мемлекеттік қызметте болуға және кәсіпкерлік қызметпен айналысуға, оқытушылық, ғылыми немесе шығармашылық қызметтен басқа өзге де ақы төленетін қызметпен айналысуға тыйым салынады.

Тақырып № 9. Адвокаттың кәсіби этикасы.

Барлық тарихы адвокатура тарихы оның өзін-өзі бекіту, мемлекет пен қоғамның тану үшін күрес. Егер органның негізінде мемлекеттік мекемелердің беделін арматураланған және бүкіл мемлекеттік аппарат қолдау, содан кейін адвокатура сенім бірін болды қолдау - қоғамдық сенім.

Мемлекеттік құралдарын тану адвокатура заңдылығын, оның заңды қалыптастыруды қамтамасыз ету жай-күйі, әкімшілікке өз тәуелсіздігінің бекіту. Қоғамның тану болды құрмет Бар жаулап байланысты. Жоғары беделін қамтамасыз ету қоғамның алдында адвокатура тек моральдық қол жеткізуге болады жетілдіру және сөздері мен істері. Бұл орыс әсіресе маңызды болды Ар-ождан әрқашан жоғары болды, ол үшін орыс шындық және діліміз, құқық, және жеке тұтастығы мен міндеттеме - кәсіби білім жоғарыда.

Жақында қоғам заңгерлер қатынасы шынайы рөлін назардан тыс қалып, жаңа реңктер, сатып алынған Бар. Бұрын басым тоталитарлық мемлекеттің ықпалымен Егер қылмыскерлер мен сатқындарды қорғауға кім ретінде заңгерлер көзқарасына, бүгін әкімшілігінің насихаттау рөлін жалған түсінік ауыстыру келеді әділдік. Кейбір азаматтар адвокат көпшілігі үшін қол жетімді болып табылады деп санаймыз ірі кәсіпкерлік саласындағы қызметті жүзеге асыратын бай адамдар және қылмыстық құрылымдардың, сондай-ақ ұрлық лауазымды қорғаушысы өш.

Бұл белгілі бір идея Адвокаттары құрылады және БАҚ өкілдері қатысты. Бұл жақсы жағдайда жола даңқы мен байлығы шеберлерінің, барлық еңбек табысты сентиментальды, бірнеше пышнай оқылады сотқа төмен қайнатуға содан кейін сөз тіркестерін, көздеріне және аудиториядан шапалақтап төтеп жауапкер ақталған.

Керісінше, өзгелердің бағалау. Қалай біріншіден, бұл адам, заңгерлер, түсіндіру, санаты ұзартқыш жататын және жоғары сәнді, бірлік, бұл байлық пен атақ-даңқ үшін Рақымсыз жиі сұрапыл төлеуі тиіс еңбек, немесе тіпті жай ғана өте нашар денсаулығы. Бұл жасауға пайдалы болар еді заңгерлер мың қаржылық қауіпсіз емес екенін белгілі әмбебап мұра кейбір аймақтарда қылмыскер 80% дейін жақсы дәрігерлер, мұғалімдер, инженерлер, іс - бұл өнер сәйкес өзге де мақсаттарда құрайды. Жүргізу үшін Қылмыстық іс жүргізу кодексі 51 сөзбе-сөз жазатайым төлеу қамтамасыз етілді. нашар нәрсе адвокаттар болып табылады бір-бірімен жоюға бастайды, жазып шырмауында, өсек, дөрекі бір-бірімен қоғамдық пікір. Ұстап клиенттерді Thrive және өзара қорлау. Ештеңе жоқ және бір қалыптасады психология жалғыз қасқыр, емес қаулы.

Мәселен, осы құрметтеуге қамқорлық адвокаттар кәсіп сәйкестігін ең жоғары стандарттарға тиіс кәсіби этика мен мінез-құлық стандарттары. Сонымен қатар, тарихи дәлелденген адвокатура этикалық принциптері танылған жоқ, деп сүйенеді мүмкін емес қоғамдық сенім. нәтиже әрқашан көп интрузивті болуда міндетті шектеу әкеп соққан Бар, істері бойынша мемлекеттік Адвокаттардың ұйымдарының нақты тәуелсіздік жоқ адвокатура ретінде құқық қорғау мекемесі мүмкін емес.

этика Грек рухында шыққан - таңдамалы, моральдық сипаты. Ол алғаш рет Аристотель енгізген, Quot болды; белгілеу ретінде зерттеу арнайы өріс - практикалық философия, ол жауап беруге тырысады үшін біз істеп Quot керек қандай сұрақ. Жалпы этика реттеу нысаны кез келген мамандық, кез келген жағдайда, жалпы адамгершілік, адам мінез-құлық болып табылады.

Кәсіби этика - мінез-құлық ерекшелігі ережелер жиынтығы топтар моральдық қамтамасыз ету, корпоративтік мүдделерін аралас өзара қарым-қатынас сипаты туындайтын немесе кәсіби байланысты іс-шаралар, сондай-ақ мораль көріністерін ерекшеліктерін зерттейтін ғылым филиалы түрлі іс-шаралар. Бірдей құқықтық этика пәні осы мінез-құлық өкілі болып мамандық, негізінен жағдайларда тиісті корпорациялар, мүшесі, бұл жай Pro

сияқты әрекет, не оның мамандық, онда немесе ол корпорация заңгерлер өкілі ретінде басқалардың қабылданады. Бұл заңды этика, оның көмегіне жүгінген барлық адамдарға қорғауға айтады болып табылады.

Адвокатура этикалық мінез-құлық ережелерін болуы әкеледі, қоғамның жалпы мораль нығайту кәсіби өсуін күшейту үшін және этикалық жетілдіру заңгер. Әрине, заңгер сақтау, сондай-ақ басқа да қазіргі заманғы жағдайында этика сот қатысушылар болып табылады Егер неуловимый міндет. Алайда, бұл қалай әрекет етеді деп түсіну маңызды болып табылады процесінде қатысушылар сот ісін бүкіл барысында байланысты болады.

Адвокатура моральдық өзін-өзі тазарту үшін ниет байқауға болады Өз тарихында бойы және жиі салтанатты ант аударылады және моральдық кодтар мамандық жасау әрекеттері.

Этика кодексі адвокат үшін міндетті белгілейді. Оның насихаттау үшін мінез-құлық әр заңгері ережелері моральдық критерийлері мен адвокатураны дәстүрлер негізінде. барлық жағдайларда ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан Заңгерлер сақтауға тиіс, өз мамандығына тән. адвокатура қағидаларын құрметтеуге қажеттілігі заңгер мәртебесін беру фактісі мынадай. Жағдайларда сұрақтар кәсіби этика заңгер заңына бағынады емес, Адвокаттық немесе осы Кодекс, заңгер міндетті тиісті жалпы, адвокатура және салт-дәстүрлер құрылған сай қоғамдағы мораль принциптері.

Тақырып № 10. Адвокаттың ораторлық өнерінің негіздері

Шешендік өнер ғылым ретінде біздің жыл санауымыздан бес-алты ғасыр бұрын шағып қалаптасқан. Шешендік өнерді ғылыми тілде риторика дейді. Риторика ғылымының негізін салушы грек. Софист Протогор деп есептеледі.

Риторика – сендіре білу, яғни тыңдаушының сана-сезіміне барынша әсер ету, она еркін билеп алу, ақпал ету, иландыру. Шешендік өнер негізінде ақыл-ойға еркіндік кең жерде, халықтық-демократиялық қоғамдарда өсіп, өрендеген. Ежелгі Греция мемлекеті мен Рим республикасында шешендіктің қалаптасып халықтық дәстүрге айналуына, сондай халықтық-демократиялық дәстүрлер себеп болған.

Шешендік өнер ежелгі дәуірден белгілі пән. Сөз өнері ескі Грек, Рим мемлекеттерінде пайда болған. Дүние жүзіне әйгілі осы өнердің негізін қалаған Демосфен, Цицерон сияқты әрі саяси қайраткер, әрі әйгілі шешен адамдардың есімімен тығыз байланысты. Көне Грек, Рим шешендік өнері сол тұстың өзінде-ақ ғылым ретінде танылып, теория мен тәжірибеден өтіп шыңдалап келген.

Демосфен / б. э. д. 335-384/ көне Грек шешені, саяси қайраткер Риторикадан сабақ беріп, ол бпәннің негізін салған. Одан 170 қолжазба, 60 шешендік сөз, 56 жазба сөз, 6 хат сақталып жеткен.

Цицерон Марк Тулий - Рим шешені, мемлекет қайраткері, философ. Қылмысты істерді әшекрелегені үшін «Отан атасы» атағын алған. Римде, Афинада ораторлық өнерін Оқып үйреніп, ол жөнінде еңбектер жазып қалдырған. Стилі: сабтарлы, көркем, мақал-мәтелдерді қолдануға шебер болған. Цицеронның «Ораторлық өнер туралы үш трактат» атты еңбегі әлі күнге дейін өз құнын жойған жоқ.

Сондай-ақ Францияда XVIII ғасырдағы революция тұсында Жан Поль Марат пен Максимилион Робеспьер сияқты шешендер шықса. Ресейде I Петр заманында «Ресейдің алты ауызы» атанған В. Прокопьевич пен С. Яровский шыққан.

Шын мәніндегі орыс шешендік өнерінің негізін салушы – Л. М. Ломоносов «Краткое руководство к красноречию» деген еңбегі соның айғағы.

Қазақтың шешендік өнерін тарихта, тарихи аңыздарда есімдері, сөздері сақталған Майқы би мен Аяз биден бастаймыз. Абай мен Мәшһүр Жүсіп растаған «Түгел сөздің түбі бір, түп атасы майқы би» дейтін нақыл да она оны қазақ шешендерінің басы деуге дәлел бола алады.

Қазақтың шешендік өнерінің екінші кезеңі Асан қайға мен Жиренше шешен есімдерімен байланысты.

Қазақтың шешендік өнері – XII-XIII ғасырларды Майқы би мен Аяз билерден басталады. Асан қайғы мен Жиренше шешендермен қалыптасып, XIII ғасырда өркендей түскен. Қазақ ауыз әдебиетінің бір түрі — шешендік өнері. Шешендік өнер — ақындық айтыс секілді қазақ ауыз әдебиетінің өзіндік ерекшелігін көрсететін негізгі жанрларының бірі.

Шешендік өнер айтыс-дауларда туып дамиды. Сондықтан елдің, ердің тағдыры сарапқа түсетін, соғыс-бітім секілді маңызды мәселелер сөз болатын сот залдары, парламент сарайлары, сондай-ақ неғұрлым халық көп жиналатын астар мен тойлар, міне, сондай сарабал шешендер мен саяси қайраткерлер сөз сайысына түсетін, сыннан өтетін және шынығып шыңдалатын орындар, форумдар болған. Есімдері әлемге әйгілі тілмаш шешендердің, көбінесе, мемлекет қайраткерлерінен, заң қызметкерлерінен, парламент мүшелерінен шығатыны кездейсоқ емес. Мәселен, ежелгі Афин (грек) шешені Демосфен, Рим шешені Цицерон әуелі адвокат, кейін парламент басшылары болған. Ал XIX—XX ғасырларда өмір сүрген орыс шешендері П. А. Александров, Ф. Н. Плевако, А. Ф. Кони адвокаттар еді. Сол сияқты белгілі қазақ шешендері: Төле Әлібекұлы (1663—1756), Қазыбек Қелдібекұлы (1667—1764) және Әйтеке Бәйбекұлы (1682—1766) дау-жанжалды шешетін билер болған.

Қазақ шешендік өнерінің жалпы шешендік өнерден өзіндік ерекшеліктері бар. Ең алдымен, қазақ шешендерінің сөздері ауызекі айтылып, ауызша таралған, қағазда емес, халық жадында сақталған. Сондықтан да олар бастапқы қалпында емес, бізге, кейінгі ұрпаққа ұзын-ұрғасы, үзік-жұрнағы ғана жеткен, олардың өзі де ауыздан-ауызға ауыса жүріп өңдеу-жөндеуге ұшыраған, әлденеше ұрпақтың, талай таптың санасынан, сарабынан өткен, сөйтіп, қысқарып, ұстарып жалпы халық шығармасына айналған.

Шешендік сөздер қазақ ауыз әдебиетінің басқа түрлері сияқты ауызша шығып, ауызша таралған.

ТАҚЫРЫП № 11 Қылмыстық сот өндірісіндегі адвокаттың қатысуы.

Қылмыстық іс бойынша қорғаушы - әрекет қабілеті бар, кәмелет жасқа толған, қорғаушы міндетін атқара алатын және қорғаушы болуға келісім берген тұлға.

Қорғаушылардың категорияларына қарамастан, барлықтарының құқықтары бірдей.

Айырмашылығы іске қорғаушының міндетті қатысуы – бұл тек қана адвокаттың міндеті. Басқа қорғаушылар айыпталушының, басқа тұлғалардың шақыртуымен іске қатысады, бірақ іске шақыртқанда міндетті түрде айыпталушының қорғаушыны шақырту тапсырмасы мен келісімі қажет.³⁵

Барлық қорғаушылардың ішінде тек қана адвокат өзіне қабылданған сезіктіні немесе айыпталушыны қорғаудан бас тартуға құқығы жоқ. Басқа қорғаушылар бас тарта алады және бас тарту себептерін, негіздеріне түсінік бермеуге құқылы.

Қылмыстық іс бойынша адвокаттың қорғаушы болып қатысуы – кәсіби заңды қызметі және бұл міндетін орындаудан бас тартуына құқығы жоқ.

Адвокаттың іске тағайындалып немесе келісіммен қатысуына қарамастан оның нақты істі жүргізуге өкілеттігін куәландыратын құжат заң консультациясының ордері.³⁶

Қазақстан Республикасының 74 бабы 1 бөлігі негізінде адвокат сезіктінің, айыпталушының айыбын жоққа шығара алатын немесе жауаптылығын жеңілдететін жағдайларды анықтау мақсатында барлық заңды құралдармен қорғау тәсілдерін пайдалануға және оларға қажетті заңгерлік көмек көрсетуге міндетті.

Азаматтық сот ісін жүргізуден айырмашылығы қылмыстық іс жүргізуде мына төменде көрсетілген негіздерде адвокат сезіктінің, айыпталушының, айыпкердің, сотталушының өкілі емес:

³⁵ Стецовский Ю.И. Ларин А.М. Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту. - М.1988.

³⁶ «Адвокаттық қызмет туралы» Заңның 13-бабы.

- қолданылып жүрген ҚДЖК-сі қорғаушыны сезіктінің, айыпталушының, сотталушының өкілі деп қарастырмайды;
- қорғау көп жағдайда тағайындау арқылы жүзеге асады;
- адвокаттың өзіне қабылдаған сезіктіні, айыпталушыны, сотталушыны қорғаудан бас тартуға құқығы жоқ;
- ҚДЖК 71 бабында көрсетілген жағдайларда сот, прокурор, тергеуші сотталушыға қорғаушының қатысуын қамтамасыз етуге міндетті;
- адвокаттар сотталушының мүдделерін қорғауды екі жағдайда жүзеге асыруға тура келеді:

1. Сотталушы Қазақстан Республикасының тыс жерлерінде болса және сотқа келуден жалтарған жағдайда;

2. Қылмысты жасағаннан кейін психикасының бұзылуы және жүйке ауруына душар болған жағдайда.

Осындай себептерден адвокат айыпталушыға тағылған айыптан айыпталушыны қорғайды, бірақ өкілі бола алмайды.

Заңда бір сезіктіні, айыпталушыны, сотталушыны бірнеше адвокаттың қорғауына тыйым салынбаған. Сонымен қатар бір қорғаушы екі сезіктінің, айыпталушының, сотталушының қорғаушысы бола алмайды, себебі бір сезікті мен екінші сезіктінің мүдделері қайшы келуі мүмкін.³⁷

- бір адам, егер сезіктінің айыпталушының біреуінің мүддесі екіншісінің мүддесіне қайшы келетін болса, олардың екеуіне бірдей қорғаушы болуға тыйым салынады.

- кәмелет жасқа толмаған айыпталушы мен қылмыстық іске тартқан кәмелет жасқа жеткен қылмысқа қатысушыны қорғауға тыйым салынған.

Сезіктінің, айыпталушының сотталушының қорғаушыға жүгіну құқығын бұзу, ҚДЖ Заңының елеулі белгіленген тәртіппен жеке өзі немесе қорғаушының көмегімен жүзеге асыра алады.

Қылмыстық процесті жүргізуші орган сезіктіге, айыпталушыға олардың құқықтарын түсіндіруге және олардың айыптаудан заңмен тыйым салынбаған барлық құралдармен қорғану мүмкіндігін қамтамасыз етуге, сондай-ақ олардың жеке және мүліктік құқықтарын қорғауға шаралар қолдануға міндетті, сонымен қатар сезікті, айыпталушының қорғаушысының іске қатысуын қамтамасыз етеді.

Қорғаушының қатысуы сезікті мен айыпталушының құқықтарын шектемейді.

Адвокат қылмыстық іс бойынша қорғаушы болып төмендегі жағдайларда міндетті түрде қатысады:

- қорғаушының қатысуы туралы сезікті немесе айыпталушы өтініш жасаса;
- сезікті немесе айыпталушы кәмелетке толмаса;
- сезікті немесе айыпталушы дене немесе психикалық кемістігінен өзінің қорғану құқығын өз бетінше жүзеге асыра алмаса;
- сезікті немесе айыпталушы сот ісі жүргізілетін тілді білмесе;
- адам жазалау шарасы ретінде он жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айырылу, не өлім жазасы тағайындалуы мүмкін болатын қылмысты жасағаны үшін айыпталса;
- айыпталушыға бұлтартпау шарасы ретінде қамауға алу қолданылса немесе мәжбүр етіліп стационарлық сот-психиатриялық сараптамаға жіберілсе.

ҚДЖК-нің 71 бабында көзделген өзге де жағдайларда адвокат қылмыстық іске міндетті түрде қорғаушы болып табылады.

Қорғаушыны, яғни адвокатты сезікті немесе айыпталушы, олардың заңды өкілдері, сондай-ақ сезіктінің, айыпталушының келісімімен, тапсырмасы бойынша басқа да адамдар шақырады. Сезікті немесе айыпталушы, сотталушы қорғану үшін бірнеше адвокаттарды шақыруға құқылы.

Сезіктіні, айыпталушының, сотталушының сұрауы бойынша адвокаттың қатысуын қылмыстық процесті жүргізуші орган қамтамасыз етеді.

³⁷ ҚДЖК 7 бабының 4 бөлігі.

Айыпталушы мен сезіктің таңдап алған немесе тағайындалған адвокат бес күн мерзім ішінде келмесе іс жүргізіп отырған орган сезікті мен айыпталушыға, сотталушыға басқа адвокатты шақыруды ұсынуға немесе адвокаттардың кәсіптік ұйымы немесе оның құрылымдық бөлімшелері арқылы қорғаушы тағайындауға шаралар қолданады.

Қазақстанның қылмыстық іс жүргізу заңдылығы әрқашанда сезіктің айыпталушының қорғануға құқығын дамытып жетілдіріп келеді. Мысалы, 1864 жылғы Қылмыстық іс жүргізу заңы бойынша қорғаушы алдын ала тергеуге қатыспаған болса, 1959 жылғы Қаз ССР ҚДЖК-сі бойынша қорғаушы бірінші рет алдын ала тергеуге қатысты.³⁸

Ал, 1997 жылы Қазақстан Республикасының ҚДЖК-не сәйкес қорғаушы қылмыстық іс жүргізудің кез келген сатысына қатысуға құқылы. Қазақстан Республикасының Конституциясының 16-бабының 3 бөлігіне сәйкес ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам, сол ұсталған, тұтқындалған кезден бастап қорғаушының көмегін алуға құқылы.

Қорыта айтқанда сезіктің, айыпталушының қорғану құқығы мынадай бөліктерден тұрады:

- заңда тыйым салынбаған әдістер мен құралдарды қолдана отырып айыпталушы, сезікті, сотталушы өзінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін кез келген дәлелдемелерді ұсынуға құқылы;

- сезікті, айыпталушы, сотталушы өзінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін адвокаттық көмек алуға құқылы.

- анықтау органдары, тергеуші, прокурор мен сот сезіктіге, айыпталушыға құқықтарын түсіндіруге және олардың айыптаудан заңмен тыйым салынбаған барлық құралдарымен қорғану мүмкіндігін қамтамасыз етуге, сонымен бірге олардың жеке мүліктік құқықтарын қорғауға шаралар қолдануға міндетті.

Адвокаттың қылмыстық іске қатысуының құқықтық негізі

Адвокат – қорғаушы қызметтің өзіне тән стилі мен шеберлігін меңгерген маман болып қалыптасқан адам. Мұның өзі жұмыс сапасына, қызмет тактикасына, қорғауды тиімді жүргізуіне әсер етеді.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының қорғануына үлкен әсер ететін қылмыстық іс жүргізу принциптерінің бірі – ол сезіктің, айыпталушының қорғануға құқығын қамтамасыз ету болып табылады. Қылмыстық іс жүргізу жүйесінде бұл принцип ерекше орында тұрады. Сезіктің, айыпталушының қорғануға құқығын қамтамасыз ету принципі қылмыстық іс жүргізу принциптерімен тығыз байланысты болады және оның бірқатар элементтері басқа принциптерінің құрамдас бөлігіне кіреді. Мысалы, заңдылық сот ісін тараптардың бәсекелестігі мен тең құқықтылығы негізінде жүргізу, жариялылық, кінәсіздік презумпциясы және т.б. Аталған принциптердің сезіктің, айыпталушының қорғануға құқығын қамтамасыз етуі принципімен бірге қызмет жасау арқылы ғана сот төрелігін жүргізе аламыз.

Дегенмен, сезіктің, айыпталушының қорғануға құқығын қамтамасыз ету принципінің өзіндік маңызы және оны қылмыстық іс жүргізудің басқа принциптерінен ерекшелендіріп тұратын нақты белгілері бар. Олардың ішіндегі ең бастысы, ол сезіктің, айыпталушының қорғануға құқығын қамтамасыз ету принципі қылмыстық іс жүргізудің маңызды бір функциясы «қылмыстық іс жүргізудегі қорғау функциясы алдымен айыпты жоққа шығару мен оны жеңілдетуге бағытталады.»³⁹

Егер айыптау функциясы тұлғаның кінәлілігін көрсететін дәлелдерге негізделсе, онда қорғау функциясы айыпты жоққа шығаруға немесе жеңілдетуге бағытталған материалдарға негізделеді. Сондықтан біз былай айта аламыз. Айыптаушы мен

³⁸ Шаламов М.П. История Советской адвокатуры. М.1939

³⁹ Гаврилов С.Н. Адвокат в уголовном процессе. М.1996.

қорғаушының қызметтері бір мақсатты орындауға бағытталады – ол қылмыстық іс бойынша шындықты ақиқатты анықтау болып табылады.

Қорғау қылмыстық іс жүргізудің функциясы ретінде алдымен айыпталушыға қызмет жасайды, сөйтіп, ол сот төрелігіне көмек көрсетеді. Сонымен бірге, қорғаудың бірқатар элементтері айыптау функциясында да болады. Айыптау бір жақты не тек айыптау материалдарына ғана негізделіп отырса, онда бұл функция дұрыс қалыптаспайды, әрі нәтижесіз болады. Сондықтан, айыптау функциясы тек айыптау дәлелдеріне сүйеніп қоймай, сондай-ақ қорғау тарабы ұсынған барлық тұжырымдарын да ескеріп отырса ғана айыптау берік болады. Бұл жағынан айыптау мен қорғау бір-бірімен өзара байланысты құқықтық институт. Бұларсыз бірде-бір қылмыстық іс қаралмайды, сондықтан бұл екеуі қатаң түрде өз орнын табуы тиіс.⁴⁰

Ұстау және бұлтартпау шараларын қолданғанда адвокаттардың іс әрекеті

Қылмыстық іс бойынша тапсырманы қабылдағаннан кейін адвокат өз өкілеттігі шеңберінде дереу іске қатысуы керек.

Себебі, адвокат іске сезікті ұсталған кезден бастап қатысса процестің өз пайдасына өрбуіне әсер етеді. Сезіктіні негізсіз ұстаған жағдайда тергеу органының бастығына немесе прокурорға шығарылған шешімнің заңсыздығына шағымдана алады.

Қылмыстық іс қозғалмастан бұрын ҚДЖК 132 бабының тәртібінде сезіктіні ұстағанда ҚДЖК 135 бабына сәйкес жеке тінту жүргізіледі.

Сезік келтірген адамды ұстау – оның қылмысқа қатыстылығын анықтайды және оған қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу мақсатында қолданылады. Ұстауды жүзеге асыру мақсаты ұсталған адамда қару бар ма, қылмыс жасағандығын айғақтайтын дәлелдемелерден құтылуға тырысқан жағдайда сақтап қалу үшін ұстауды жүзеге асырады.

Қазіргі уақытта жедел іздестіру қызметі мойындату және керекті ақпарат алу үшін азаматтарды ұстау тәсілін кеңінен қолданады. Азаматтарды заңсыз ұстаумен қатар ішкі істер органдары қызметкерлерінің заңсыз тінтуі де аз кездеспейді. Соңғы кездері прокурордан алдын ала санкция алмай-ақ тінту жүргізу үрдісі етек алып барады. Бұлтартпау шараларын қолдану барысында заңдылықтың сақталуын адвокат өте тиянақты қарауы керек. Прокурорлар кей жағдайда қамауға алуға санкция берер де қылмыстық іс материалын жете зерттелмейді, жинақталған дәлелдемелерді сараламайды, сезіктінің, айыпталушының жеке басы туралы мәліметтерді, қылмыстың ауыр жеңілдігін, жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілігін есепке ала бермейді. Осы жағдайларда адвокат шағымдана алады.

ТАҚЫРЫП №12. АДВОКАТТЫҢ АЗАМАТТЫҚ ІСКЕ ҚАТЫСУЫ

1. Азаматтық істер бойынша адвокаттардың өкілдік етуі.
2. Азаматтық іс жүргізудің сотқа дейінгі сатысындағы адвокаттың қызметі.
3. Адвокаттың азаматтық істерді сотта қарау сатысында қатысуы

Адвокаттың азаматтық іс бойынша іске қатысуы

Жоғарыда көрсетілгендей Қазақстан Республикасы өзін тәуелсіз мемлекет ретінде орнықтыра отырып ең басты қазынасы ретінде адам және азаматтың өмірі, құқықтары мен бостандықтарын қарастырады.

Адвокатура азаматтардың барлық жағдайда құқықтары мен бостандықтарын заң тұрғысынан көмек беріп қорғайтын бірден-бір заңи ұйым болып табылады. Оның заң көмегін көрсету түрлері мен әдістері және құқықтық негіздері әр алуан, өзіне тән ерекшеліктерімен ерекшеленеді.

⁴⁰ Қайыржанов Е. Жамиев Р «Қылмыстық істер бойынша адвокаттың қорғау тәсілдері» Заң журналы 2001 №1.

Қазіргі нарықтық экономика жағдайына байланысты адвокаттардың көрсететін қызметтері әр құқық саласы бойынша өзгешеленеді, сонымен қатар кәсіби және білікті қызмет түрлерін көрсету үстінде.

Адвокаттардың қазіргі таңдағы көрсететін заң көмегінің түрлері:⁴¹

- шешілуі кәсіби заң білімдерін қажет ететін мәселелер бойынша кәсіптік консультациялар, түсіндірмелер, кеңестер мен жазбаша қорытындылар береді;

- талап қою арыздарын, шағымдар мен құқықтық сипаттағы басқа құжаттарды жасайды;

- соттарда, мемлекеттік және өзге де органдарда азаматтық істерде, сонымен қатар әкімшілік құқық бұзушылық істерінде өкіл ретінде қатысады;

алдын ала тергеу кезінде, сотта қылмыстық істер бойынша қорғаушы ретінде заң көмегін көрсетеді, жәбірленушінің, азаматтың талапкер, азаматтың жауапкер өкілдігін жүзеге асырады.

Сонымен қатар адвокаттар азаматтарға, ұйымдарға өзге де заңдарда тыйым салынбаған өзге де заң көмегін көрсетеді.

Азаматтық істер бойынша адвокаттардың өкілдік етуі

Адвокаттың көрсететін заң көмегінің түрлерінің ішіндегі азаматтық іс бойынша өкіл болып қатысуын ашып қарастырайық.

Әр адам азаматтық процесс барысында білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Әрбір адам бұзылған немесе заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау үшін Азаматтық іс жүргізу кодексінде белгіленген тәртіппен сотқа жүгінуге құқылы. Азаматтар өздеріне берілген азаматтық құқықтарды, соның ішінде өздерін қорғау құқығын өз қалауынша пайдаланады.

Азаматтар мен заңды тұлғалар өздеріне берілген құқықтарды жүзеге асырған кезде адал, парасатты және әділ әрекет жасап заңдардағы талаптарды, қоғамның адамгершілік қағидаларын сақтауға тиіс.

Азаматтар азаматтық істе өз істерін өздері немесе өкілдері арқылы жүргізуге құқылы. Азамат іске өзі қатыса отырып өкілін де осы іс бойынша қатыстыра алады. Азаматтың іске қатысуы өзіне біраз ыңғайсыздық туғыздырады. Мысалы, тараптар сот процесінде өздерінің күнделікті жұмыстарынан, қызметтерінен босай алмаған жағдайда өздерінің мүдделерін қорғауға процессте өз өкілдеріне береді. ҚР АІЖК 59-бабында тапсырма бойынша өкілдік етуге өкілетті азаматтардың тізімі берілген. Соның ішінде ең негізгісі, әрі маңыздысы – адвокаттар.

Азаматтық істе адвокаттың қатысуының негізі – тапсырма бойынша іске асырылады және де оның іс жүргізудегі өкілеттігі сенімхатта белгіленеді.

Сотта өкілеттік процессуалдық сипатқа ие. Бір тұлғаның (өкіл алушы) екінші тұлғаның (өкіл беруші) атынан процессуалдық құқықтары мен мүдделерін қорғауға және білдіруге бағытталған әрекетті – сотта өкілдік ету деп белгіленген. Бұл құқықтық қатынастың негізі әрі бастауы, азаматтық – құқықтық шартта болады, яғни осы шарт негізінде екі тараптың арасында құқықтық қатынас пайда болады.

Азаматтық іс жүргізудің сотқа дейінгі сатысындағы адвокаттың қызметі

Адвокат өзіне жүгініп келген азаматтың азаматтық іс жөніндегі азаматтық процеске дейінгі немесе процессуалдық өкілеттік басталғанға дейін консультация береді. Яғни адвокат пен өкіл берушінің қарым-қатынастары консультация берген кезден басталады.

Консультация беру бірқатар өзара байланыстағы сатылардан тұрады.

Ең бастысы адвокат консультацияға келген азаматтың аты жөнін, тұрғылықты жерін, атқаратын қызметінің, кәсібінің түрін анықтауы тиіс. Содан адвокат, азаматты тыңдап, осы мәселе бойынша сұрақтарға жауап беріп өзі сауал қоя алады. Адвокат консультацияға келген

⁴¹ ҚР «Адвокаттық қызмет туралы» Заңы 5.12.1995 жыл.

азаматты тыңдаған соң іс бойынша жағдайларды анықтап, талаптың атын қалыптастыруы керек. Егер де азаматтың өзінің жүгініп келген ісі бойынша белгілі бір құжаттары болған жағдайда адвокат сол құжаттардың іске қажеттілігін немесе керексіздігін анықтауы қажет.

Адвокат талаптың пәнін айқындап алғаннан кейін, қандай материалдық құқыққа жататындығын білгеннен кейін консультация беруге дайын болады.⁴²

Консультация беру өкілеттікті алумен тығыз байланысты емес, яғни кім болмасын талапкер, жауапкер, үшінші тұлғалар кез-келген уақытта да бұлардың құқықтық позициялары талаптардың дәлелдемелігі жөнінен заң кеңестерін ала алады..

Адвокат ісі материалды-құқықтық позициясы бойынша жай және күрделі болуы мүмкін. Егер де іс жай болған жағдайда, адвокат тапсырманы алуға не одан бас тартуға құқылы. Ал егер де күрделі болса, онда адвокат бірқатар құқықтық толықтыру жұмыстарын жүргізеді, яғни іс бойынша құқықтық позициясын айқындауы тиіс.

Адвокат құқықтық позицияны айқындап алғаннан кейін төмендегідей жағдайларды білуі керек:

- талап арызға тұлғаның құқығы бар ма;
- талап арыз сотта қаралуы тиіс пе;
- талапкер мен жауапкер процессуалдық құқық қабілеттігіне ие ме;

- осы іс бойынша, осы тараптардың арасында, осы дауға байланысты заң күшіне енген соттың шешімі бар ма, немесе талапкердің талап арыздан бас тартуы болған ба, немесе бітімгершілік келісімге келген бе;

- осы істі алқалық сотқа жіберу туралы келісімдер жоқ па.

Кез келген жағдайда азаматқа іс бойынша құқықтық позициясы түсіндірілуі керек. Егер адвокаттық құқықтық позициясы тараптың позициясына қарсы келсе, онда адвокат бұл істі өз өндірісіне алмауға тиіс.

Іс бойынша адвокаттың позициясы белгілі бір тараптарға сай болуы керек:

- өкіл берушінің мүдделерінің заңдылығы және адвокаттық қызметтің мінездемесі;
- өкіл берушінің позициясы мен адвокаттың құқықтық позициясы қарама-қайшы келмеуі тиіс;
- өкіл берушінің адвокаттық құқықтың позициясын білуі;

іс бойынша құқықтық позицияны анықтағаннан кейін, адвокат іс жүргізуді өзіне қабылдайды.

Адвокат іс жүргізуді өзіне қабылдағаннан кейін материалға керекті айғақтар мен дәлелдемелерді дайындайды. Егер де қылмыстық істерде алдын ала тергеу органдарының лауазымды тұлғалары дәлелдемелерді дайындаса, азаматтық істерде жұмыс адвокаттық қызметі болып табылады.

Бастапқыда адвокат дәлелдеу пәнін айқындап алуы тиіс. Дәлелдеу пәнін адвокатпен қатар сотта айқындайды.⁴³

Әр тарап өзінің талаптарының және қарсылықтарының негізі ретінде сілтеме жасайтын мән-жайларды дәлелдеуі тиіс.

Дәлелдеу пәнін айқындағаннан кейін адвокат сотқа керекті қандай дәлелдемелерді жинау керек мәселесін қарастырады. Адвокаттық істе заңмен көзделген тәртіпте сот – тараптардың талаптары мен қарсылықтарын негіздейтін мән-жайлардың бар жоғын, сондай-ақ істі дұрыс шешу үшін өзге де маңызы бар мән-жайларды, солардың негізінде анықтайтын заңды түрде алынған фактілі деректер дәлелдеме болып табылады.

Дәлелдемелер көп болған жағдайда талап арызды немесе қарсылықты дәлелдеуге жеңілдететін маңызды дәлелдемелерді іріктейді. Кез келген жағдайда дәлелдемелер іске қатысты және шындыққа сәйкес болуы керек.

Адвокат дәлелдемелерді өзі жинайды, кейде дәлелдемелерді сұратып алу көмегіне жүгінеді.

Адвокаттың дәлелдемелерді сұратып алу түрлері:

⁴² Чертков. В.Л. Дела гражданские (Записки адвоката) М. Российское право. 1992.

⁴³ Бусленко Н.И. Адвокат: Вопросы и ответы. Ростов на Дону. 1996.

- заң консультациясы арқылы сұрату;
- сотқа іс бойынша дәлелдемелерді сұратып алу;
- сотқа, сот тапсырмаларын сұрату туралы өтінім береді.

Сотқа өтінім жазбаша түрде жазылуы тиіс және қандай дәлелдемелер, сонымен қатар дәлелдемелерді алуға адвокаттың өзінің келмеген себептерін көрсетеді. Адвокат сотқа өтінім жазған кезде дәлелдемелер іс бойынша қажет екендігі көрсетіп, жазып өтуі тиіс.

Адвокат істің дәрежесіне байланысты кез келген дәлелдеу құралдарын пайдалана алады, яғни тараптар мен үшінші тұлғалардың түсініктемелері, куәлардың айғақтары, жазбаша және заттай дәлелдемелер, сарапшылардың қорытындысы. Азаматтық істе адвокат дәлелдеу тәсілдерін жүзеге асыруы керек.

Сонымен қатар адвокат дәлелдемелерді қамтамасыз ету туралы сотқа өтініш береді, өтінішінде дәлелдемелердің жоғалып кетпеуіне кепілдік береді.

Әрбір дәлелдеменің – қатыстылығын, шындыққа сәйкестігін азаматтық істі шешу үшін жеткіліктігін бағалауға тиіс.

Келесі сатыда осы іске қатысты тұлғалардың тізімі анықталады. Осы іске қатысты тұлғалардың тізімі дұрыс анықталмаған жағдайда істің кідіріп қалатыны сөзсіз.

Осыдан кейін адвокат іс жүргізу құжаттарын толтырады.

АДЖК 150-бабында талап арызда талапкер көрсетілген, осы талаптарды адвокаттар сақтауға тиіс.

Талап арыз істің категориясына қарамастан, келесідей бөліктерден тұрады:

- іске қатысты фактілі жағдайларды бейнелеу;
- көрсетілген фактілерді дәлелдейтін дәлелдемелерге нұсқау;
- даудың құқықтық біліктілігін белгілеу.

Азаматтық іс жүргізу бойынша тек қана талапкер ғана адвокат-өкіл жалдау құқығына ие емес, жауапкер де өзіне адвокат өкіл қызметін жалдай алады.

Жауапкердің адвокаты іс бойынша жазбаша түсініктеме береді. Бұл талап арызға жауап және талап арызға қойылатын талаптарды сақтай отырып жазылуы тиіс. Мұндай түсініктеме де жауапкердің талап арызды толық немесе ішінара мойындауы көрсетіледі.

Сонымен қатар жауапкердің адвокаты дәлелденген фактілерді ұсынады.

Жауапкер бірінші сатыдағы сот шешімі шығарғанға дейін алғашқы талап қоюмен бірлесіп қарау үшін талап қоюшыға қарсы талап қоюға құқылы. Қарсы талап қою туралы жалпы ережелер бойынша жүргізіледі.

Судьяның қарсы талап қоюды қабылдау шарттары:

- қарсы талап алғашқы талапты есепке алуға бағытталса;
- қарсы талап қоюды қанағаттандыру алғашқы талап қоюдың толық немесе қанағаттандыру бөлігінде болдырмаса;
- қарсы және алғашқы талап қоюлардың арасында өзара байланыс болса және оларды бірлесіп қарау дауларды неғұрлым жылдам және дұрыс қарауға әкелсе.

Істі сот қана емес, сонымен қатар адвокат та жүргізеді. Адвокат материалдардың көшірмесін алуға құқығы бар.

Іс бойынша барлық құжаттар қажет, адвокаттан талап арыздың көшірмесін, өтініш алынады, қарама-қарсы жақтан іс бойынша түсінік т.б. құжат алынады, ал соттан сот шешімінің үзінділерін сот отырысының қаулысы алынады.

Адвокат пен клиент арасында, олардың кездесу барысында белгілі қатынастар туындайды:

- сенімділік, яғни заң көмегін сұрап келген адам адвокаттан өзінің өкілінен де бірқатар керек хабарларды жасырады. Соңында сот процесінде адвокатқа беймәлім хабардан қауіп төнуі мүмкін. Адвокат пен клиенттің арасында сенім бірінші кездесуде-ақ пайда болуы керек.

- іспен қатар клиенттің өзін жақсы біліп алуы керек.
- бірлесіп жұмыс атқаруы тиіс.

Адвокат заңгер сонымен қатар психолог болуы керек.

Адвокаттың азаматтық істерді сотта қарау сатысында қатысуы

Адвокат сотта өзіне белгілі дәлелденген фактілерге сүйене отырып сұрақ қоюы тиіс. Адвокат өзіне белгілі мәліметтерді, дәлелдемелерді қолдана отырып, істің мән-жағдайын баяндап бере алады, жақсы баяндап берумен қатар сот процесіне қатысушыларды және сот төрелдігін атқарушы судьяны сендіруі адвокаттың жоғары деңгейдегі білімділігін байқатады.

Сот процесінде адвокат басқа тұлғалардың ұсынған дәлелдемелерін қарастырып, сұрақ қоюға құқылы. Сотқа қатысушы тұлғалардан, яғни жауапкерден, куәгерден іске қатысты сұрақтар қойып жауаптар ала алады.⁴⁴

Жалпы азаматтық істе сотта істі қарағанда тұлғалардың ұсынған дәлелдемелерін зерттейді.

Дәлелдемелерді зерттеп біткеннен кейін сот, сот жарыссөзіне көшеді. Сот жарыссөздері іске қатысушы адамдар мен өкілдердің сөздерінен тұрады.

Алдымен талап қоюшы және оның өкілі, ал содан соң жауапкер мен оның өкілі сөз сөйлейді. Басталып кеткен процесте даудың нысаны бойынша дербес талапкер мен олардың өкілдерінен кейін сөз сөйлейді. Даудың нысаны бойынша өз бетінше талапкер қоймаған үшінші тұлға мен оның талап қоюшыдан немесе үшінші тұлға іске өзі қатысатын жақтағы жауапкерден кейін сөз сөйлейді.

Сот жарыссөзі басталар алдында барлық дәлелдемелер зерттелгендігі адвокаттың міндеті – дәлелдемелерді жинақтап қорытып, сотты іс бойынша өзінің көзқарасын дұрыстығы туралы сендіруі қажет.

Сот жарыссөзі - өкілдің іс бойынша барлық әрекеттерінің логикалық қорытындысы. Адвокат өзінің құқықтық позициясын дәлелдеу үшін, сотта зерттелген дәлелдемелерді біріктіруі қажет.

Адвокаттың соттағы жарыс сөзінің мақсаты:

- іс бойынша өзінің құқықтық позициясын дәлелдеу;
- сотты өзінің позициясының дұрыстығына иландыру керек.

Сот жарыссөзінде адвокат өзінің ораторлық шеберлігін, заңи және кәсіби біліктілігін көрсетеді. Сөз сөйлегенде қатысушы тұлғалардың көңіл бөлетініне мән беруі тиіс.

Сот жарыссөзінде адвокат зерттелген дәлелдемелерге сүйене отырып сөз сөйлеуі керек. Адвокат өз сөзінде сот анықтамаған мән-жайларға, сондай-ақ сот отырысында зерттелмеген дәлелдемелерге сілтеме жасай алмайды.

Сот жарыссөзінің басты мақсаты – құқықтық позициясын дәлелдеу, сотта жиналған және зерттелген дәлелдемелерге сүйеніп қарама-қарсы тараптың позициясын жоққа шығару. Жарыссөзге қатысушылардың барлығы сөз сөйлеп болған соң ол сөздерінде айтылғандарға байланысты екінші рет сөз сөйлей алады. Соңғы реплика құқығын үнемі жауапкер мен оның өкілі иеленеді.

Осыдан кейін іске қатысушы прокурор сот жарыссөздерінен кейін жалпы істің мәні бойынша қорытынды береді. Прокурор іс бойынша қорытынды бергеннен кейін сот шешім шығару үшін кеңесу бөлмесіне кетеді. Кеңесу бөлмесінен сот отырысы залына оралғаннан кейін, сот шешім жариялайды. Мұнан соң шешімге шағымданудың тәртібі мен мерзімдерін түсіндіріледі.

Аудандық немесе оған теңестірілген сот шығарған бірінші сатыдағы сот шешімі егер оған шағым, наразылық жасалмаса апелляциялық шағымдану мерзімі өткен соң заңды күшіне енеді.

Қазақстан Республикасының Жоғары соты, облыстық және іске қатысушы басқа да адамдар, сондай-ақ олардың құқық мирасқорлары сотта бұрынғы негіздер бойынша бұрынғы талап қою талаптарымен қайтадан арыздана алмайды.

Бақылау сұрақтары.

⁴⁴ Кожевников А. В. Адвокат – представитель потерпевшего, гражданского истца, ответчика в советском уголовном процессе. Автореферат канд. дисерт. канд. юрид. наук. Свердловск. 1974.

1. Азаматтық істер бойынша адвокаттардың өкілдік етуі қандай құжатпен бекігіледі?
2. Азаматтық іс жүргізудің сотқа дейінгі сатысындағы адвокаттың қызметі қандай болады?
3. Адвокаттың азаматтық істерді сотта қарау сатысында өкілдің қандай құқықтарын атқара алмайды?
4. Адвокаттың сот жарыссөзіндегі шешендік өнерінің мақсаты?

ТАҚЫРЫП №13. Басқа да юрисдикциялық өндірістерге адвокаттың қатысуы. (Өзекті дәріс)

Әкімшілік сот өндірісі аясында адвокат әкімшілік іс жүргізуге Әкімшілік құқық бұзушылық Кодексінің 548 бабы бойынша әкімшілік жауапкершілікке тартылып отырған тұлғаның не жәбірленушінің өкілі ретінде қатыса алады.

Қорғаушы әкімшілік іс жүргізуге тұлға ұсталған кезден не әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама толтырылған кезден бастап қатысады.

Заңға сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерге қорғаушы мына жағдайларда қатысуы міндетті болып табылады.

1. Әкімшілік іс жүргізуге әкімшілік жауапкершілікке тартылған тұлға ұсыныс жасаса,
2. Әкімшілік жауапкершілікке тартылған тұлға дене кемістігі не ақыл-есінің кемдігі салдарынан өзінің құқығын өзі қорғауға мүмкіндігі болмаса,
3. Әкімшілік жауапкершілікке тартылған тұлға сот өндірісінде жүргізілген тілді білмесе,
4. Іс материалдарында әкімшілік жауапкершілікке тартылған тұлғаға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары қолданғаны туралы мәліметтер болған жағдайда

Адвокат барлық іс материалдарымен танысады, іс қарауға қатысады, дәлелдемелер ұсынады, ұсыныстар мен қарсылықтар білдіреді, істі жүргізіп отырған судьяның, органдар мен лауазымды адамдардың рұқсатымен іске қатысушы тұлғаларға сұрақтар қоя алады. Және іс бойынша шығарылған қаулыларға шағымдана алады.

Адвокат әкімшілік құқық бұзушылық істерде сондай-ақ, жәбірленушінің де өкілі болып қатыса отырып, өзі өкіл болып отырған тұлғаның барлық іс жүргізу құқықтарына ие болады. іс жүргізу міндеттерін мойнына алады.

Адвокат өкіл өзі өкілдік беріп отырған тұлғаның мүддесіне қарама-қайшы әрекет жасауға құқығы жоқ. Іс жүргізуге жәбірленушінің өкілмен бірге қатысуы олардың іс жүргізу құқығынан айырмайды.

Әкімшілік іс жүргізуге адвокат өкіл егер ол әкімшілік іс қозғауға негіз болған, бақылау не қадағалау жүргізген органның қызметкері болса, ол іске қатысуға жіберілмейді. Оған қарсылық білдіріледі.

Адвокат өкілге қарсылық білдіру не оның өзінің іс жүргізуден бас тартуы туралы әкімшілік іс жүргізіп отырған сотқа шағым беріледі. Ол шағым үш күн мерзімде қаралады да, қорытындысында шағымды қанағаттандыру не қанағаттандырудан бас тарту туралы ұйғарым шығарылады.

Бақылау сұрақтары.

1. Әкімшілік іс жүргізуге адвокат қай кезден бастап қатысады?
2. Адвокаттың әкімшілік іс жүргізу ерекшеліктері барма?
3. Адвокатқа қандай жағдайларда қарсылық білдіріледі?

ТАҚЫРЫП №14. Адвокаттық қызметтің психологиясы.

Адам о бастан қарым-қатынас жасауға икемді, басқалармен өзара әрекеттесуге мүдделі. Коммуникация тек қауымның ғана емес, құқықтың да өмір сүру шарты мен формасы.

Еліміз тәуелсіздік алып, азаматтық қоғамның қалыптасуы құқықтың маңызын арттыра түсті. Қазіргі таңда заңгердің көмегіне жүгінбейтін әлеуметтік саланы табу мүмкін емес. Олар заң шығару, орындаушы және сот билігінде, прокуратура мен адвокатурада қызмет етеді. Кәсіпорындарда, әлеуметтік-мәдени, ғылыми-зерттеу, білім беру мекемелерінде, коммерциялық құрылымдарда, қоғамдық бірлестіктерде құқықтық бөлімдер, бюролар ашылған, заңгер қызметіне арнайы штат бөлінген. Заңгерлер заңнамалық және заң шығару органдарының басқа да комитеттерін басқарады. Олардың барлығы да қызмет барысында қарым-қатынасқа түседі. Заңгерлердің кәсіби қатысымы басқа сала мамандары қатысымынан өзгеше, қызмет сипатына қарай өзіндік ерекшеліктерге ие.

Құқық саласындағы тілдік қатысым мәселесі ғалымдар назарына ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап іліккен. Мәселен, құқықтық мәтіндер мәселесін И.Н.Грязин, құқықтанудың семиотико-лингвистикалық аспектілерін Н.А.Власенко зерттеген. Ал В.П. Сальников, С.В. Степашин, Н.И. Хабибулина еңбектерінде коммуникация саяси билік ретінде қарастырылса, И.Н. Гомеров коммуникацияны қоғам мен мемлекеттің өмір сүруіне қажетті шарт деп тұжырымдады. Заңгерлік диалог А.О. Солодухин, О.А. Солодухина еңбектерінің нысаны болды. А.В. Поляков құқықтың коммуникативтік концептісі жайлы жазды. Оның пікірінше, құқықтық коммуникация дегеніміз субъектілер арасындағы құқықтық мәтіндердің әлеуметтік интерпретациясы негізінде туындайтын құқықтық өзара әрекет.

Соттағы коммуникация П. Сергеич, А.Ф. Кони, Н.Н. Ивакина, Н.С. Алексеева және З.В. Макарова еңбектерінде зерттелсе, сот шешендігі А.А. Волков еңбегінен көрініс тапқан. Отандық ғалымдар ішінде сот шешендігіне байланысты Г.Гиздатов, С.Негимов, К.Халиков, Е.Серімов қалам тербеген.

Заңгерлік жұмыс – өте күрделі және ауқымды қызмет. Оның мазмұны бір жағынан Конституциямен бекітілген азаматтардың құқығын қорғауды, ал екінші жағынан әр азаматтың құқықтық нормаларды қалтқысыз сақтауын қамтамасыз етуді, кез келген қоғамға қарсы және заңға қайшы әрекеттермен, қылмыспен күресуді қамтиды.

Мазмұнына қарай заңгерлік қызметтің мынадай түрлері бар: төрелік ету, прокурорлық қадағалау; азаматтар мен ұйымдарға құқықтық көмек көрсету (адвокаттық қызмет), нотариалды әрекеттер жасау; мемлекеттік органдардағы, кәсіпорындардағы және ұйымдардағы құқықтық жұмыс. Құқықтық қызметтің аталған түрлеріне құқықтық мамандықтар да сәйкес келеді: тергеуші, прокурор, сот, адвокат, нотариус, құқықтық кеңесші.

Заңгердің кәсіби қызметіне ең алдымен, құқықтық іс жүргізу жатады. Құқықтық істерге қылмыстар, азаматтық даулар, еңбек құқығының бұзылуына байланысты туындаған дау-жанжалдар, құқықтық нормаларға сәйкес қарастырылатын және шешілетін басқа да жағдайлар жатады.

Құқықтық іс жүргізу құқықтық мәні бар әрекеттер (куәгерлерді шақыру, айыптау, сот шешімін шығару, іс бойынша шағымдану және т.б.) жасауды талап етеді. Бұл жұмыс көбінесе «өндіріс» деп белгіленеді.

Заңгердің кәсіби әрекетіне заңды күші бар әрекеттер бекітілетін және көрініс табатын құқықтық құжаттар жасау, сондай-ақ құзыретті органдарда ауызша сөйлеу, мәселен, істі қарау барысында заңды талаптар, өтініштер, қатынас-қағаздар тұжырымдалатын және негізделетін сотта сөйлеу, төрелік ету жатады.

Кеңес беру де маңызды орынға ие, яғни кеңес беру, түсіндіру, ұсыныс беру және т.б. Сот, прокурор, адвокат әрекетінде кеңес беру көбінесе маңызды орынға ие. Демек, заңгер өзінің кәсіби қызметін атқаруда «сөйлейді», «жазады» және «кеңес береді».

Заңгердің кәсіби әрекеті тікелей адамдармен байланысты, тұлғааралық қатысым үдерісінде жүзеге асады, сондықтан «адам – адам» жүйесіне жатады. Мысалы, тергеуші

қылмыстық істі дұрыс ашу үшін маңызы бар жағдайларды анықтау барысында адамдардан өзіне қажетті сенімді ақпараттарды ала білуге тиіс.

Заңдардың орындалуын бақылауды жүзеге асырушы өкілеттілігіне ие прокурор үнемі басшылармен және министрлік, ведомстволар өкілдерімен, жергілікті басқару органдарымен, әкімшілік органдармен, коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдармен, қоғамдық бірлестіктермен өзара әрекет етеді, арызданушы, шағымданушы азаматтарды қабылдайды. Прокурор сот отырысына қатысады. Ол сот талқылауы кезінде туындайтын сұрақтар бойынша қорытынды жасайды; сотқа қылмыстық жазалау шараларын қолдану туралы өз пікірін білдіреді; талап арыз түсіреді; қылмыстық істер бойынша сотта мемлекеттік айыптауды қолдайды; соттың заңға қайшы шешіміне, үкіміне, қаулысына, сот орындаушыларының заңсыз әрекеттеріне шағымданады. Прокуратура қызметкерлері құқықтық сауаттылыққа үндейді, азаматтар мен еңбек ұжымдарының жиналыстарында баяндама жасайды.

Қылмыстық істі тергегендегі прокуратураның міндеті: фактілердің дәлдігін, қылмыстың жасалуын, объективтік негіздер бойынша сотталушының кінәлілігін дәлелдеуге келіп сайса, адвокат қызметінің негізгі желісі: қылмыстық жауаптылыққа тартылған кісіге оның азаматтық құқығын қорғау үшін заң тұрғысынан қолдау, білікті ақыл-кеңес беруден тұрады. Екеуі де өздерінің көзқарастарын сот алдында ауызша сөйлеу түрінде жалпыға паш етеді. Адам тағдыры таразыға салынар жүргізіліп жатқан сот процесінде бұл бөліктің қылмыстық істі қарап, шешім шығарардағы алатын орны алабөтен ерекше.

Адвокаттың міндетіне азаматтар мен ұйымдарға құқықтық көмек көрсету кіреді. Ол құқықтық сұрақтар бойынша кеңес және түсінік, заңнамалар бойынша ауызша және жазбаша анықтама береді, арыз, талап арыз жазуға және басқа да құқықтық сипаттағы құжаттарды толтыруға көмектеседі, жалпы юрисдикциялық, төрелік сотта және басқа да мемлекеттік органдарда азаматтық, еңбек істері, экономикалық дау, әкімшілік құқық бұзушылық істері бойынша өкілеттілік танытады. Адвокаттардың алдын ала тергеу органдарының әрекетіндегі қызметінің маңызы зор. Ол сотта жәбірленушінің, азаматтық арызданушы немесе азаматтық жауап берушінің өкілі, қорғаушысы болады. Клиентімен жақсы қарым-қатынас орнату, оның сеніміне кіру – адвокаттың кәсіби міндеті.

Әділеттілік орнатуда маңызды қызметті судьялар атқарады. Ол азаматтық, әкімшілік, қылмыстық және т.б. сот отырыстарына төрағалық етеді. Сонымен қатар, лауазымды тұлғалардың, мемлекеттік биліктің, органдардың азаматтардың құқығын шектейтін заңсыз әрекеттеріне қатысты шағымдарды қарайды. Мұның барлығы төзімділікті, адамдардың психологиясын жақсы білуді, олармен қарым-қатынас жасай білуді талап етеді. Сот процесі дауласқан екі жақтың жасындай жарқылдаған пікір-таластарынан, қисынды дәлелдерден, нақ та дәл, көрікті де көркем сөйлуден тұратын кеңестікті құрайды.

Ішкі істер органдарының бөлімшелерінің қызметкерлері құқық қорғау қызметімен бірге басқару қызметін, бөлімшелерді, аппараттарды басқару қызметін де атқарады, халыққа құқықтық тәрбие беру ісін де жүзеге асырады. Демек, заңгер өз қызметінде тек заңды пайдаланып қана қоймайды, сонымен қатар, түсіндіреді, дәлелдейді, иландырады. Сондықтан ол «кәсіби коммуникант» болуы тиіс, яғни уақыты мен күш-қажырын үнемдей отырып, коммуникативті мақсатқа қол жеткізуге мүмкіндік беретін адамдарға әсер етудің арнайы дағдыларын белсенді түрде пайдалана білуі қажет. Заңгердің тұлғааралық қатынасының деңгейі неғұрлым жоғары болса, ол кәсіби міндеттерін де соғұрлым тиімді шешеді.

Зерттеушілер тілдесімнің негізгі мынадай қызметтерін көрсетеді:

- 1) ақпараттық-коммуникативтік (ақпаратты қабылдау және жеткізу);
- 2) реттеушілік-коммуникативтік (бірлескен әрекет үдерісінде әрекеттерді өзара түзету);
- 3) аффективті-коммуникативтік (эмоционалдық қатынастың жеткізілуі). Заңгердің кәсіби қатысы осы үш қызметті толығымен атқарады.

Құқықтық саладағы коммуникацияның негізгі ерекшеліктері мыналар болып табылады:

Тілдік әрекеттің ауызша формада дамуы. Ауызша форма заңгердің сөз болып отырған жағдайды тікелей, неғұрлым толық қабылдауына мүмкіндік береді.

Тілдік әрекеттің құрылымдық жағынан құқықтық құралдардың көмегімен нақты өмірдегі қарастырылып отырған, шешілуге тиіс жағдайға байланысты ұйымдастырылуы.

Заңгерлік тілдік қатысымның нормативті түрде реттелуі және тілдік құралдардың құқықтық реттеудің пәні мен әдісіне қарай таңдалуы.

Заңгердің тілдік әрекетінің құқықтық ережелермен анықталатын кеңістіктік-уақыттық шектеулілігі.

Кәсіби тілдік қатысымның міндеттілік сипаты (заңгердің белгілі бір құқықтық мәселені шешуде міндетті әрекеті арқылы қамтамасыз етілетін қатысым).

Құқықтық тәжірибедегі тілдік қатысым – бұл үлкен диалог, оның барысында ой бөліседі, ақпарат беріледі және сөздің көмегімен бірлескен әрекет үйлестіріледі. Заңгер мамандығы тек кәсіби шеберлікті ғана емес, білімінің, дүниетанымының кең құлашты болуын да талап етеді. А.Ф.Конидің пікірінше, "юрисист должен быть человеком, у которого общее образование идет впереди специального".

Заңгердің бүкіл қызметі заң шығару, тергеу жүргізу, үкім шығару, айыпталушының құқығын қорғау, құқықтық ережелерді жүзеге асыру, түсіндіру бәрі де адамдар арасында қарым-қатынасты дамыту үдерісінде жүзеге асады. Ол бірлескен әрекет қажеттіліктерінен туындайды, сондай-ақ ақпарат алмасуды, бір адамның басқаны қабылдауы мен түсінуін, кәсіби заңгерлік әрекетте өзара әрекет етудің бірыңғай стратегиясы мен тактикасын қалыптастыруды қамтиды.

Заңгердің тілдік қатысымының құрылымына мыналар кіреді 1) субъектілер; 2) объекті; 3) субъективті жағы; 4) объективті жағы. Сәйкесінше, заңгерлік тәжірибеде тілдік қатысым мынадай тұлғалардың арасында болуы мүмкін: а) лауазымды тұлға – лауазымды тұлға (судья - адвокат); б) лауазымды тұлға – жеке тұлға (адвокат – клиент).

Зерттеушілер заңгерлік қызметтегі коммуникацияның бұқаралық, интерперсоналды (тұлға – қызметкер), интраперсоналды (ішкі диалог) түрлерін көрсетеді. Заңгерлік қатысымға түсу үдерісінің негізгі төрт себебін көрсетуге болады: а) экспрессия (қарым-қатынасқа түсуші серіктесінен ықпал іздеу); ә) эвристика (сұрақ қою арқылы жаңа ақпарат алуға талпыну); б) үйлестіру (коммуникация арқылы өзіне пікірлес адамдар табу); 4) реттеу (қарым-қатынаста нұсқаулар, тапсырмалар, өкім беріледі).

Заңгер қатысымының коммуникативтік сипаты:

Нормативтілік немесе тілдесімнің дұрыстығы, яғни ойын әдеби тіл нормасына сәйкес жеткізе білу шеберлігі.

Нақтылық. Заңгер қатысымы процессуалдық ережелердің талаптарына сай болуы тиіс. Мәтіннің процессуалды заңға сәйкестігі құжатты дұрыс атау, тұжырымдар мен заңгерлік терминдерді заңда жазылған мағынасына сәйкес қолданудан байқалады. "Трудно назвать какую - либо другую область общественной жизни, где неточность слова, разрыв между мыслью и словом были бы чреватые такими иногда тяжелыми последствиями, как в области права, - подчеркивает А.А. Ушаков. - Неточное слово в праве - большое социальное зло. Оно создает почву ... для произвола и беззакония".

Логикалығы – ой құрылымы тілдік элементтердің семантикалық байланыста болуынан байқалатын қатысымның коммуникативтік сипаты. Баяндау логикасының сақталуы немесе бұзылуы тілдесімді қабылдаушылардың жағдайды түсінуіне тікелей ықпал етеді.

Тіл тазалығы. Заңгер қатысымында әдеби тілге жат элементтері қолданылмайды, сондай-ақ сөздер орынды қолданылады.

Анықтық және түсініктілік. Анықтыққа құжаттың нақты композициясы, баяндаудың логикалық жақтан дұрыс құрылуы, аргументтердің дәлелділігі арқылы қол жеткізіледі. Сондай-ақ құжаттарда күрделі ойды жеткізу үшін күрделі синтаксистік құрылымдарды пайдалануды көздейді.

Тіл байлығы. Бұл коммуникативті мақсатқа қол жеткізу үшін әртүрлі тілдік құралдарды пайдалану. Қатысымда сөздер неғұрлым дұрыс қолданылса, соғұрлым онда ақпарат мол болмақ.

Көркемдік. Тіл көркемдігіне мына құрылымдық элементтердің көмегімен қол жеткізіледі: тілдік фигура, көркемдегіш құралдар (теңеу, эпитет, ирония және т.б.) және

эстетикалық жағынан жетілген стиль. «Шешендік сөзде сөйлеу айшықтары мол қолданылады. Сөйлеу айшықтары дегеніміз – тыңдаушыға әсерлі болып, сөйлеудің әсемдігін, мәнерлілігін, экспрессивті мәнін күшейтіп беретін синтаксистік құрылымдардың ерекшеленген формаларына шендестіру (антитеза), градация (дамыту), қайталау, параллелизм, риторикалық сұрау, риторикалық қаратпа сөздер, дауыс ырғағы т.б. жатады. Шешендік сөздерде бейнелі эпитеттер, образды теңеулер, аллитерация, ассонанстар молынан қолданылады» .

ТАҚЫРЫП №15. Адвокаттық қызметтің тактикалық аспектілері.

Қылмыстық іске араласқаннан кейін адвокат өзінің қорғау жоспарларын құрады. Содан кейін тергеу процесінің кез келген сатысынан тыс қалмауға тырысады. Адвокат өзінен көмек сұрап келген адамдарға заң көмегін көрсетіп, құқығын қалпына келтіруі тиіс. Осындай міндеттерін орындауда өз жоспарын қолданады. Адвокаттың қорғау жоспары жай, күрделі, қысқа, ұзақ болуы мүмкін.⁴⁵

Адвокат алдын ала тергеу сатысында айып тағылған не адам сезікті деп танылған кезден бастап іске қатысуға жіберіледі. Қылмыстық істі тергеуде іс жүргізу әрекеттерін жүзеге асырудың заңды негізі – қылмыстық істі қозғау қаулысы болып танылады. Заңда көрсетілген тергеу және сот әрекеттерін қылмыстық іс қозғағаннан кейін жүзеге асырылады.

ҚІЖК 194 бабына сәйкес алдын ала тергеу әрекеті қылмыстық іс қозғау туралы қаулы шығарылғаннан кейін ғана жүргізіледі.

Қылмыстық іс қозғау қаулысы шығарылғаннан кейін адвокаттың негізгі міндеті туындайды, мысалы кінәсі жоқ адамды жауапқа тартудан алдын алу керек.

Қылмыстық іс қозғалғаннан кейін прокурор алдын ала тергеу және сот органдары белгілі құқықтарға ие болады. Мысалы, тергеуші (прокурордың санкциясымен) нақты қылмыстық істі қарайды және азаматтарға процессуалдық мәжбүрлеу шараларын қолданады: тінту, алу, куәлерден жауап алады, қылмыстық іс болған жерлерді қарайды сонымен қатар басқа да тергеу әрекеттерін жүзеге асырады.

Қылмыстық іс қозғау сатысына қылмыстық іс жүргізу сатыларының барлық белгілері тән: нақты міндеттер, істің негізгі қағидалары, құқықтық қатынастар мен әрекеттер.

Қылмыстық іс кінәлі деп сезік келтірген адамның болуынан емес, қылмыстық деректерінің бар болуына байланысты іс қозғалатынын адвокат білуі тиіс. Тұлғаны қылмыстық іс бойынша кінәлі деп танымас бұрын қосымша мәліметтер жинап оларды тексерулері қажет. Табылған деректер қылмысқа қатысты болған жағдайда белгілі тұлғаға қарсы қылмыстық іс қозғалды деп қорытындылау керек.

Одан кейінгі адвокаттың міндеті қылмыстық істі қозғау үшін жиналған материалдарды тексеруі қажет. Түскен арыздар мен хабарламаларға қосымша қажет материалдар мен түсініктер сұрауға құқылы. Қылмыстық іс қозғау қаулысын шығармай жауап алу хаттамасын, тінту, алу тағы басқа тергеу әрекеттерін жүргізуге тіпті Заңда белгіленген лауазымды тұлғалар мен органдардың құқықтары жоқ. Жеке тұлғаға қол сұқпаушылық принципі бұзылған жағдайда адвокат төмендегідей әрекеттерді жүзеге асырады:

- прокурорға шағымдана алады;
- тергеу әрекетінен кейін сот процесіне дайындық бөлімінде соттан заңсыз алынған дәлелдемелерді іске қажетсіз деп тануға өтініш білдіре алады.

Адвокат тергеуші материалдарынан болған немесе болады деген қылмысқа қатысты жиналған материалдарды біріншіден тексереді, бұл кезде тергеушілердің дәлелдемелер жинауға құқықтары жоқ екенін адвокат білуі керек. Өйткені тергеуші прокурор санкция беріп, қылмыстық іс қозғағаннан кейін ғана тұлғаның кінәлілігін дәлелдейтін дәлелдемелерді тауып іске тіркейді. Адвокат материалдарды қарап, танысу барысында өзі тергеу әрекеттерін кім, қандай тәсілдермен, қашан жүргізілетінін және жүргізгенін тексере алады.

⁴⁵ Арсентьев О.В. Адвокатура. Адвокат в уголовном и гражданском процессах .г.Костанай.1998.

Адвокат қылмыстық іс қозғау қаулысының көшірмесін тергеуші 24 сағаттан кешіктірмей прокурорға жібергенін тексеруі тиіс. Прокурор қылмыстық іс қозғау қаулысының көшірмесімен танысады, егер де тергеушінің шығарған шешімінің заңдылығына күмән келтірсе қылмыстық істі қозғауға негіз болған материалдарды тексереді. Қылмыстық іс қозғаудың заңдылығын, сонымен қатар тергеу ісі жүргізуді қадағалауды жүзеге асырғанда тексереді.⁴⁶ Егер де қылмыстық іс заңсыз себептер мен негіздерге сүйене отырып қозғалса, прокурор өз қаулысымен тергеушінің немесе анықтау органының қаулысының күшін жояды, қылмыстық іс қозғаудан бас тартады немесе қылмыстық іс бойынша тергеу іс әрекеттері жасалған болса, оны тоқтатуға, істі қысқартуға құқылы. Егер прокурор бұл міндеттерін орындамаса адвокат жоғары тұрған прокурорға шағымдана алады.

Қылмыстық істі қозғау барысында Заңмен бекітілген азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына байланысты күрделі мәселелер шешіледі. Қылмыстық іс бойынша дәлелдемелерді табу, алу, бағалау процестің келесі сатыларында қаралады.⁴⁷

Адвокаттың соңғы жағдайда іске қатысуы:

- тұлғаны ұстаған жағдайда (кінә тағылмаса да)
- тұлғаға бұлтартпау шарасы қолданған жағдайда.

ҚІЖК 70 бабында көрсетілген негізде адвокат міндетті түрде қатысуы керек:

- сезікті немесе айыпталушы кәмелетке толмаса, жасы қылмыс жасаған уақытқа сәйкес белгіленеді;

- сезікті немесе айыпталушы дене немесе психикалық кемістігінен өзінің қорғану құқығын өз бетінше жүзеге асыра алмаса;

- адам жазалау шарасы ретінде он жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айырылу, өмір бойы бас бостандығынан айырылу не өлім жазасы тағайындалуы мүмкін болатын қылмысты жасағаны үшін айыпталса.

Адвокат іске қатысу мерзімінен бастап ҚІЖК-нің 74 бабында көрсетілген процессуалдық құқықтарға ие болады. Оның құқықтары:

- сезіктімен және айыпталушымен олардың саны мен ұзақтығы шектелместен оңаша құпия жолығуға. Бұл құқық алғашқы жауап алуға дейін жүргізіледі. Кездесуде адвокат біріншіден қорғауындағы адамның іс бойынша позициясын шешіп алады: өзін кінәлі деп санай ма (егер өзін кінәлі деп есептесе толық мойындай ма, әлде жартылай мойындай ма), неге сілтеме жасайтындығын, нені мойындамайтынын, қандай себептермен және адвокаттан не сұрайтынын.

Адвокат іске қатысқаннан кейін төмендегідей қызмет атқарады және бірқатар құқықтарға ие болады:

- заң көмегін көрсетуге қажет заттарды, құжаттарды, мәліметтерді жинап ұсынады;
- дәлелдемелерді ұсынады. Дәлелдемелерді ұсынбас бұрын оларды белгілі қайнар көздерден алу қажет, бірақ та адвокатта билік ету өкілеттігі болмағандықтан дәлелдемелерді табу, алу қиынға түседі;

- ұстау хаттамасымен, бұлтартпау шарасын қолдану қаулысымен, Заңда көрсетілген қылмыстық іс жүргізу өзге де құжаттарымен танысуға құқылы;

- өтінім жазады;

- ҚІЖК-нің 109-110 баптарында көрсетілген тәртіпте судья шағымдарды қарағанда адвокат қатыса алады;

- қарсылық білдіреді; (ҚІЖК-нің 92, 93-баптары)

- Қылмыстық іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асыратын органдар мен лауазымды адамдардың шешімдері мен әрекеттеріне шағымданады;

- Заңға қайшы келмейтін кез келген басқа да қорғау құралдары мен тәсілдерін пайдалануға құқылы.

⁴⁶ Жәмиева.Р. Қайыржанов.Е. Қылмыстық істер бойынша адвокаттың қорғау тәсілдері. Заң журналы.2/2001 .

⁴⁷ Тыныбеков С.Т. Организационные формы и деятельность адвокатуры в РК Казахстана. Алматы. Казах университеті.1997.

Іске қатысқаннан кейін адвокат сезіктінің, айыпталушының қорғаушысы болып көптеген мәліметтердің, оқиғаның куәсі ретінде болады. Қорғау қызметін атқара отырып осы өзіне мәлім болған мәліметтері бойынша жауапқа тартылмайды.

Адвокат куә ретінде жауап беруге құқығы жоқ, себебі «Адвокаттық қызмет туралы» Заңның 15 бабының 3 тармағында көрсетілген адвокат көмегін көрсете отырып өзіне мәлім болған мәліметтерді құпия сақтауға міндетті және көмек сұрап өтініш жасаған адамның келісімінсіз оларды жария етуге құқығы жоқ.

Алдын ала тергеу сатысында адвокат қорғаушы болып қатыса отырып:

- заңда көрсетілген тергеу әрекеттеріне қатысады. Сонымен қатар жауапқа тартылып отырған тұлғаларға қосымша сұрақ қояды, хаттаманың дұрыстығы мен толықтығына жазбаша ескерту көрсетеді. Тергеуші адвокаттың кейбір сұрақтарын жауапсыз қалдырған жағдайда, осы әрекетін хаттамаға енгізуі тиіс. Адвокаттың сұрақтары тек қана мән жағдайды ашуға айыпталушының айыбын жоққа шығаруға немесе жауаптылығын жеңілдетуге бағытталуы керек.

- іске қатысты, өзіне қажет құжаттарды сұратады;

- тергеушіге өтінім, ал алдын ала тергеу әрекеттеріне қадағалау жасайтын прокурор мен судьяға шағымдана алады.

- қылмыстық іспен байланысы бар мамандардан консультация алуға құқылы.

- прокурордың сезіктіні, айыпталушыны қамауға алу және мерзімін ұзартуға берген санкциясына келіспеген жағдайда сотқа шағымдана алады. Мұндай шағымды сотқа прокурордың орналасқан мекен жайына байланысты жібереді.

Алдын ала тергеу сатысында адвокаттың соңғы қатысуы бұл қылмыстық істің барлық материалдарымен танысуы. Айыпталушының немесе оның қорғаушысының өтініші бойынша олар іс материалдарымен бірге немесе жеке-жеке таныса алады. Істің барлық құжаттары адвокатқа тігілген және нөмірленген күйінде берілуі керек. Заңның осындай талаптарын тергеуші орындамаған жағдайда, адвокат істің құжаттарымен танысудан бас тарта алады. Адвокат пен тергеушінің арасында ешқандай келісім болмауы керек, себебі әр бет нөмірленбеген болса істе басқа материалдар тіркеліп немесе іске тіркелген басқа құжаттар алынып тасталуы мүмкін. Сонымен қатар беттердің нөмірлерінің болмауы адвокаттың өтінім жазған кезде нақты қай бетіне келіспейтіндігін көрсетіп сілтеме жасай алады.⁴⁸

Адвокат алдын ала тергеу сатысынан бастап қатысса істің көптеген құжаттарымен таныс болғандықтан міндетін атқаруға жеңіл болады. Егер адвокат келесі сатылардан бастап іске қатысса, ол істің барлық құжаттарымен танысуы керек. Істің құжаттарымен танысуда белгілі бір тәсілдер белгіленбеген, қорғаушылардың барлығы дерлік біріншіден қылмыстық іс қозғау қаулысымен танысады. Қылмыстық іс қозғау қаулысының уақытын, кім қозғаны, қандай қылмыстық белгілермен қозғалғанын, қандай тұлғаларға қатысты қозғалғанын қарайды, содан кейін айыпкер ретінде тану қаулысымен танысады. Қорғаушы іс құжаттарымен танысу процесінде, егер ол бірнеше томнан тұратын болмаса, олардың кез келгенін қайта қарауға, сондай-ақ кез келген мәліметті кез келген көлемде көшіріп алуға, құжаттардың көшірмесін түсіріп алуға, сонын ішінде техникалық құралдардың көшірмесін түсіріп алуға құқылы.

Адвокат іс бойынша құжаттардың көшірмелерін өзінің досъесінде сақтауға тиіс. Досъе міндетті түрде іске қорғаушы болып қатысқаннан бастап толтырылуы тиіс.⁴⁹

Істің құжаттарымен таныса отырып адвокат тергеу және анықтама органдары алдын ала тергеу әрекеттерінде жіберген қателіктеріне, қылмыстық іс жүргізу Заңының бұзылғанына көңіл бөлуі тиіс. Заңсыз тәсілмен алынған айғақтардың заңды күші болмайды және айыптаудың негізі болып табылмайды. Содан кейін сот қорғаушының өтінімі бойынша дәлел ретінде жіберілмеуге тиіс құжаттарды алып тастайды.

⁴⁸ Сборник законодательных и нормативных актов, регулирующих деятельность адвокатов. Алма-Ата. 1981.

⁴⁹ Бусленко.Н.И. Досъе адвоката. Ростов на Дону. 1996.

Істің құжаттарымен танысып болып адвокат әр түрлі өтініштер білдіруге құқылы. Көбіне жазған өтініші қосымша тергеу жүргізуге берілген. Мысалы, қосымша жауап алуға, беттестіруге, тергеу экспериментін жүргізуге, сараптама тағайындауға байланысты. Қылмыстық істі қысқартқан жағдайда қылмыстық істі қысқарту туралы құжатын сұратып іске тіркеу жөнінде өтініш білдіреді. Тергеушінің қылмыстық іс бойынша адвокаттық өтініш қанағаттандырудан бас тартса, адвокат өтінішті қанағаттандырудан бас тарту туралы қаулының көшірмесін алып үш тәуліктің ішінде прокурорға шағымдана алады.

Тергеу іс-әрекеттеріне қатысты адвокаттың өтініші қанағаттандырылса осы өтінішті қарастырғанда қатысуға құқылы.

Істің барлық құжаттарымен танысқаннан кейін адвокат айыпталушымен сот процесінде қорғаушы боп қатыса алатын тұлғалардың тізімін қарастырады. Қорғаушы болып қатыса алатын тұлға дегенімізде айыпталушының айыбын жоққа шығаратын мәлімет білетін адамды айтамыз. Бұл тұлғалардың тізімін адвокат соған сәйкес өтінімде көрсетуі қажет.

Адвокат қылмыстық іс құжаттарымен танысқаны туралы қорытындысын белгілі хаттамада толтырады. Хаттамада танысуға қандай құжаттар ұсынылғаны, қандай өтінімдер мәлімдегенін және өзге де қандай мәлімдемелер жасалғанын, сондай-ақ іс бойынша қандай куәлардан жауап алғанын, іске қатысқан қандай сарапшыларды, мамандар мен куәгерлерді айыпталушы мен қорғаушы сот отырысына шақырылуы қажет деп мәлімдегені немесе олардың тізімін қоса тіркелгенін көрсетеді.